

МЕДІАПРОСТІР

Збірник наукових статей

Спецвипуск № 10 журналу «Літературний Тернопіль»
грудень 2017 р.

Спільний проект Тернопільського національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка, Тернопільської обласної організації Національної
спілки письменників України і видавничого дому «Вільне життя плюс»

Редакційна рада:

Наталія Поплавська —
доктор філологічних наук,
професор (головний редактор)

Іван Крупський — доктор
історичних наук, професор

Олександр Александров —
доктор філологічних наук,
професор

Ярослав Козачок — доктор
філологічних наук, професор

Любов Струганець —
доктор філологічних наук,
професор

Тетяна Вільчинська —
доктор філологічних наук,
професор

Наталія Дащенко —
кандидат філологічних наук,
доцент (заступник головного
редактора)

Петро Гуцал — кандидат
історичних наук, доцент

Наталія Фурманкевич —
кандидат наук із соціальних
комунікацій (відповідальний
секретар)

Оксана Кушнір —
кандидат наук із соціальних
комунікацій, доцент

Тетяна Решетуха —
кандидат наук із соціальних
комунікацій

Ганна Йордан — кандидат
технічних наук (технічний
редактор)

ЗМІСТ

Теорія та історія національної публіцистики

- Ігор МИХАЙЛИН** І. С. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ
І М. Я. ДАНИЛЕВСЬКИЙ: ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ПОЛЕМІКИ..... 3
- Любов ОЛІЙНИК**. НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ ПОЛЕМІЧНО-
ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТРАКТАТУ «ЛІТНОС...» ПЕТРА МОГИЛИ.... 12
- Валентина СРЕБНЮК**. АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЇ В «АПОКРИСИСІ»
ХРИСТОФОРА ФІЛАЛЕТА..... 19
- Марія ГНІЗДИЦЬКА**. НАРИС ЮРІЯ КОСАЧА «НА ВАРТІ НАЦІЇ» І
ЕСЕЇСТИКА ВІСНИКІВСТВА..... 25

Теорія та історія журналістики

- Олександр ВІЛЬЧИНСЬКИЙ**. ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ В ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ЗМІН КІНЦЯ
1980-х – ПОЧАТКУ 1990-х рр. (на прикладі газети «Ровесник»)..... 31

Теорія та історія видавничої справи

- Ганна ЙОРДАН**. ОСНОВНІ АРХІТЕКТОНІЧНІ СКЛАДОВІ
ДРУКОВАНОЇ ГАЗЕТИ..... 37
- Дарія ГАРАГАН, Тетяна РЕШЕТУХА**. СТОСУНКИ МІЖ
РЕДАКТОРОМ ТА АВТОРОМ У ВИДАВНИЦТВІ НАВЧАЛЬНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ (на прикладі видавництва м. Тернопіль)..... 44
- Катерина ШАБЛІЙ, Юлія ПРОКОПИШИН**. СТАНОВЛЕННЯ
ЛІТЕРАТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА
РЕДАГУВАННЯ»: ОГЛЯД, ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ТА
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ..... 51

Мова у медіапросторі

- Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА**. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ БІНАРНОЇ
КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ «ЗАХИСНИК – ВОРОГ» (на матеріалі
газетних текстів).....
- Наталія ДАЩЕНКО**. ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ
У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ..... 66
- Оксана КУШНІР**. ОРФОЕПІЧНА КУЛЬТУРА В ЕФІРІ СУЧАСНОГО
ДИТЯЧОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ (за матеріалами тернопільських
телеканалів)..... 74

Рецензенти:

Олена Ткаченко — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики та філології Сумського державного університету.

Любов Василик — доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Микола Ткачук — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Magisterium

<i>Яна ЛІВЕНЦОВА, Ганна ПОБЕРЕЗЬСКА. МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ РЕДАГУВАННЯ В РЕФЕРАТИВНИХ ТЕКСТАХ</i>	80
<i>Анна ДАНИЛЕВИЧ. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМІДЖ І ОБРАЗ УКРАЇНИ У ДРУКОВАНИХ ЗМІ НІМЕЧЧИНИ: НА МЕЖІ ПОНЯТЬ</i>	85
<i>Василь КАТОЛА. ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОЇ САТИРИЧНОЇ ЗОБРАЖАЛЬНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ НА ТЕМУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (за матеріалами інтернет-ресурсів)</i>	92

Медіапростір : збірник наукових статей із соціальних комунікацій / ред. кол. : Н. Поплавська та ін. — Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. — Вип. 10. — 98 с.

**Друкується за ухвалою науково-методичної ради
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
від 20 грудня 2017 р. (протокол № 4)**

Ігор МИХАЙЛИН

доктор філологічних наук,
професор

Цю статтю редколегія
отримала від автора 29 вересня 2017 р.

УДК 007 : 659.3.821.161,2–92 Нечуй-Левицький. 09

І. С. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ І М. Я. ДАНИЛЕВСЬКИЙ: ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ПОЛЕМІКИ

Крім очевидної полеміки з О. М. Пипіним, трактат І. С. Нечуя-Левицького «Українство на літературних позвах з Московщиною» (1891) спрямований проти концепції книжки М. Я. Данилевського «Росія і Європа» (1869), у якій уперше сформульовано поняття культурно-історичного типу, що стало відоме в Європі завдяки Освальду Шпенглеру. О. М. Пипін у своїх запереченнях української літератури використав концептуальну базу М. Я. Данилевського. Український публіцист дав першу обґрунтовану відповідь російським пізнім слов'янофілам, довів недоречність пов'язувати культурний розвиток народів з наявністю або відсутністю держави, спростував існування російського культурно-історичного типу, на перешкоді якому стояла саме російська держава та вплив більш розвинутих культур.

Ключові слова: І. С. Нечуй-Левицький, М. Я. Данилевський, О. М. Пипін, пізні слов'янофіли, публіцистика.

Постановка проблеми. Переважна більшість творів, які збагачують інтелектуальну скарбницю людства, мають діалогічний характер. Навіть в античності, коли інтелектуальне життя, як нам здається з віддалі часу, не мало тієї інтенсивності, що зараз, народився крилатий вислів: «Платон мені друг, але істина дорожча». Ці слова Аристотеля означали, що його світоглядна конструкція народилася в діалозі з Платоном, впливала із заперечення певних постулатів попередника, але й виросла з них, будувалася на їхньому ґрунті. Діалог виявився універсальним законом людського пізнання й розвитку думки.

На цьому законі збудована й видатна пам'ятка української публіцистики і літературної критики – полемічний трактат І. С. Нечуя-Левицького «Українство на літературних позвах з Московщиною». Те, що це твір полемічної літератури, автор наголосив у заголовку. У ньому українство позивається з Московщиною за допомогою І. С. Нечуя-Левицького, через його посередництво. Він у цьому позові виступає ніби адвокатом, репрезентуючи українську сторону. Цей полемічний трактат був уперше опублікований у щоденній газеті «Діло» (Львів) у числах з 20 березня до 29 квітня 1891 р. (з перервами у деяких номерах). Після цього у тому ж році він вийшов окремою книжкою.

Актуальність запропонованої розвідки полягає в тому, що в історії української журналістики (публіцистики) полемічний трактат І. С. Нечуя-Левицького досліджено поверхово, а про діалог у ньому з російським журналістом і філософом М. Я. Данилевським питання навіть не ставилося.

Історіографія та джерела. У радянський час цей твір був надійно забутий, прихований. Якщо про нього й згадувалося в біографіях І. С. Нечуя-Левицького, то як про плутаний і помилковий. Загалом панувала тенденція вважати, що такої особи, як І. С. Нечуй-Левицький, в історії української літературної критики не було. Після

згаданих публікацій у газеті й окремою книжкою повторно трактат видано тільки в 1998 р. зусиллями Михайла Чернопиского. Видання було приурочене до 160-ї річниці від дня народження видатного письменника [4].

У вступній статті до цього видання «Баштовий української нації» Михайло Чернопиский розповів про свої пошуки книжки «Українство на літературних позовах з Московщиною» та про вигляд єдиного примірника, збереженого у Львівській національній науковій бібліотеці імені Василя Стефаника. Усі ці зворушливі деталі не зайві для розуміння вагомості цієї книжки в справі адвокатського інтелектуального захисту українства.

Письменник декларує, що втручається своєю працею в дискусію, яку розв'язав авторитетний російський учений О. М. Пипін, надрукувавши в провідному російському ліберальному журналі «Вестник Европы» (1890, № 9) розгорнуту рецензію на другий том «Історії літератури руської» Омеляна Огоновського. Перебіг цієї дискусії висвітлений мною в розвідці «Навколо Омеляна Огоновського (дискусія в критиці з приводу „Історії літератури руської“)», яка була вперше виголошена як доповідь на засіданні Харківського історико-філологічного товариства 24 листопада 1994 р. з нагоди відзначення сотих роковин від дня смерті видатного ученого, а згодом надрукована в збірнику «Українське літературознавство» [3]. Пізніше я включив цю статтю в книгу вибраних медіадосліджень «Журналістика як всесвіт» [2, с. 338–358]. А відтак полеміку І. С. Нечуя-Левицького з О. М. Пипінін можна вважати достатньою мірою репрезентованою, щоб не повторювати тут її основні положення.

У трактаті «Українство на літературних позовах з Московщиною» захована полеміка ще з одним російським ученим, якої я в попередній статті не торкнувся, бо тоді навіть не підозрював про неї. Ця полеміка розпочинається у фінальній частині трактату І. С. Нечуя-Левицького, у прикінцевих п'ятому й шостому розділах. Не одного читача дивувала присвята шостого розділу праці описові... китайського культурно-історичного типу. Цей розділ сприймався як дивацтво І. С. Нечуя-Левицького, вихід за межі основної тематики позовів з Московщиною. Не втримався від висловлення свого здивування й М. Чернопиский, хоча й подав своє пояснення. Сьогодні можна запропонувати розгадку цієї феноменальної особливості видатної пам'ятки української публіцистики і літературної критики.

Методи дослідження. Журналістика – це спосіб розуміти чужі й створювати власні тексти. Виходячи з цього визначення, ствердимо як головний метод нашої розвідки виклад полемічної праці, розшукування прихованих учасників діалогу, метод наукової рецепції над її текстом. Зрозуміло, що важливу роль відіграватиме зіставлення позицій двох публіцистів, яке корелюється в науковій свідомості з компаративізмом. Не зайвим буде і біографічний метод, який надасть дослідженню суспільно-політичного контексту.

Результати й обговорення. У фінальній частині свого трактату І. С. Нечуй-Левицький полемізував з книжкою Миколи Яковича Данилевського «Росія і Європа». Її концепція – другий після О. М. Пипіна предмет обговорення, заперечення й спростування в полемічному трактаті. Заговорити про теоретичні побудови М. Я. Данилевського виникла пекуча потреба, оскільки О. М. Пипін використав їх для своєї атаки на українську літературу. Його висловлювання сумлінно подав І. С. Нечуй-Левицький. За О. М. Пипінін виходило, що українська література не має підстав для розвитку й позбавлена майбутнього з суто теоретичних міркувань: «література дужа, незалежна, здатна до самостійного розвитку, утворюється не там тільки, де є окремих язик та окреме плем'я, але там, окрім того, де є окремих, історично проявлений тип культурного життя та державної спілки (государственного союза). Сього останнього й нема в південно-руської (української) народності» [4, с. 195].

Використане в цьому місці поняття культурно-історичного типу й було головним відкриттям М. Я. Данилевського. Цей російський діяч і публіцист не має нічого спільного з нашими слобідськими Данилевськими – письменником Григорієм Петровичем

Данилевським (1829–1890), засновником біохімії Олександром Яковичем Данилевським (1838–1923) і його братом завідувачем кафедри фізіології Харківського університету Василем Яковичем Данилевським (1852–1938). Микола Якович Данилевський (1822–1885) народився в Лівенському повіті Орловської губернії в родині генерала, закінчив Царськосільський ліцей та Петербурзький університет (1849), належав до гуртка петрашевців, за що був висланий з Петербурга. Працював у канцеляріях вологодського та самарського губернаторів, очолював кілька експедицій з вивчення рибних запасів у річках Російської імперії. Урядову та природничонаукову діяльність він поєднував з літературними заняттями. Належав до числа пізніх слов'янофілів – реакційної течії в російському суспільно-політичному житті, – нещадно висміюваних у сатирах М. Є. Салтикова-Щедріна. Цей табір очолював сумно відомий журналіст, редактор газети «Московские ведомости» та журналу «Русский вестник» М. Н. Катков (1818–1887). До цієї групи належали поет, літературний і театральний критик А. О. Григор'єв, літературні критики М. М. Страхов (1828–1896), Ю. М. Говоруха-Отрок (1854–1896), філософ, письменник К. М. Леонтьєв (1831–1891), журналіст, редактор слов'янофільського журналу «Заря» В. В. Кашпірьов (1836–1875), письменники й журналісти М. М. Достоевський (1820–1864) та Ф. М. Достоевський (1821–1881), журналіст, редактор газети «Новое время» О. С. Суворін (1834–1912). У час після Великих реформ щодо них здебільшого вживалася назва «почвеніки». У російському суспільному житті протопартійна група слов'янофілів протистояла західникам. На початку ХХ ст. слов'янофільство перетворилося в чорносотенство. А створення партій запеклого російського націоналізму «Русское собрание» (1900) і «Союз русского народа» (1905) остаточно поховало слов'янофільство.

М. Я. Данилевського з авторитетних слов'янофілів найвище цінував М. М. Страхов. Книжка «Росія і Європа» була завершена на початку 1868 р. Але її не брався друкувати жодний російський часопис. Аж тут з провінції до С.-Петербургу переїхав В. В. Кашпірьов із наміром видавати на ідейній платформі пізнього слов'янофільства щомісячний літературний і політичний журнал «Заря». До складу співробітників був запрошений і М. М. Страхов. Він і запропонував опублікувати в цьому часописі твір М. Я. Данилевського «Росія і Європа». Цей трактат друкувався в більшості чисел 1869 р. – №№ 1–6, 8–10. За оцінками істориків російської журналістики, це був найвидатніший твір, опублікований у цьому журналі. Сам журнал існував з січня 1869 по лютий 1872 року і закrywся через брак передплатників.

Знову ж таки за сприяння М. М. Страхова книжку «Росія і Європа» було видано в 1871 р. накладом 1200 примірників. Слов'янофіли намагалися зробити для неї рекламу, завдяки чому головні її ідеї стали відомі за кордоном, переважно в тих країнах, де проживали слов'яни. На батьківщині проти книжки ополчилися західники, побачивши в ній репрезентацію ідеології російського націоналізму. Дискусія про «Росію і Європу» охопила центральні часописи. Але сама книжка продавалася погано. На час смерті автора (1885) її наклад не був розпроданий. Незважаючи на це, М. М. Страхов ще тричі (1888, 1889, 1895) перевидавав її, ніби примушуючи Росію все ж прочитати книжку М. Я. Данилевського. Останнє видання вийшло за рік до смерті самого видавця. Крім нього, інших шанувальників цієї праці в Росії не було. Невдовзі назріли істотні переміни в житті суспільства, і про цю книжку забули.

За радянських часів її не видавали жодного разу. І от, через мало не століття забуття, інтерес до неї прокинувся знову. У сучасній Росії вже з'явилося кілька видань цієї книги. Концепція М. Я. Данилевського може бути репрезентована через такі три основні постулати.

По-перше, варто почати із сенсаційної заяви. Відкриття категоріального поняття культурно-історичного типу, яке стало відоме світовій інтелектуальній спільноті з праці Освальда Шпенглера «Занепад Європи» (1918, 1922), насправді належить М. Я. Данилевському. Понад те, він не тільки описав структуру культурно-історичного типу і виокремив основні з них, але й сформулював нову концепцію всесвітньої

історії. Від часів Гегеля панівними були уявлення про цілісність людства й реалізацію в його історії певної загальної ідеї руху від нижчих до вищих стадій розвитку. М. Я. Данилевський відкинув думку про загальну людську цивілізацію, яка втілює прогрес такого собі загального світового розуму, і заявив про те, що насправді існують лише окремі цивілізації, культурно-історичні типи, які в своєму розвитку переживають етапи дитинства, становлення, зрілості й занепаду.

М. Я. Данилевський виокремив тринадцять цивілізаційних типів: 1) єгипетський; 2) китайський; 3) давньосемітський; 4) індійський; 5) іранський; 6) єврейський; 7) грецький; 8) римський; 9) арабський; 10) германо-романський; 11) перуанський; 12) мексиканський; 13) слов'янський.

Нагадаємо: у О. Шпенглера таких типів вісім: 1) єгипетський, 2) індійський, 3) вавилонський, 4) китайський, 5) «аполлонівський» (греко-римський), 6) «магічний» (візантійсько-арабський), 7) «фаустівський» (західноєвропейський) і 8) майя. Це не зовсім те, що в М. Я. Данилевського, але цілком очевидно, що продуктивно використано саме його відкриття. Тут не місце зіставляти виокремлені двома вченими типи, але обов'язково слід вказати: для слов'янського типу О. Шпенглер місця не передбачив. Як і І. С. Нечуй-Левицький. Можна було б говорити про типологічний вплив, якими ми могли сподіватися на знання німецьким філософом твору українського публіциста. Але таке знайомство мало ймовірно.

Для М. Я. Данилевського ж виокремлення слов'янського культурно-історичного типу – це стрижень його програми. Але про це дещо згодом. А зараз важливо сказати про те, що російський філософ докладно розробив структуру діяльності народів, яка й становить у підсумку окремий культурно-історичний тип. Він нарахував усього чотири галузі діяльності:

1) релігійну, куди входять уявлення про ставлення індивіда до Бога, поняття про своє ставлення до долі людства і Всесвіту, народний світогляд не як теоретичне знання, доступне небагатьом, а як жива підстава моральної діяльності людини;

2) діяльність культурна у вузькому значенні цього слова, яке охоплює ставлення людини до зовнішнього світу: репрезентоване переважно у теоретично-науковій, естетично-художній та технічно-промисловій діяльності;

3) політична діяльність охоплює відносини людей між собою як членів одного народного цілого і ставлення цього цілого як одиниці вищого порядку до інших народів чи національних спільнот;

4) діяльність суспільно-економічна, яка охоплює відносини людей між собою, стосовно користування предметами зовнішнього світу, добування та обробки їх [1, с. 471–472].

По-друге, розглядаючи за цими чотирма складниками виокремлені ним культурно-історичні типи, М. Я. Данилевський побачив, що частина цих типів закінчила своє існування. Причому причина занепаду залишається найбільшою таємницею історії та людської природи. Аналітичний розум М. Я. Данилевського не може вказати причину, чому в Стародавній Греції після розквіту культури в V–IV ст. до н. е. в наступних двох століттях уже не народжувалися платони й аристотелі, софокли та аристофани, геродоти і геракліти. Ослаблення інтелектуальної, культурної, цивілізаційної потуги сприймається як факт. Рим не завойовував Греції, вона сама впала до його ніг, бо час її минув, настав час Риму.

У сучасному (для М. Я. Данилевського) світі так само йде змагання двох цивілізацій, культурно-історичних типів: романо-німецького та слов'янського. На розгляд взаємин цих типів і спрямована в основному праця філософа. На ці два світи розділена Європа. У Західній Європі (романо-німецькому світі) не люблять Росію. Автор навів для підтвердження цього свого спостереження чимало фактів. Для нього ця нелюбов необґрунтована, невинуватна справжніми якостями росіян, які змальовуються, як ідеальне втілення людської природи і породи. Він – представник концепції ідеалізації росіян, утіленої в довершеному афоризмі Ф. М. Достоевського, сформульованому 6 червня

1880 р. в промові про О. С. Пушкіна: «Русский – это всечеловек!».

Концепція Росії М. Я. Данилевського дивна, особливо в контексті сучасних подій (окупації Криму, російсько-української війни на Донбасі, захоплення Абхазії й Осетії, Придністров'я, знищення літака з польським президентом і малайзійського боїнга), упродовж яких Росія налаштувала проти себе не тільки сусідів, але й увесь світ. За М. Я. Данилевським, усе виглядає навпаки: «доля Росії – доля щаслива: для збільшення своєї могутності їй доводилося не підкорювати й пригнічувати, а звільняти й відновлювати» [1, с. 401]. Росія уміє напружувати свої сили завдяки двом моральним двигунам – «це дисципліна, або дар повинуватися, і ентузіазм, або безмежна готовність до самопожертви» [1, с. 458]. Російське серце – «обильное любовью к человечеству» [1, с. 412]. Соромно навіть припускати, що «русский мир» може комусь загрозувати, завдати шкоди, переслідувати, кидати за ґрати, викрадати, засуджувати на підставі фальшивих даних і свідчень.

Головне місце серед ідей слов'янофілів займало те, що росіяни – православні за віросповіданням. Справа подавалася так: колись існувало просто християнство, але Західний світ зрадив Христову віру, відійшов від канонів, які встановили вселенські собори й отці церкви. Таким чином, Захід відпав від правильної, православної віри, що є ознакою його гріховності. А Росія залишилася хранителькою стародавніх канонів, вона повинна врятувати світ і забезпечити йому повернення до правильного християнства.

Відтак, якщо росіянин заслуговує на нелюбов західноєвропейців до себе, то винним у цьому оголошується Західний світ. Причина ненависті до Росії полягає в тому, що Західний світ занепадає, Європа вичерпала свої ресурси, проминула zenit свого розквіту й наближається до загибелі. Росія ж, навпаки, тільки-но переживає період становлення. Неприхильність Європи до Росії – це ненависть старості, яка заглядає в домовину, до молодості, яка пашиє рум'янцем. От із цих міркувань М. Я. Данилевського й народився «Занепад Європи» О. Шпенглера.

Зіставляючи Західний світ і слов'янство, М. Я. Данилевський не може не бачити великих переваг Західної Європи в мистецтвах і науках супроти Росії, але для нього це не підстава сумніватися в існуванні слов'янського (російського) культурно-історичного типу. Він розв'язує це питання просто: у Заході було більше часу на продукування мистецьких та наукових надбань; Росія ж ще молода, в неї все ще попереду. Тому не треба журитися тим, що ніяких підстав говорити про російський культурно-історичний тип немає, треба чекати, поки ці підстави з'являться.

По-третє, слово «слов'янофіли» означає «любителі слов'ян». Яких же слов'ян любили слов'янофіли і навіщо ця любов їм була потрібна з огляду на те, що їм цілком вистачало любові до самих себе, до росіян? М. Я. Данилевський займає таку позицію: так, росіяни – центральний субстрат слов'янства, коли хто-небудь говорить «слов'янин», то в першу чергу має на увазі «росіянин». Але російська могутність недостатня, щоби змагатися з цілим світом або хоча б з цілою Європою. «Боротися з об'єднаною Європою, – проголосив філософ, – може тільки об'єднане слов'янство» [1, с. 424].

Що ж це таке – об'єднане слов'янство? Це утворення нової супердержави – Слов'янської Федерації – на чолі з Росією. До цієї федерації повинні увійти всі слов'янські народи й ті, що опиняться в анклавів між ними: усілякі там угорці, румуни, молдавани. Усі слов'янські народи... за винятком поляків. Цей народ, заражений католицизмом і європейськими цінностями, кілька разів повставав на боротьбу за свою національну незалежність. Він не цінує щастя бути уярмленим Росією, а відтак його краще не пускати в майбутню щасливу сім'ю слов'янських народів.

У цій Слов'янській Федерації повинна бути прийнята російська політична система, бо вона найкраща в світі. Тобто, хто ще не зрозумів, у цій прогнозованій М. Я. Данилевським державі повинно панувати російське самодержавство. Автор охоче пояснює, чому це має статися. «Моральна особливість російського державного

ладу, – писав він, – полягає в тому, що російський народ є цільний організм, природним чином зосереджений у його государі» [1, с. 458–459]. І далі: «живе втілення політичної самосвідомості і волі народної, так що думка, почуття й воля його (народу. – І. М.) повідомляються (сообщаются) всьому народові процесом, подібним до того, як це здійснюється в особистій самоусвідомленій істоті. От смисл і значення російського самодержавства» [1, с. 459]. Тобто нова держава – Слов'янська Федерація – насправді залишається старою самодержавною Росією, лише підсиленою приєднанням до неї інших народів.

Центром Слов'янської Федерації має стати Царград (тобто столиця Туреччини – Стамбул, колишній Константинополь). Ця нова держава має утворитися за допомогою звільнення слов'янських народів з уярмлення тими державами, до яких вони входять, і добровільного приєднання до Росії. Обов'язок Росії – допомогти їм у цій боротьбі. Коли зі складу Туреччини будуть вилучені болгари, серби, а разом з ними й румуни, греки, постане питання про долю Константинополя. Тоді й прийде час перенести столицю Слов'янської Федерації в це місто.

(Відзначу в дужках, що, читаючи «Щоденник письменника» Ф. М. Достоєвського часу російсько-турецької війни 1877–1878 рр., я наштовхнувся на обговорення питання про те, кому має належати Константинополь: Росії чи бути відкритим для світу містом. Ф. М. Достоєвський з обуренням писав про другу пропозицію. Він вимагав, щоб Константинополь став російським містом, бо за нього, мовляв, проливалася російська кров. Я й тоді це сприйняв, як божевільну маячню. Минуло сто сорок років з часу описаних подій. Константинополь і досі не російський, лишається й досі Стамбулом. Але плани завоювати весь світ і досі каламутять мізки деяких росіян).

У допитливого читача вже на устах запитання: а де ж ми, українці, у планах М. Я. Данилевського? Відповідь: а нас немає. Не в планах, а в природі. За М. Я. Данилевським, українці не існують. Кожний, хто називає себе українцем, – то державний злочинець. Слов'янофіли люблять зовнішніх слов'ян, тобто тих, які перебувають за межами Росії. Вони – фактор російського впливу в тих державах, чинник дестабілізації внутрішнього політичного життя. Їх слід підтримувати, визволяти, фінансувати їхню діяльність, гостити в себе їхніх письменників і науковців. Але свої слов'яни – вороги держави. Претендуючи на національну тотожність, вони руйнують «руській мир», підточують його могутність, скорочують чисельну кількість росіян. Тому, за М. Я. Данилевським, ні українців, ні білорусів немає, у природі не існує. У 1683 р. Відень визволили польські й російські війська під командуванням Яна Собєського. Жодного російського (московського) вояка під Віднем не було. Зате у війську Речі Посполитої були правобережні полки українського козацтва. За М. Я. Данилевським, українців не існує, тому він пише, що Відень визволяли поляки і росіяни.

Такою була позиція слов'янофілів. Вони у своїй публіцистиці нещадно боролися проти українського руху, української книжки, освіти, театру, заохочували царський уряд забороняти українське публічне слово, залякували його українським сепаратизмом, воювали з українською пресою, домоглися заборони святкувати в Україні столітній ювілей Шевченка. І... виношували плани світового панування. Насаджували думку: якщо серце росіянина «обильно любовью к человечеству», то хто ж насмільється протистояти поширенню його доброго, справедливого, гуманного державного правління на весь світ.

Першим прикладом застосування цієї концепції стала Болгарія. Болгарську державу було створено в 1878 р. за Сан-Стефанським мирним договором. Визволена росіянами, утворена на вимогу російського уряду (точнісінько за рецептом слов'янофілів), вона потрапила в коло російського впливу. З певною мірою умовності можна говорити, що болгари зі статусу зовнішніх слов'ян перейшли у статус слов'ян внутрішніх. Після цього знадобилося кілька років російської присутності в цій молодій державі, щоб болгари відвернулися від Росії. Важко повірити, але в Першій світовій війні Болгарія належала до Четвертого Союзу і разом з двома німецькими державами (Німеччиною й Австро-Угорщиною) та Османською імперією (Туреччиною) воювала проти Росії.

От чим закінчилися концептуальні побудови слов'янофілів. З упертістю, вартою кращого застосування, їх політичні нащадки й сьогодні намагаються проповідувати маячню про відсутність українців як народу, про те, що українці й росіяни – то один народ. За усім цим стоїть нехитрий постулат: якщо українців нема, то вони не потребують і своєї окремої держави, вистачить з них і російської. Але ніщо, збудоване на брехні, як-от концепція М. Я. Данилевського, не може мати сталого успіху, скільки б ця брехня не повторювалася. Мудра українська приказка твердить: брехнею світ перейдеш, та назад не вернешся. Сучасні російські політики добрехалися до того, що весь світ їм не вірить.

Серед перших авторів, які рішуче виступили проти теоретичних побудов М. Я. Данилевського, був І. С. Нечуй-Левицький. Передусім український автор відзначив, що погляд слов'янофілів на утворення літератури та культурно-історичних типів «взагалі неправдивий та дуже тенденційний» [4, с. 196]. Серед слов'янофілів стало модно говорити про «великоруський самостійний тип культурного життя» без пояснення, що це таке. Але ще тридцять років тому І. В. Кіреєвський позначив цей культурний тип поняттями православ'я, самодержавства та великоруської народності.

Але з цих базових понять, заявив І. С. Нечуй-Левицький, не можна скласти окремих великоруський культурно-історичний тип. Самодержавство – це не російська політична засада; великороси запозичили її у ханів Золотої Орди й освятили візантійством, ніякої особливої російської риси в ньому немає. А православ'я – це взагалі не національна московська релігія, а прийнята в готовому вигляді з Візантії. «Виходить, що слов'янофіли, – пожартував І. С. Нечуй-Левицький, – для своєї нібито самобутньої культури обікрали землю ще й хотіли обікрати небо, та вже якось попи заступились» [4, с. 197]. Та й сама слов'янофільська тріада не є російським винаходом, а скопійована з принципів французьких єзуїтів, придуманих для захисту старого режиму. У Франції вона звучала так: католицтво, королівська влада, народ.

Що ж тоді залишається в окремому російському культурно-історичному типі? Великоруська народність? Але ж вона нічого не дала для культурного типу, крім тільки ґрунту, форми, тобто мови. Але ця мова найбільш ефективно використовується в Росії не для створення культури, а для «обрусення» іногородців та «трохи не всього світу» [4, с. 198].

До окремого культурно-історичного типу як умову творення літератури О. М. Пипін залучив і державність. Понад те вивів її на перше місце. Тимчасом, державність – зовнішня обставина розвитку культури. Держави створюють народи не для розвитку культури, а для захисту від зовнішнього ворога й упорядкування внутрішнього життя. Забезпечити розвиток культури сама по собі держава не може. Культура розвивається своїми шляхами. Тут І. С. Нечуй-Левицький пояснив, що історичний шлях розвитку культури – це поява самостійної релігії й сполученої з нею релігійної моралі; потім – виникнення поезії, ліричної й епічної, міфологічної чи героїчної; за поезією наступає час філософії, філософської моралі, а потім – критики й науки. Це і є той зміст, на основі якого створюється вся культура; і присутність держави тут не передбачена. І. С. Нечуй-Левицький зробив короткий огляд становлення державності в багатьох народів і наочно довів, що поява видатних культурних явищ, які поповнили духовну скарбницю людства, від неї, державності, не залежала.

«Так-то ми бачимо, – підсумував він, – що д. Пипін, збившись на старе слов'янофільство, помиляється, надаючи принципів державності вже надто велику суттєву вартість і думаючи, що великоруська державність була причиною та ще й головною того, що в Великоросії утворився якийсь окремих, самостійний історичний культурний тип, якого нема на Україні. Ся помилка і слов'янофілів, і інших вийшла не більше, як з гордовитості й гордування своєю великою державою, а не з правдивого розуміння основних сутніх прикмет культурного типу народностей та рас» [4, с. 206].

І. С. Нечуй-Левицький спростував думку про позитивний вплив держави на розвиток культури, показавши на численних прикладах, як держави переслідували своїх

митців, забороняли й знищували їхні твори, а прогресивні особистості змушені були переховуватися, емігрувати. Наприклад, Ф. Шиллерові довелося пішки тікати зі скарбового пансіону з Віртенберга після написання «Розбійників»; Вольтер і Монтеск'є переховувалися в Англії, Кур'є (цей французький Щедрін) – у Бельгії; «політичні та релігійні твори Мільтона були в Англії спалені рукою ката» [4, с. 206]. О. Пушкіна за його волелюбні твори було вигнано в Бессарабію, М. Лермонтова – на Кавказ, Т. Шевченка – заслано в солдатчину в Оренбурзькі степи. І. С. Нечуй-Левицький зробив висновок: державність – то така культура, яка вбиває саму культуру. Маючи велику силу, держава примушує культуру служити своїм інтересам.

Це перша відповідь І. С. Нечуя-Левицького О. М. Пипіну. Друга полягала у спростуванні твердження російського історика літератури, нібито українці впродовж своєї історії не мали держави й тому не створили окремого культурно-історичного типу. Ні, заявив І. С. Нечуй-Левицький, це помилка О. М. Пипіна. Якщо поглянути на український народ, відколи він з'явився в історії, а це 862 рік, яким датовано перший запис у «Повісті врем'яних літ», і до наших днів, то з 1028 років історичного життя Україна 718 років мала державність. Невже цього мало для того, щоб утворити культурно-історичний тип, коли Москва, як стверджує О. М. Пипін, утворила його за 310 років.

До цього треба додати, підкреслив І. С. Нечуй-Левицький, що після Богдана Хмельницького саме Україна мала вирішальний вплив на становлення великоруської культури. З неї пішли в Московське царство письменники й архіереї, пішли вчителі й шкільні книжки, Теофан Прокопович і св. Дмитрій Ростовський, і навіть виїхали з Києва в Московку «тріє певці». «Невже це не прикмети культурності українського плем'я?» [4, с. 207] – запитав у кінці цих міркувань І. С. Нечуй-Левицький.

А от Великоросія й російська історія не виробили й не утворили ніякого самостійного й самобутнього культурно-історичного типу. Великоросія виступила на культурну арену дуже пізно й прийняла на себе широкий вплив інших готових культур, які й не дали сформуватись її культурній самобутності, а надали її культурі готових чужих форм.

Таким чином, І. С. Нечуй-Левицький неспростовно довів, що російський культурно-історичний тип – то фантом, фраза без змісту. «У Великоросії, – написав він, – самобутнього культурного типу ніколи не було та й не могло бути. Йому заважало багато історично-культурних обставин та умов» [4, с. 207]. Як видно з попереднього викладу, за такі умови І. С. Нечуй-Левицький вважав саму російську державу та залежність росіян від впливу готових розвинутих культур.

Тут І. С. Нечуй-Левицький і вмістив у своєму трактаті розгорнутий розгляд китайського культурно-історичного типу. З множини типів, виокремлених М. Я. Данилевським, він визнав такими лише чотири: китайський, еллінсько-римський, семітсько-єврейський та індуський [4, с. 210]. Пізніше, відзначив І. С. Нечуй-Левицький, семітсько-єврейський тип пустив два паростки: християнський (від якого відчахнулося потім і православ'я) та ісламсько-арабський. Вавилонський, сирійський, єгипетський і перський типи щезли з історії, не дійшовши повного розвитку й розквіту. Розгляд китайського культурно-історичного типу здійснено за визначеними І. С. Нечуєм-Левицьким складниками чи етапами його створення: релігія, поезія, філософія, наука. Український публіцист подав китайський культурно-історичний тип як завершений і повноцінний, репрезентований у всіх складниках цього явища.

І. С. Нечуй-Левицький докладно розглянув релігію китайців, літературні та наукові твори, старанно переказав зміст, навів цитати з віршів, щоб у кінці цього розділу й усієї праці запитати: «Чи має хоч трошечки такого характеру оригінальності й самостійності великоруський ніби історичний культурний тип, про котрий так люблять говорити великоруські письменники і сам д. Пипін? Чи висотав він сам із себе, з своєї расової натури усю кількість та прикметність сутніх складових елементів кожного звісного в історії національного культурного типу? Ми думаємо, що ні» [4, с. 253].

Висновки. Книжка І. С. Нечуя-Левицького «Українство на літературних позвах з Московщиною» (1891) – видатна пам'ятка української публіцистики – належить до

жанрового різновиду полемічного трактату. Автор переважно полемізує з О. М. Пипіним, захищаючи від його несправедливих нападів «Історію літератури руської» Омеляна Огоновського. Але О. М. Пипін у своїй розгорнутій рецензії вжив поняття культурно-історичного типу, яке на той час вже набуло популярності в російській пресі слов'янофільської орієнтації. Це поняття було розроблене російським ученим, представником пізнього слов'янофільства М. Я. Данилевським у книзі «Росія і Європа» (1869). І. С. Нечуй-Левицький виявив глибоке знання цієї книги, концепції М. Я. Данилевського та навіть полеміки в російській пресі навколо неї. У своєму трактаті він, використавши науковий апарат М. Я. Данилевського, довів недоречність пов'язувати культурний розвиток з наявністю або відсутністю в народів державності, спростував існування великоросійського культурно-історичного типу, натомість наголосив на українських впливах на формування великоруської культури. Трактат «Українство на літературних позовах з Московщиною» актуальний і в сучасній суспільно-політичній ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Н. Я. Данилекский ; сост., послесл. и коммент. С. А. Вайгачева. – М. : Книга, 1991. – 574 с.
2. Михайлин І. Л. Журналістика як всесвіт: вибрані медіадослідження / І. Л. Михайлин. – Х. : Прапор, 2008. – 512 с.
3. Михайлин І. Л. Навколо Омеляна Огоновського (дискусія в критиці з приводу „Історії літератури руської”) / І. Л. Михайлин // Українське літературознавство. – 1996. – Вип. 63. – С. 3–21.
4. Нечуй-Левицький І. С. Українство на літературних позовах з Московщиною: Культурологічні трактати / Іван Нечуй-Левицький ; упоряд. Михайла Чернопиского. – Львів : Каменяр, 1998. – 256 с.
5. Чернопиский М. Баштовий української нації / Михайло Чернопиский // Нечуй-Левицький І. С. Українство на літературних позовах з Московщиною / Іван Нечуй-Левицький. – Львів : Каменяр, 1998. – С. 3–26.

Игорь Михайлин

И. С. Нечуй-Левицкий и Н. Я. Данилевский: история одной полемики

Кроме очевидной полемики с А. Н. Пыпиным, трактат И. С. Нечуя-Левицкого «Украинство на литературных исках с Московщиной» (1891) направлен против концепции книги Н. Я. Данилевского «Россия и Европа» (1869), в которой впервые было сформулировано понятие культурно-исторического типа, ставшее известным в Европе благодаря Освальду Шпенглеру. А. Н. Пыпин в отрицании украинской литературы использовал концептуальный базис Н. Я. Данилевского. Украинский публицист дал первый обоснованный ответ русским поздним славянофилам, доказал несостоятельность связывать культурное развитие народов с наличием или отсутствием государства, опроверг наличие русского культурно-исторического типа, преградой для которого было именно русское государство и влияние более развитых культур.

Ключевые слова: И. С. Нечуй-Левицкий, Н. Я. Данилевский, А. Н. Пыпин, поздние славянофилы, публицистика.

Ihor Mykhailyn

I. S. Nechuy-Levitsky and N. Ya. Danilevsky: the History of one Polemic

In addition to the obvious polemic with A. N. Pypin, the treatise of I. S. Nechuy-Levitsky «Ukraine on literary suits with Moskvushchina» (1891) is directed against the concept of the book of N. Ya. Danilevsky «Russia and Europe» (1869), in which for the first time the concept of a cultural-historical type was formulated. This concept became famous in Europe thanks to Oswald Spengler. A. N. Pypin in his denial of Ukrainian literature used the conceptual basis of N. Ya. Danilevsky. The Ukrainian publicist gave the first reasonable answer to the Russian late Slavophiles, proved inconsistent to connect the cultural development of peoples with the presence or absence of the state, refuted the authenticity of the Russian cultural and historical type, the barrier to which was precisely the Russian state and the influence of more developed cultures.

Key words: I. S. Nechuy-Levitsky, N. Ya. Danilevsky, A. N. Pypin, late Slavophiles, publicism.

Любов ОЛІЙНИК
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
української філології
Хмельницького національного
університету

УДК 82-522

НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ ПОЛЕМІЧНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТРАКТАТУ «LITHOS...» ПЕТРА МОГИЛИ

У статті аналізується поемічний трактат «Lithos...» Петра Могили на структурному й тематичному рівнях. З'ясовується проблема авторства та мови твору. Означено його художню специфіку.

Ключові слова: трактат, полеміка, контекст, теза, антитеза, опонент.

Полемічно-публіцистична література давньої української літератури здавна була об'єктом зацікавлення науковців: митрополита М. Булгакова, С. Голубєва, С. Єфремова, А. Жуковського, архієпископа І. Ісіченка, М. Косицької, М. Костомарова, В. Нічик, Д. Чижевського, І. Франка тощо. Це явище є цілком зрозумілим, оскільки, окрім болючих релігійно-політичних тем тогочасного суспільства, твори ілюстрували індивідуальну авторську майстерність й уміння переконувати реципієнта та впливати на нього. Це був один із способів показу власної позиції. Дослідники здійснювали аналіз полемічної спадщини на тематичному, структурному, поетикальному рівнях. У сучасній медієвістиці, після багаторічної заборони розглядати цей масив пам'яток, з'являється потреба у новому їх прочитанні з використанням герменевтичного, інтертекстуального та риторичного підходів, що й зумовило актуальність обраної теми.

Міжконфесійна полеміка 40-их років XVII ст. не є винятком. Її поява пов'язана з виходом трактату «Epanortosis albo Perspectiwa y obiasnienie bledow, herezyey y zabobonow w Grekoruskiey cerkwi Disunitskiey...» (1642) Касіяна Саковича та відповіддю на нього Петра Могили у творі «Lithos albo Kamien z prosy prawdy cerkwie swietey prawoslawnoy Ruskiey...» (1644). Новаторством Петра Могили, що відрізняє «Lithos...» від стилю православних полемістів-попередників, які з презирством і ненавистю ставилися до католицької віри, наприклад, як Захарії Копистенського, є толерантне ставлення до католицизму та визнання критики Касіяна Саковича щодо помилок, неосвіченості й занедбаня серед східного духовенства. Тому не дивно, що трактат називають найвизначнішою пам'яткою українсько-польської літератури XVII ст., а полеміку визначають як «солідну і ґрунтовну, що не боїться навіть визнання помилок і недоліків свого віровизнання» [9, с. 68].

Питання авторства трактату залишалось не зовсім зрозумілим, тому що він не був підписаний іменем митрополита, а вийшов під псевдонімом Євсебія Пімена, що в перекладі з грецької означає «благочестивий пастир», тому виникла суперечка про авторство твору. Думки щодо цього різноманітні. У 1645 р. архімандрит Дерманського монастиря уніат Іван Дубович назвав автором книги Петра Могили. Іоанікій

Галятівський у праці «Stary kosciol Zachodni nowemu kosciolowi Rzymskiemu» (Чернігів, 1672) також приписує твір митрополитові. Позицію Іоаникія Галятівського прийняли єзуїтські письменники М. Ціховський та Й. Кулеша. С. Рутка, опонент Петра Могили, заперечує його авторство і вважає, що праця належить перу еретиків. Т. Грабовський автором праці вважає Сильвестра Косова. Проте ці версії не були підтримані ні католиками, ні православними. Касіян Сакович також не мав жодного сумніву, що праця належить митрополиту Київському. Цієї ж думки дотримувалися дослідники літератури кінця XIX – початку XX століть І. Франко, А. Брюкнер, А. Мартель.

На думку С. Голубєва, книга була колективною працею, виконаною під керівництвом Петра Могили та з його благословення, оскільки одному митрополитові, враховуючи його зайнятість, неможливо було укласти настільки об'ємний твір за такий короткий проміжок часу [2, с. 74]. Крім того, це не перша робота, виконувана під керівництвом Петра Могили та за його дорученням: Сильвестр Косів працював над створенням праці «Paterikon»; «Exegesis» приписують Афанасію Кальнофойському. Обидва письменники – перший у додатку, другий у посвяті книги князю Четвертинському – наголошують на тому, що саме з волі і благословення митрополита вони виконали свої праці. Також є підстава стверджувати, що «співавтором» «Православного сповідання віри», про який згадувалося раніше, є Ісаїя Трофимович-Козловський. Немало праці було вкладено вченими Могилянського гуртка і у «Требник». Автори монографії «Світлотінь Касіяна (Калісти) Саковича» А. Бичко та Б. Бичко також дотримуються думки, що твір був колективним. «Критика була настільки ґрунтовною та серйозною, що цілий ряд представників православного духовенства на чолі з Петром Могилою відповіли...» [1, с. 137].

Питання мови трактату теж є досить суперечливим. У науковців немає однозначної відповіді. Одні вчені вважають, що твір було написано польською мовою, інші – що першотвір було написано українською, а згодом перекладено і видано польською, хоч українського варіанту досі не знайдено. А. Жуковський зазначає: «трактуючи національний аспект діяльності Петра Могили, поодинокі автори заторкували також справу мови, при чому закидали йому латинізацію і полонізацію, а одночасно занедбання української мови та упослідження церковно-слов'янської... П. Могила не написав жодного твору грецькою, чи румунською мовами. На 19 творів, що В. Перетц приписує Петру Могилі, тільки один написаний польською мовою («Lithos...»), а решта церковно-слов'янською і тогочасною українською та російською мовами» [3, с. 28]. Позиція А. Жуковського цілком зрозуміла, проте, поки не знайдено українського першотвору, обидві версії мають право на життя.

М. Карплюк стверджує, що в творі мають місце «граматичні, українські риси польської мови» [5, с. 520]. Опираючись на думки цієї дослідниці, М. Косицька робить припущення, що її праця «ніби підкріплює думку, що оригінал твору написано польською мовою, а наявність українізмів свідчить про те, що українська мова була для митрополита Петра Могили питомою» [6, с. 216]. Проте можна довести і протилежне: «наявність українізмів в польському тексті може також свідчити про те, що у процесі перекладу трактату «Lithos...» з української мови на польську деякі слова були відомі в обох мовах і не вимагали перекладу... Історія життя митрополита Петра Могили підтверджує, що він бачив в українській мові опору в розвитку церковної і світської культури і, можна сказати, сили, української держави, а отже, у певний спосіб її незалежності» [6, с. 216–217]. На нашу думку, щоб упевнитися в цьому, треба віднайти варіант українського рукопису.

«Lithos...» є досить великою за обсягом книгою, що нараховує 424 сторінки основного тексту, якому передують розміщені на 12-ти нумерованих листках додаткові статті. На звороті титульної сторінки під гербом Максиміліана Бржозовського, якому було присвячено книгу, розміщено вірші на його честь. Далі йде власне посвята Бржозовському, в якій автор звеличує знатного пана за те, що він не соромився

називати себе сином Православної Церкви. Зважаючи на те, що Касіян Сакович у посвяті князю Любомирському звинувачує православне духовенство в політичній нестабільності, опонент у різкій формі спростовує ці звинувачення.

Відповідно до структури «*Perspectivi...*», зокрема його «Передмови до читача», написана і передмова Петра Могили, в якій опонента звинувачено в тому, що причиною його переходу до католицької віри були невеликі помилки, ересі та забобони, які останній помітив у православній та уніатській церквах. Митрополит відзначає, що Касіян Сакович плутається у своїх поясненнях і заперечує сам собі, говорячи, що через утиски уніатів він перейшов у католицьку віру. У передмові також говориться, що православні священники підвладні королю польському і не мають нічого спільного з повстанням селян. Проте ці факти, на думку сучасних дослідників, «мали лише етикетний і дипломатичний характер» [8, с. 366], тому що насправді ніякої цілковитої покори королю, навіть з боку самого Петра Могили, не було. Невеликий вірш «*Czytelnika do Kassiana Elogium*», що виконує функцію додаткової статті, є іронічним проханням автора до опонента дати спокій православній церкві.

Основний текст трактату написано за аналогією до основної частини праці Касіяна Саковича, яка складалась із двох розділів: у першому розглядаються «неблагопристойності» при здійсненні таїнств та інших богослужбових обрядів, у другій – абсурди в греко-східних церковних чинах (уставах). Обидві частини побудовано за такою моделлю: «теза» (питання) Касіяна Саковича – «антитеза» (відповідь) Петра Могили. Питаннями автор постійно апелює до опонента, починаючи їх словами *говориш, кажеш, питаєш, стверджуєш*.

Відповіді ж аргументуються цитатами з різних джерел, що засвідчує серйозне ставлення автора до праці та його обізнаність з кожною проблемою.

Закінчується трактат розглядом двох догматичних відмінностей між Східною і Західною Церквами: походження Святого Духа та верховенство папи. Ці завершальні статті є відповіддю автора «*Lithosu...*» на заклик Касіяна Саковича приєднатися до Рима, а точніше, підкоритися йому. У першій проголошується ідея соборності. У наступній Петро Могила «спростовує догмат про походження Святого Духа і від Сина, що мав на меті обґрунтувати попередній... про зверхність влади римського первосвященника – апостола Петра та його наступників» [8, с. 366]. Митрополит для заперечення католицизму апелює до традицій Кирила та Мефодія у слов'янській культурі, вносячи в текст також опис хрещення Русі, згадує Святослава, Ольгу, Володимира, Ярослава, Кипріяна, Кирила Турівського, Григорія Цамблака.

При порівнянні трактатів Касіяна Саковича та Петра Могили помітна відмінність в ерудиції авторів. Колишній ректор Київської братської школи не був достатньо освіченим богословом, тому його оцінки церковно-релігійних питань не мали ґрунтовної теологічної основи. У його викладі переважала не науковість подання матеріалу, а спостережливість – він майстерно підбирав факти, які дійсно мали місце в православній та уніатській церквах. Представники Могилянського Атепеню пішли в цьому значно далі.

Метою трактату було намагання обґрунтовано довести, що догмати не підлягають жодним змінам, а обряди можуть доповнюватися і видозмінюватися. Обряд є «художнім» відображення церковної думки, обумовлений історичними умовами і національним елементом. Хоча ритуали православних і католиків різні, але суть їх одна, головна відмінність – у догматиці. Тому, досить обережно критикуючи католицьку церкву та її звичаї, митрополит дотримувалася думки, що будь-які відмінності в обрядовій сфері мають право на життя, але не повинні стати на заваді возз'єднання Церкви Христової. Петро Могила був проти порушень догматів віри, визначених Церквою, яких не можна ні доповнювати, ні змінювати. Навіть на початку виникнення християнства існувала відмінність у проведенні обрядів, наприклад: Анікіт папа Римський та Полікарп Смиреський дотримувались у своїх церквах неоднакових звичаїв, проте догмати віри були однакові [7, с. 353–354]. Митрополит вказує на те, що

деякі обряди католицької церкви, хоч і не подібні до грецьких, проте сягають своїм корінням історичної давнини, тому не можуть зазнавати змін [7, с. 33].

У трактаті подається історія походження обрядів та звичаїв, зіставляється їх виконання у православній та католицькій церквах, які мають різну форму, але однакові завдання. Митрополит зазначає, що деякі з них не мають глибоких коренів свого виникнення. Враховуючи це, полеміст поділяє їх на дві групи: суттєві, успадковані ще від апостолів, що показують стійкість і дієвість богослужіння, тому не підлягають зміні; несуттєві, введені в практику для вираження важливих священних дій, які з часом зазнають змін. На цій підставі науково обґрунтовується самостійність православної обрядовості. Наприклад, Касіян Сакович церемонію зістригання волосся у дитини при хрещенні вважає язичницькою, а у відповіді Петра Могила стверджується, що опис цього обряду можна знайти ще в православних требниках, написаних кілька сот років тому: в грецьких богослужбових книгах, у Баронія під 684 роком. Автор підкреслює, що цей давній звичай і донині існує у Греції, Валахії, Молдавії. Обряд зістригання волосся означає, що людина, яка через помазання миром стала воїном Христовим, мусить знати: як волосся не відчуває болю, хоч його ріжуть, так і вона, людина, повинна бути готовою покірно й охоче, без суму, терпіти і зносити будь-які біди і переслідування за віру в Бога Триєдиного, в ім'я Господа нашого Ісуса Христа. Щоб хрещений пам'ятав, що, подібно до постригу, всі справи повинні виконуватися з благословенням Божим, для звеличення його імені [7, с. 158]. Іронічні зауваження щодо обряду підстригання волосся в хрещених полеміст аргументує апеляцією до давніх уніатських та православних требників, у яких детально описано цей ритуал. Зокрема, у Баронія під 684 роком говориться, що незадовго до смерті цезар Костянтин надіслав папі Бенедикту перше волосся своїх синів, що за тодішніми звичаями було ознакою визнання папи своїм отцем та зобов'язувало виконувати його поради.

У творі дано відповідь на звинувачення щодо таїнства шлюбу [7, с. 164–170]. Наприклад, на звинувачення Касіяна Саковича в тому, що вони вінчають родичів, одружених чоловіків і заміжніх жінок, проповідник заперечує несправедливі зауваження, вважає їх несвоєчасними, бо вони відбувались у той період, коли в православних не було духовних пастирів. Митрополит також зазначає, що відмінність у проведенні обряду вінчання православних дівчат та вдів полягає тільки в деяких молитвах, але суть таїнства не змінюється.

Касіян Сакович звертає увагу на той факт, що священники, коли обводять молодих навколо вівтаря з молитвою «Святі мученики...», підспівують півчим і йдуть підстрибуючи, ніби танцюють, а молодим зістригають волосся. Петро Могила відкидає ці звинувачення, вважаючи їх вигадкою і наклепом. Однак останнє зауваження опонента митрополит розцінює як безпідставне і подає тлумачення цього обряду, його історію. Присвята волосся молодих богам зустрічається в різних народів, зокрема і в Україні. Обряд відрізання коси в нареченої означав колись присвяту дівчини богам, був поширений в Сербії, Польщі, трапляється на Волині та Гуцульщині. Повне обрізання волосся в слов'янському світі не було поширеним явищем. Традиційно здійснювали часткове, яке супроводжувалось у деяких місцевостях перетягуванням пасма волосся через обручку і спалюванням його свічкою. У Росії та Україні його майже повсюди замінено на простий обряд розчісування коси.

Серйозні звинувачення Касіяна Саковича прозвучали на адресу православних єпископів, які дозволяють здійснювати розлучення через якусь дрібницю, взявши за це певну плату. Петро Могила вважає його безпідставним, бо таке розлучення відбулось у знатній католицькій сім'ї на Волині і, певно, у свій час наробило чимало галасу, але православна церква ніякого стосунку до цієї справи не має. Він докоряє опонентові у замовчуванні цього факту. Митрополит також вказує на бездоказовість зауважень, що православні священники дозволяють собі мінятися дружинами. Тут автор іронічно насміхається над своїм одноухим противником, друге вухо якого з'їли свині, та над його батьками. Зокрема, у відповіді на це питання Могила відзначає: «Chyba ty swojim

ojsem probowae bedziesz», тому що батько Касіяна Саковича був православним священиком. Крім того, у «Lithosi...» описано досить цікаве дійство весільного обряду, коли після обіду один з гостей починає співати і дякувати господарям за частування, а інші за ним повторюють.

Касіян Сакович висловив незадоволення і щодо хрестильниць, які знаходяться не в церкві, а за її межами. Митрополит на це, припускаючи можливість хрещення дитини якимось священиком у самій церкві, що не є великим гріхом, звертається до постанов Карфагенського собору (за Баронієм): «Да не возбраняет епископникуму входить в церковь и слушать Слово Божіе, хотя язычник, еретик, еврей, даже до литургии оглашенных» [7, с. 159]. Наводить приклади з літургії Василя Великого та Іоанна Златоуста, які зазначають, що оголошення здійснюється після прочитання Євангелії, відповідно до цього часу дитина може перебувати в храмі. Петро Могила згадує реальні випадки: святого Амвросія, який заходив у церкву «оглашеним», а не хрещеним, імператора Феодосія. Роздуми над цією проблемою завершуються зверненням до Касіяна Саковича, якому митрополит радить подивитися на дворян, що «с оружієм и бронєю входят в костел, отчего... не раз святые мѣста оскверняемы были пролипом крови», а це суперечить звичаям давніх християн. Митрополит цитує слова Феодосія, який зазначав, що знатним людям не гоже бути без зброї та охорони, але коли «входим в Божій дом, оружіе оставляем» [7, с. 251].

Основним прийомом аргументації щодо недоліків була деталізація. Оскільки богослужбові книги того часу не були однотипними: одні більшою, інші меншою мірою проілюстровані прикладами. Тому у відповіді Касіяну Саковичу при поясненні певного обряду митрополит використовує те джерело, в якому обряд описано детально. Наступним був прийом історизму, тому що Касіян Сакович вважає православну обрядовість переповненою помилками і заперечує її церковний авторитет. Аби довести протилежне автор давав історичну довідку, виводив походження звичаїв та обрядів з найдавніших часів, робив посилання на авторитетне джерело. Враховуючи те, що опонент постійно вихваляв римо-католицьку обрядовість, зіставляв її з греко-східною, глузував над останньою, у трактаті Петро Могила цитує повчання Кирила Ієрусалимського, в якому зазначається: «прежде вы вошли в притвор крестильницы и приказано вам, ставши к западу, простирать руки в знак того, что отрекаетесь от сатаны» [7, с. 218].

Трактат митрополита рясніє цитатами та посиланнями на першоджерела, що в тогочасних творах є звичайним явищем. Проте не завжди брався оригінальний текст, особливо в домогилянську добу, окремі цитати мали компілятивний характер, хоча автори це приховували. Основною причиною цього була малоосвіченість авторів, низький рівень розвитку освіти, тому письменники зверталися до надбань західної літератури, в якій було розкрито всі богословські питання. Православне духовенство не соромилося використовувати їхні тексти ще й тому, що католицьке віровчення мало чим відрізнялося від православного. На відміну від інших трактатів подібної тематики, у творі Петра Могили не відчувається компіляції. По-перше, тут предмет полеміки значно ширший. Митрополит торкається нових проблем, яких не розглядали раніше. По-друге, автор мав високий рівень богословської та наукової підготовки. Він знайомий із українськими, грецькими, московськими, католицькими книгами та намагався науково довести, що обрядовість греко-руської церкви підпорядкована православному віровченню і тримається на апостольських та прабатьківських традиціях. За словами С. Голубева, «это знакомство, требовавшееся самою сущностью полемики, необходимо было и для работ по очищению и упорядочению церковной обрядности...» [2, с. 88]. Помітно, що в трактаті Петро Могила, крім книг Святого Письма, використовував інші джерела, які С. Голубев класифікував на: книги православної церкви південно-руських видань, а також грецьких, московських і римських на латинській мові; богослужбові книги католиків; постанови всезагальних та місцевих соборів і їх тлумачення Федором Валсамоном та Матфієм Властарем; писання Отців і вчителів Східної і Західної Церкви; церковно-історичні твори Євсевія Памфіла, Сократа, Созомена, Євгарія, Никифора

Каліста, Баронія; твори загальноісторичного змісту: хроніки Гваньїні, Длугоша, Стрийковського; різного типу житія; богословські твори католицьких учених-схоластиків: Алкуїна, Фоми Аквініта, Бернарда Клервоського, Іоана Бонавентури та інших; невеликі твори тогочасної літератури – канонічні, проповідницькі, полемічні [2, с. 82–83].

Текст твору митрополита показує, що він знав не тільки православні обряди, а й католицькі і розумів різницю між ними. Петро Могила щодо католицької обрядовості висловлюється досить стримано й обережно, іноді даючи схвальну оцінку, а коли вказує на огріхи католицької церкви, то лише для того, щоби виправдати подібні небажані явища серед православних. Ставлення ж полеміста до автора «*Perspectiwa...*» різко протилежне – свою неприязнь митрополит висловлює влучними характеристиками зовнішності, образливими натяками на нецтво опонента, іронічними зауваженнями про батьків. На адресу Касіяна Саковича сиплеться безліч образливих та грубих епітетів, його постійно називають «безмозглим» наклепником [7, с. 30, 355], недоучем [7, с. 32, 155], глупцом [7, с. 332], дурнем [7, с. 25, 47, 52], розстригою [7, с. 67, 222, 254], безбожником, еретиком, архизматиком [7, с. 82], застарельм в злостях Сусанистом [7, с. 53], застарельм в злых днях фарисеем [7, с. 74], Каином [7, с. 87], лицемером [7, с. 105], бабьим метеологом [7, с. 73], баламутом [7, с. 112], кургузым софистом [7, с. 117], балакарем [7, с. 205], Вакулою [7, с. 251], дудаком [7, с. 137], рабом брюха [7, с. 309], старым пирожником [7, с. 333] і т. п.

Головним композиційним прийомом у трактаті є діалогічна побудова, яка полягає в тому, що за декларацією закидів опонента наводиться відповідь автора: «Разсуди же справедливо ли ты называешь означенный обряд св. пострижения языческим? Почему папа Бенедикт не порицал в указанном случае Константина?» [7, с. 159]. Створюється імітація реального спілкування автора з опонентом: якщо «співрозмовник» хоче дізнатися про значення цього обряду, то нехай слухає. Одночасно Петро Могила вдається до створення образу опонента. Як правило, це змалювання його портрета, зневага до нього, що виявляється у використанні негативних лексем *недоумок*, *дурень*, *баламут*, *брехун*.

Тези Касіяна Саковича називає байками, тому що ними спростовувалося, заперечувалося або доводилося абсолютно протилежне.

Отже, полеміка 40-х років XVII ст. була представлена двома творами: трактатом «*Perspectiwa...*» Касіяна Саковича та відповіддю на нього Петра Могили трактатом «*Lithos...*». Вони відкрили нову сторінку віровизнанневих докорів, що, на відміну від полеміки кінця XVI – поч. XVII ст., велись у теологічному форматі. У трактаті митрополита Петра Могили простежується обізнаність автора з поданим матеріалом, доказовість тверджень, логічність і послідовність викладу думок, толерантність у ставленні до інших вір. Твір презентує солідну і ґрунтовну полеміку, автор якої не боїться визнання помилок і недоліків своєї церкви, що було новим у багаторічних суперечках між православними, католиками та уніатами. Сильова палітра твору продемонструвала сприйняття автором барокової естетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко А. К. Світлотінь Касіяна (Калліста) Саковича / А. К. Бичко, Б. І. Бичко – К. : Український центр духовної культури, 2005. – 168 с. – (Духовні скарби України).
2. Голубев С. «Лифос» полемическое сочинение, вышедшее в типографии Киево-Печерской Лавры в 1644 г. с возражениями и замечаниями Кассиана Саковича / Петр Могила // Архив Юго-Западной России. – К., 1893. – Ч. 1. – Т. IX. – С. 1–147.
3. Жуковский А. Петро Могила й питання єдності церков / Аркадій Жуковский. – Париж : Український Вільний Університет, 1969. – 277 с.
4. Ісіченко І. Війна барокових метафор. «Камінь» Петра Могили проти «підзорної труби» Касіяна Саковича / Ігор Ісіченко, архієпископ. – Харків. : Акта, 2017. – 348 с.
5. Карплюк М. Польська мова митрополита Петра Могили в його полеміці з Касяном Саковичем (лексичні українізми) / Марія Карплюк // Київські полоністичні студії. Українсько-польські літературні контексти доби бароко : зб. наук. праць ; відп. ред. та упор. Р. П. Радішевський. – К., 2004. – Т. 6. – С. 519–530.

6. Косицька М. «Літос...» митрополита Петра Могили: риторична специфіка полемічного дискурсу / М. Косицька // «Українська школа» в літературі та культурі україно-польського порубіжжя. – К. – 2005. – Полоністичні студії. – Т. VII. – С. 214–225.

7. Могила П. Ліфос / П. Могила // Архив Юго-Западной России. – Ч. 1. – Т. VIII. – Вип. I. – 450 с.

8. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України / В. М. Нічик. – К. : Український центр духовної культури, 1997. – 328 с.

Любовь Олейник

Нарративная стратегия полемико-публицистического трактата «Lithos ...»

Петра Могилы

В статье анализируется полемический трактат Петра Могилы «Lithos...» на структурном и тематическом уровнях. Выясняется проблема авторства и языка произведения. Отмечено его художественную специфику.

Ключевые слова: трактат, полемика, контекст, тезис, антитезис, оппонент.

Lyubov Oliynyk

The Narrative Strategy of the Polemical-journalistic Treatise Petro Mohyla «Lithos ...»

The article examines the polemical treatise Petro Mohyla «Lithos...» at the structural and thematic levels. The problem of authorship and the language of the work is solved. His artistic specifics are noted.

Key words: a treatise, polemics, context, thesis, antithesis, opponent.

Валентина СРЕБНЮК
кандидат філологічних наук,
менеджер-перекладач
ТОВ «Центр перекладів “МАПА”»
(м.Київ)

УДК 821.161.2.091

АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЇ В «АПОКРИСИСІ» ХРИСТОФОРА ФІЛАЛЕТА

У статті розглядаються й аналізуються комунікаційні особливості «Апокрисиса» Христофора Філалета у площині образної системи (автор–читач–опонент). З’ясовано специфіку авторської нарації, яка має форму монологу, що переходить у діалог, адресований опоненту або читачу. Доведено, що в «Апокрисисі» чітко окреслено авторське «я». Нарація моделюється від першої особи однини і множини. Зазначено, що серед прийомів, які ідентифікують «реального автора», важливе місце належить «авторській масці».

Ключові слова: автор, читач, опонент, авторська маска, нарація.

Актуальність. Визначною пам’яткою полемічного письменства кінця XVI – початку XVII ст. є «Апокрисис» Христофора Філалета як апологетична відповідь православних на твір «Synod Brzeski i Obrona Synodu Brzeskiego» Петра Скарги, який захищав позиції уніатів. Обидва твори у риторичному аспекті продовжують схему міжконфесійної полеміки: кожен із текстів – це відповідь на попередній, що з’являвся в опонентів.

У полемічно-публіцистичній прозі кінця XVI – початку XVII ст. автори через текст прагнули реалізувати свій комунікативний намір. Такі твори, зазвичай, мали універсальну структуру: кожна частина містила компоненти цілісного комунікативного змісту із сутнісними характеристиками виявлення авторської індивідуальності. Надзвичайно чітко відчувається авторське «я» і в «Апокрисисі» Христофора Філалета, що й зумовлює необхідність аналізу комунікативних особливостей твору.

Теоретичною базою цієї розвідки стали дослідження Р. Барта, У. Еко, Г.-Р. Яусса, В. Ізера, М. Бахтіна, Г. Мазохи, О. Осьмухіної, К. Мамгрена, М. Феллера, О. Ткачука. Залучено також праці Н. Поплавської, В. Бондарчука, І. Шевченко, П. Яременка, М. Скабалановича, І. Стебельського, Ю. Третяка.

Мета статті – схарактеризувати аспекти комунікації між автором, опонентом та читачем через текст «Апокрисиса» Христофора Філалета. При написанні статті поставлено **завдання:** розкрити структуру образу автора «Апокрисиса» через з’ясування псевдоніма, віросповідання, індивідуального стилю у веденні полеміки; визначити специфіку «авторської маски», продемонструвати образ читача як реципієнта комунікації; визначити персуазивні прийоми впливу на опонента.

Об’єктом розвідки є способи ведення комунікації у межах філологічного аналізу твору «Апокрисис» Христофора Філалета.

Предметом є структура образу автора як вершини організації твору. З одного боку, образ автора виступає об’єднувальною одиницею усіх позатекстових факторів, що

зумовлює реалізацію індивідуального стилю письменника, а з іншого – дає змогу через складники комунікативної структури художнього тексту впливати на реципієнта.

Виклад основного матеріалу. Особлива позиція та інтонація Христофора Філалета відчувається з перших рядків твору, нарація у якому моделюється від першої особи однини і множини. Авторське «я» визначає «температуру», тональність, стиль твору. Можна припустити, що, пишучи твір, Христофор Філалет розраховував на певний суспільний резонанс, передбачав певну реакцію, оскільки немає двох однакових читачів, як і двох однакових публіцистів.

Варто нагадати, що постать Христофора Філалета до сьогодні через розбіжності розшифрування псевдоніма автора та з'ясування його конфесійної належності оцінюється неоднозначно. За псевдонімом Правдолюб заховалася непересічна, справді «ренесансна» особистість. Перші спроби у розв'язанні цієї проблеми належать І. Стебельському [15]. Його позицію розгорнув Ю. Третяк [16], який вважав, що автором міг бути Мартин Броневський. Найґрунтовнішою є позиція П. Яременка, який зазначає, «що Мартин Броневський також є поляк-протестант» [13, с. 22]. Ця думка сьогодні в науці вже утвердилася [7, с. 129]. Можна напевно сказати, що авторство «Апокрисиса» вже точно встановлено: «написав цю річ королівський секретар Мартин Броневський – поляк-протестант під маскою православного русина» [12, с. 160]. Попри свої конфесійні зацікавлення полеміст виявив глибоку обізнаність у православній доктрині й задекларував у творі виразну симпатію до неї, почуття спільної долі з православними [6, с. 201].

У цьому контексті важливою є проблема справжнього віросповідання автора «Апокрисиса». О. Левицький вказував на активне обстоювання у творі права мирян вершити справи церкви (це протестантська позиція). С. Голубев мав сумніви щодо православності автора. М. Коялович твердо вважав його за протестанта [2, с. 78–79]. У будь-якому разі дуже важко не погодитися з М. Скабалановичем, що у творі «чується переконливий голос в істинності православної церкви» [8, с. 18]. У зв'язку з цим виникає проблема, чому ж він обирає маску «руського простака», що належить до «грецької віри». Це, напевно, можна пояснити тим, що, по-перше, спочатку протестантизм зовсім не прагнув до церковної окремішності й лише шукав християнського коріння, зокрема й у лоні Східної Церкви. По-друге, у часи Броневського серед латинян взагалі існувало переконання, що «грецька віра» одчайдушно шукає допомоги в протестантизмі [8, с. 12].

Виклад Мартином Броневським положень православної теології дійсно ретельний та ерудований, але в цілому перед нами не оригінальна й щира авторська думка, а компіляція давно відомого [3, с. 254–255]. Елегантно використовуючи характерну середньовічну анонімність православних текстів, які беззастережно підносили аскетичний ідеал втечі від дійсності, автор веде непросту розмову зі своїми католицькими й православними читачами, непомітно переключає реєстри й змінює формат бесіди з читачем, переслідуючи певною мірою й власні глибинні цілі. Він вдається до ускладненого способу авторського самовиразу, фактично – до використання «авторської маски», яка може бути характеризована як маска-псевдонім. У цьому випадку псевдонім репрезентує дуже конкретний тип середньовічного автора.

Термін «авторська маска» запропонував американський критик К. Мамгрен у 1985 р. [14, с. 164]. До цього моменту відкритим було питання зв'язкового центру, що перетворює гетерогенний матеріал у цілість. К. Мамгрен припустив, що таким центром є образ автора у творі, чи авторська маска. Саме вона служить камертоном, який настроює та організовує реакцію імпліцитного читача, забезпечуючи необхідну літературну комунікативну ситуацію, що оберігає твір від «комунікативного провалу». Свідченням таких побоювань є розширення його контексту через метатекст, під яким розуміються всі конотації, які моделює читач до денотативних значень у тексті, введення в оповідь авторського коментаря, чим активно нав'язується читачеві авторська інтерпретація з різними стильовими відтінками, часто іронічними, що допомагає

досягти взаєморозуміння якщо не з масовим, то принаймні з «цільовим читачем». Цілком правильно буде погодитись з О. Осьмухіною, яка стверджує, що авторську маску правомірно розглядати як один із найважливіших елементів авторської стратегії [5, с. 19]. Її можна розглядати як специфічне художнє явище, генезис якого спостерігається й у середньовічно-ренесансній українській літературі, зокрема в «Апокрисисі» Христофора Фіلالета.

Твір є емоційно насиченим. Полеміст намагався з перших рядків привернути увагу читача, щоб уникнути хаотичності у розумінні, не допустити «комунікативний провал». Тому необхідна пильна увага як до функції теологічного змісту твору, так і до контексту й підтексту. Його треба читати уважно, як, власне, й вимагав автор, який, хоча й атестував себе «простаком», насправді вже зовсім не вкладався в цю самопринизливу середньовічну літоту й наголошував на потребі з'ясувати діалектику «спаєних» ним ланок змісту, пропонуючи читачеві зосереджено вникнути в зміст твору: *«Толко ты о то, ласкавый чителнику, пилне прошу: ...нехай ти не будетъ тяжко тую отповѣдь нашу, не такъ зоблочи здѣ, а ондѣ углядаючи, але отъ початку до конца... съ пилностью, статечне и зъ уваженьемъ прочитати»* [11, с. 1022].

Демонструючи глибоку обізнаність у церковній книжності, для якої авторське самоприниження було нормою, Христофор Фіلالет вже у заголовку підкреслює її, використовуючи прийменник *через*: *«Відповідь... через Христофора Фіلالета нашвидку подана»*. Справа в тому, що цей прийом від часів складання євангельських текстів покликаний підкреслити відносність, дискретність особистої інтерпретації автора.

Маска смиренного безіменного христолюбця покликана радше дистанціювати справжнього автора від обраної ним маски. Адже його ніби похапцем написана книга містить більше 400 (!) сторінок та засвідчує неабияку ерудицією автора, не кажучи вже про те, що феномен протестанта, який надзвичайно глибоко вжився у православну («грецьку») ментальність та «закопався» у відповідні тексти, залишається неперевершеним зразком літературної амбітності й впевненості у собі.

Така коректна поведінка автора формує у читача його позитивний образ – компетентного односторонця, зацікавленого в досліджуваному об'єкті, комунікативно вправного співрозмовника, толерантної, глибокої людини, який, забезпечуючи реалізацію контактної функції, зумовлює втілення й інших функцій, а отже, й повноцінне спілкування, здійснюване через посередництво тексту. На думку М. Бахтіна, втілена у художній системі авторська активність має коригувати рецепцію читача, а це означає, що автор стає «авторитетним керівником читача» у творі [1, с. 191].

Одним із засобів орієнтації тексту на читача є іронічно-емоційний виклад: автор адресує твір «своєму» читачеві, а у того виникає враження, що автор також «свій», того самого кола, що й читач, і йому варто довіряти. Так у спілкуванні через текст устанавлюється теплий, неформальний контакт автора з реципієнтом. Посилаючись на думки Х. Ортега-і-Гасета, Г. Мазоха наголошує, що «справжнє мовлення не лише говорить про щось, а що хтось звертається з ним до когось. У будь-якому процесі мовлення беруть участь суб'єкт мовлення та його адресат. Мова за самою своєю суттю діалогічна, й усі інші форми мовлення лише пригнічують її ефективність. Тому я й вважаю, що на увагу заслуговує лише та книга, яка дає нам відчуття того, що її автор здатний конкретно уявити свого читача, а його читач відчуває «міцну руку автора» [4, с. 90]. На підставі таких тверджень стає можливою розмова про «вписаність у текст «образу читача», який може бути, подібно до образу автора, «вчитаний» із тексту» [4, с. 90]. Звичайно, «діалог» між автором і читачем, про який багато говорилося як у західній літературознавчій критиці (Р. Барт, У. Еко, Г.-Р. Яусс, В. Ізер), так і в східній (М. Бахтін), є змістовним лише за умови, що сприйматиме твір підготовлений читач.

Образом читача називають моделювання у творі особи читача, точніше читацької свідомості як прогнозованого типу оцінки зображеного у творі. Ця категорія є багатоаспектною проблемою, що пов'язана як з предметом теорії літератури, так і з питаннями психології творчості й сприйняття. Проблема образу читача, зокрема,

постає тоді, коли художній текст розглядається не як замкнуте в собі ціле, а як таке діалогічне висловлювання, яке з самого початку зорієнтоване на певний тип читацького сприйняття, вбирає його у свою художню структуру як значущий фактор, дійову передумову естетичного сприйняття, що є характерним для «Апокрисиса» Христофора Фіلالета. У ньому образ читача конкретизується як образ читацького сприйняття, який з'являється в автора й утримується ним і моделюється з середини твору через різні настанови, прогнозування та оцінку можливих читацьких реакцій на зображуване, а також його (читача) предметного зображення.

В «Апокрисисі» автор постійно запрошує читача стежити за розповіддю і звертається до нього, ніби до слухача, співрозмовника: *«брате и тицателю»* [11, с. 1006], *«чительнику ласкавий»* [11, с. 1014, 1020, 1530]. Включення читача до комунікативного акту – основна передумова самого існування комунікативного акту. Це можна здійснити, як зазначає М. Феллер, «лише тоді, коли автор щохвилини ставить себе на місце читача. А таке здебільшого стає можливим лише тоді, коли... автор може поставити себе на місце читача, а також, коли автор більше любить читача, ніж самого себе» [10, с. 313]. Іншими словами, коли автор, перебуваючи в умовах архетипної пари, відчуває себе і автором, і читачем. О. Ткачук у цьому контексті характеризує читача як розшифровувача чи інтерпретатора написаного наративу [9, с. 157].

У передмові-посвяті читачеві Христофор Фіلالет вважає його ідеальним, здатним зрозуміти задум книги, вступає у діалог з ним, звертається до нього щиро, як до брата. Відкрито говорить про те, що йому дорогий читач, а його прихильність надзвичайно важлива, ділиться планом книги, окреслює методу полеміки з *«синовим дієписцем»*, Петром Скаргою, обіцяє бути скромним, але відвертим. Таким чином коректна поведінка автора в архетипній парі **автор – читач** викликає у читача позитивні емоції. Для нього автор – компетентний однодумець, комунікативно вправний співрозмовник, толерантний, мудрий. Позитивний образ автора, забезпечуючи реалізацію контактної та виразової функції, зрештою й зумовлює втілення інших функцій, а отже, й повноцінне спілкування, здійснюване через посередництво тексту. Його звернення до читача і зумовлює структуру тексту.

Таке динамічне спілкування з адресатом відповідало естетичним засадам гуманізму, що вимагав не тільки легітимності творчої особистості, але й активної позиції реципієнта, який здатний декодувати барокові тексти. У співіснуванні цих двох якостей, власне, утверджувалася прагматика тексту, його автентичність. Автору вдавалось таким чином здійснити контактну функцію та організувати процес читання. Після передмови Христофор Фіلالет подає чотири відповіді. Щоб для «чительника» вони були зрозумілими та щоб справили максимальне враження, він не лише фіксував окремі події, а й інтерпретував їх, пропонуючи власне тлумачення. Як правило, полемічні тексти XVI–XVII ст. моделювались так, щоби перші розділи впливали на почуття читачів, готували своєрідний емоційний ґрунт до засвоєння тих частин твору, де з'ясовуються богословські проблеми.

Христофор Фіلالет вправно апелює до Петра Скарги і доводить, що його думки у творі *«Synod Brzeski i Obrona Synodu Brzeskiego»* не правильні, не істинні. Вдається до імітованого діалогу, що створює враження безпосередньої розмови із опонентом, наче віч-на-віч. Це яскраво показано у його звертаннях у всіх частинах твору до «дієписа» [11, с. 1560, 1736]. Доволі часто полеміст висловлював своє ставлення до тез опонента, посилюючи їх власними коментарями, що стимулювало читацьку експресію. Для цього він користувався різними риторичними засобами з іронічним відтінком: *«за невгърующего въ евангелію и за слгъного еретика маешъ быти поличонъ»* [11, с. 1348], *«бгъднику»*, *«хтосемъ его зовутъ»* [11, с. 1348].

Викладаючи у передмові план своєї розгорнутої відповіді на заклик до єдності після Берестейського собору, автор продовжує імпліцитно глумитися над «анонімністю» його ініціатора, замовчуючи титули й принизливо іменуючи «синовимъ дѣписцемъ» [11, с. 1016]. Далі автор дорікає «дієписцеві» за алогічність та хаотичність викладу.

Оскільки автор полемізує саме з «латинником», то звертається до відповідних церковних матеріалів і зберігає основний гомілетичний принцип апеляції до Святого Письма та Святого Передання, тримаючись запровадженої ще в античності системи цитації: «...зъ Латинскихъ писмъ наиболее свѣдоцствъ приводимо» [11, с. 1020]. Автор «Апокрисиса» у своїй полеміці активно використовує культурний код опонента, даючи зрозуміти, що тут для нього таємниць немає. У такий спосіб автор полегшує собі завдання, переконуючи, що, по-перше, можна спокійно оперувати добре знайомим матеріалом, а по-друге – видобути з того значний ефект: адже такий собі «простак» грецької віри раптом виявляється доволі-таки обізнаним в культурі «латинян».

Отож, почавши доводити в суто теологічному дусі, що «релігія грецька» правильніша за «римську», автор поволі, непомітно, але послідовно переводить стрілки на «моральну нищість» супротивника, не шкодуючи ущипливих слів, аби кинути тінь на його наміри. Зокрема, він вдається до конспірологічних натяків: «Если то правда, што дѣепись твердить, ижъ папежъ и зъ своими вѣдучи Греческой вѣры людей подъ свою зверхность, не жадного пожитку своего въ томъ, але толко духовное потѣхи, згоды, милости христіанской, и постраху еретиковъ и Турковъ шукаеть?» [11, с. 1738]. Полемісту зрозуміло наперед, що про глибокі християнські почуття в його опонента не може бути й мови, тому він не шкодує слів, аби переконати своїх читачів у цьому.

Висновки. В «Апокрисисі» присутні два типи реципієнта – опонент і читач. Останній частіше, залежно від бажання автора, приймає роль судді. Вони є своєрідними ланками, на які зважає автор при структуруванні тексту. Оскільки завданням його було переконати в істинності власних тверджень не лише одну людину, а якнайбільше, то автор часто звертається: «православные панове, и боголюбезнии священници съ христіимеменитымъ народомъ!» [11, с. 1674], «милостивые панове» [11, с. 1800]. Часті повтори-звертання, на зразок «дѣеписе», «читателю» та інші стилістичні структури, допомагали також підтримувати актуалізацію основних мотивів твору.

Отже, у «Апокрисисі» Христофор Філалет орієнтувався як на масового, так і конкретного читача, як на адресата, якому присвячувався твір, так і на опонента, чії думки спростовував. За допомогою частих звертань полеміст намагається підтримати діалог з реципієнтом, залучити до прочитання, стимулювати реакцію на актуальні суспільно-релігійні проблеми. Про присутність комунікації у творі свідчать часті звертання полеміста до реципієнта, що й створює враження безпосередньої розмови, монолог уявно трансформується у діалог. Автор розглядається як адресант, при цьому у його свідомості знаходяться і джерело інформації, і передавач інформації. Текст є сигналом, тобто закодованою інформацією, що посилається до реципієнта. Читач є адресатом інформації, його свідомість приймає сигнал, декодує його та реагує на отриману інформацію, якщо це потрібно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1974. – 408 с.
2. Бондарчук В. О. Дослідницькі студії «Апокрисиса» Христофора Філалета / В. О. Бондарчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Історичне релігієзнавство. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. – Вип. 5. – С. 74–84.
3. Історія української літератури : у 12-ти тт. – К. : Наукова думка, 2014. – Т. 2.: Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.). – 839 с.
4. Мазоха Г. С. Епістолярна спадщина і парадигми наукового дослідження / Г. С. Мазоха // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2005. – Вип. 24. – С. 88–92.
5. Осьмухина О. Ю. Авторская маска как форма воплощения творческой индивидуальности писателя / О. Ю. Осьмухина // Творческая индивидуальность писателя: теоретические аспекты изучения : сб. материалов Международной научной конференции (2–3 октября 2008 г.) / ред.-составитель Л. П. Егорова. – Ставрополь : Изд-во Ставропольского гос. ун-та, 2008. – С. 17–22.

6. Поплавська Н. Полемісти. Риторика. Переконування (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.): монографія / Н. Поплавська. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 379 с.
7. Поплавська Н. Полемічна проза / Н. Поплавська // Історія української літератури : у 12-ти тт. – К. : Наукова думка, 2014. – Т. 2. – С. 98–154.
8. Скабаланович Н. Об «Апокрисисе» Христофора Филалета. – СПб., 1873. – 226 с.
9. Ткачук О. М. Наратологічний словник / ред. В. Г. Дончик. – Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.
10. Феллер М. Д. Текст як модель комунікативного акту / М. Д. Феллер // Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. – К. : РВЦ «Київський університет», 1998. – 336 с.
11. Филалет Христофор. Апокрисис // Русская историческая библиотека. Памятники полемической литературы Западной Руси. – СПб., 1882. – Кн. II. Ствп. 1003–1820.
12. Шевченко І. І. Релігійна полемічна література в українсько-білоруських землях у XVI–XVII ст. / І. І. Шевченко // Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття / пер. М. Габлевич, ред. А. Ясіновський. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – 250 с.
13. Яременко П. К. «Пересторога» – український антиуніатський памфлет початку XVII ст. / П. К. Яременко. – К. : Видавництво АН УРСР, 1963. – 164 с.
14. Malmgren C. D. Fictional Space in the Modernist and Postmodernist American Novel / C. D. Malmgren. – Lewisburg : PPG, 1985. – 228 p.
15. Stebelski I. Dwa wielkie światła na horyzoncie połockim czyli żywoty świętych Ewfozyny i Parascewii z chronologia i przydatkiem / I. Stebelski. – Lwow : Nakładem Xiegarni Zelmana Iгла, 1867. – Т. 2. – 352 s.
16. Tretiak J. Piotr Skarga w dziejach i literaturze unii Brzeskiej / J. Tretiak. – Krakow : Nakładem Akademii Umiejknoьsi, 1912. – 354 s.

Валентина Сребнюк

Аспекты коммуникации в «Апокрисисе» Христофора Филалета

В статье рассматриваются и анализируются коммуникационные особенности «Апокрисиса» Христофора Филалета в плоскости образной системы (автор – читатель – оппонент). Выявлена специфика авторской наррации, которая имеет форму монолога, переходящего в диалог, адресованный оппоненту или читателю. Доказано, что в «Апокрисисе» четко обозначено авторское «я». Наррация моделируется от первого лица единственного и множественного числа. Отмечено, что среди приемов, которые идентифицируют «реального автора», важное место принадлежит «авторской маске».

Ключевые слова: автор, читатель, оппонент, авторская маска, наррация.

Valentyna Srebniuk

Aspects of Communication in «Apocrysys» by Christophor Philaleth

The article deals and analyzes the communication features of «Apocrysys» by Christophor Philaleth through the lens of the figurative system (author – reader – opponent). The specificity of the author's narration, which has the form of the monologue, goes into the dialogue, is addressed to the opponent or the reader, has been discovered. It is proved that the author's «I» in «Apocrysys» has been clearly outlined. The narration is modeled from the first person singular and plural. It is noted that among the techniques that identify the «real author», an important place belongs to the «author's mask».

Keywords: author, reader, opponent, author's mask, narration.

Марія ГНІЗДИЦЬКА
аспірантка кафедри
теорії і методики української
та світової літератури
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

УДК 070 : 82.09 (477) Косач

НАРИС ЮРІЯ КОСАЧА «НА ВАРТІ НАЦІЇ» І ЕСЕЇСТИКА ВІСНИКІВСТВА

У статті проаналізовано «вісниківську» есеїстку та вказано на її спільні з нарисом української літератури «На варті нації» Юрія Косача ідейно-проблемні аспекти. Висвітлено специфіку реалізації в есеїзованих працях української національної ідеї та її втілення в історію українського письменства, а також з'ясовано його внесок у розвиток жанру в Україні. Вказано на особисті контакти і співпрацю Юрія Косача з Д. Донцовим, Ю. Липою, Є. Маланюком, О. Ольжичем, які ще сильніше увиразнили «вісниківські» концепти, трансформовані у його нарисі.

Ключові слова: *нарис, есе, есеїстка, «вісниківство», національна ідея, «Літературно-науковий вісник», міф.*

Вступ. У 20-30-ті роки минулого століття на західноукраїнських землях і в еміграції спостерігаємо бурхливий розвиток жанру есе. Його формування вчені пов'язують із перехідними епохами, кризовими ситуаціями і високим рівнем національної культури. Жанр стає «символом зрілості, завершеності національної культури. Це наче рефлексія духовної та ідейної наповненості її. Тому входження його в літературну свідомість архіважливе для повновартісного розвитку національної культури. (Табу на есеїстичну традицію в нашій літературі за часів імперії існувало саме з цієї причини)» [1, с. 75]. За спостереженнями науковців, це – час «повноцінного функціонування жанру в рефлексивних за характером і пристрастних за оцінками писаннях вісниківців (Д. Донцова, Є. Маланюка, Ю. Липи, Л. Мосендза)» [19, с. 7].

Мета статті – проаналізувати «вісниківську» есеїстку та вказати на її спільні ідейно-проблемні аспекти з нарисом української літератури «На варті нації» Юрія Косача, а також з'ясувати їх внесок у розвиток жанру в Україні.

Виклад основного матеріалу. «Вісниківство» як культурна концепція і літературна течія, що було пов'язане з виданням журналу «Літературно-науковий вісник» (від 1933 р. – «Вісник») за редакцією Д. Донцова з 1922 р. по 1939 р. й активно впливало на літературний процес у міжвоєнне двадцятиріччя ХХ ст. та під час Другої світової війни, стало світоглядним орієнтиром для Юрія Косача. Особисті контакти і співпраця з Д. Донцовим, Ю. Липою, Є. Маланюком, О. Ольжичем ще сильніше увиразнили «вісниківські» концепти, що їх підхопив, трансформував і розвинув Ю. Косач у своїй есеїстиці.

Українська есеїстика міжвоєнного періоду, принаймні її вісниківське крило, яскраво демонструє свою синтетичну природу і класичне місцезнаходження на помежів'ї

різних дискурсів: художнього, літературно-критичного, філософського, публіцистичного, культурологічного. Д. Донцов, Є. Маланюк, Ю. Липа, О. Ольжич, а з ними і Ю. Косач про політичні, ідеологічні, культурологічні, етнопсихологічні проблеми говорять крізь призму літератури, і навпаки, літературу осмислюють, використовуючи різноманітні стратегії, і не лише міжкультурні.

Серед цих реалій розпочався унікальний проект нововідновленого у 1922 р. «Літературно-наукового вісника» за редакцією Д. Донцова. Вказуючи на велике значення ідеології для суспільного життя, журнал перебирав на себе завдання не зовсім властиві для літературно-наукового часопису: «Вирвати нашу національну ідею з хаосу, в якому вона грозить загинути, очистити її від сміття й болота, дати їй яскравий виразний зміст, зробити з неї стяг, коло якого гуртувалася б ціла нація, – ось завдання, до розв'язання котрого, разом з іншими, хоче причинитися і відновлений «Л. Н. Вісник» [6, с. 282]. Редакція, «свідома величезної трудности зачатої справи», на закиди щодо несвоечасності висування ідеологічної програми відповідала так: «Власне, тепер! І власне тому, що наш час потребує діл. Бо не лише «віра без діл мертва єсть», але і навпаки. Безплідним є чин, хоч би як героїчний, не керований ясною ідеєю, непримиренною і передуманою до деталей» [6, с. 282].

Жанр есе як найбільш адекватна часові форма вираження посів одне з найпочесніших місць на сторінках нововідновленого журналу. Саме завдяки головному редакторові ЛНВ («Вісника»), як справедливо зазначає С. Квіт, в українському інтелектуальному житті поширюється «мода на есеїстику», «глибоке геополітичне, естетичне та історіософське мислення стає універсальним і самодостатнім» [10, с. 4]. Про «справжнє утвердження жанру в українській літературі» саме в цей період наголошує О. Баган, пов'язуючи його з «тим вибухом національно-культурного самооновлення, вглиблення і розширення, проривом до опанування стилів і жанрів західної культури, який тоді стався в Україні» [1, с. 59–60].

На час виходу «На варті нації» Ю. Косача вже були добре відомі есе Д. Донцова: ідеологічні, культурологічні і понад 30 есе на літературну тематику, що протягом 1920–1930 рр. друкувалися на сторінках ЛНВ і «Вісника». З-поміж них чимало таких, що стали знаковими не лише в розвитку української есеїстики, але й значним чином спричинилися до світоглядної переорієнтації українського інтелігента міжвоєнного періоду. Це: «Поетка українського Рісорджимента (Леся Українка) (1922), «Криза української літератури» (1923), «Драгоманов і ми» (1923), «Трагедія Франка» (1926), «Криве зеркало української літератури» (1929), «Росія чи Європа? (До літературної суперечки)» (1929), «Естетика декадансу» (1930), «Фьодор Достоевський» (1931), «Наше літературне гетто» (1932), «Микола Хвильовий» (1933), «Санчо-Панца в нашій дійсності» (1934), «Козак із мільйона свинопасів» (1935) та ін.

Розвиваючись під впливом потужної донцовської ідеї і його вибухового слова, есе міжвоєнної доби виступає одним із найрозповсюдженіших жанрів у літературі української еміграції, будучи найбільш мобільним і дієвим інструментом художньої і філософської рефлексії. Під впливом думок та ідей Д. Донцова в ряди активних співробітників ЛНВ–«Вісника» переходить Є. Маланюк (у 1922–1923 рр. він був одним із редакторів «Веселки» (Каліш)), друкуючи в журналі свої есеїзовані критичні статті: «Кінець російської літератури» (1926), «Буряне поліття (1917–1927)» (1927), «Шевченко і сучасність» (1929), «В річницю Чупринкову» (1930), «Смертний танець» (1934), «Наступ мікробів» (1935), «Совітські літературні справи» (1935) та ін., які згодом увійшли до його двотомного видання «Книга спостережень».

У 1935 р. у Варшаві виходить книга есе Ю. Липи «Бій за українську літературу», більша частина есе з якої друкувалась раніше на сторінках ЛНВ і «Вісника». Наголошуємо, саме цих авторів і їх праці використовуємо у нашій студії не лише у якості вісниківського контексту, але й через те, що саме вони спонукали Ю. Косача до написання есеїзованої історії української літератури «На варті нації».

Бурхливий розвиток цього жанру на українських теренах зумовлений не стільки «модю на есеїстику», як вважає С. Квіт, скільки пошуками відповідної жанрової

форми для миттєвого реагування на виклики часу і дієвого впливу на суспільно-національні перетворення, серед яких одним із найважливіших для вісниківців була справа «організації духового життя нації» [15, с. 90]. Зрештою прискіплива увага до західноєвропейської есеїстики (про що свідчать хоча б статті і замітки про праці Б. Кроче, Ф. Ніцше, О. Шпенглера, Г. Лебона, Е. Сейера, З. Фрейда та ін. на сторінках ЛНВ (згодом – «Вісника») [2; 3; 18; 20], динамічне освоєння цього жанру, розширення його поля за рахунок національних констант й активні пошуки художньої форми, адекватної буремному і переповненому трагічними подіями часу, тісно переплетені між собою.

С. Квіт звертає увагу на те, що Дмитро Донцов прийшов до літературної есеїстики «не так із самого зацікавлення літературою, як із потреби ідеологічно впливати на українське суспільне життя. Літературний процес вже традиційно був спільною трибуною для українських інтелектуалів, які в умовах бездержавности не могли знайти відповідного вираження в інших галузях» [9, с. 75]. Так само пішла в літературу і більшість свідомих патріотів, «пішла тільки тому, як говорив Є. Маланюк, що серед безвихідности – то був, може, єдиний вихід для дальшого ведення перерваної війни вже не військовою зброєю, лише зброєю мистецтва й культури» [17, с. 175]. Література знову ставала функціональною і дієвою.

Відправна точка праці Ю. Косача «На варті нації» – це глибокі враження від есе насамперед Д. Донцова, Ю. Липи, Є. Маланюка. Основні ідеї Д. Донцова і його бойової літературної есеїстики Косач сприйняв як безпосередню творчу настанову та, синтезувавши відповідно до цих ідей основні теоретичні напрацювання і їх творчі втілення у галузі історії, політики, філософії, літератури, етнопсихології, пропустивши все це через власний світогляд і почуття, представив у вигляді нової міфології, цілісної картини (почуттєвої і суб'єктивної) історію національного письменства як суцільну історію втілення національної ідеї і національного духу. Основні ідеї Донцова, такі як: «повний розрив з духом провансальства» [5, с. 181], світоглядом упадку національного духовного проводу (еліти); утвердження волюнтаристичного світогляду, ідеї Окциденту, нового національного «еросу» (віри у велику місію своєї національної ідеї і агресивність у поширенні тієї віри), що «черпає свій зміст не з гасел відірваної доктрини, лиш з цілоти власних потреб народу, з його географічного положення в світі, його минулого, традицій, історії та психіки» [5, с. 177]. Засади чинного націоналізму, який є цілковитим запереченням «драгоманівщини» і проповідником «органічності і віри в культуру, власно-владності у державі, провідництва, ієрархії в громаді» [5, с. 180], що ґрунтуються на переконанні, що «змістом життя є активність і могутність нації, життєвою формою – національна боротьба, а духом життя – “романтика”, віра» [5, с. 180], знайшли безпосереднє творчо-практичне втілення в есеїзованій історії української літератури «На варті нації». Ідеться як про запозичення і розвиток саме ідей Донцова, так і про використання їх у якості своєрідного маркера для «переоцінки цінностей» усієї історії українського письменства. На цю історію Ю. Косач поглянув через призму національної ідеї і накреслив чітку і безперервну лінію героїчної традиції нації, не зауважену і не виділену авторами попередніх «Історій...» у якості основної і життєво-органічної. Також простежив тісний зв'язок українського письменства з державотворчими зусиллями нації і її «активними, сміливими і сильними психологічними комплексами» і переконливо аргументував, що цей зв'язок має питомений характер. «Слово о полку Ігоря» – як найяскравіший вияв нашого духу – могло зродитись тільки на базі тих активних, сміливих і сильних психологічних комплексів, що накралась на формування нашої державності доби Середньовіччя. Яка була сучасна українська дійсність – такого духу сучасна література, зокрема її сконденсований вираз – «Слово о полку Ігоря». Одно без другого не до подумання» [12], – так підсумовує він свою студію над проблемою взаємозв'язку «імперського періоду» української історії, який означає символічно як «Золоті Ворота», «Imperium Ucrainum», і золотого віку українського письменства.

Ю. Косач назвав свою працю нарисом історії формування українського національного міфу українським письменством, початки якого «в'яжуться тісно з початками нашої державної величі, із поступовим закріпленням національно-державної окремішності» [11], і довів, що українська література «була від перших своїх початків героїчною, що це її споконвічний, провідний мотив» [12], протягнувши суцільну лінію традиції: «На лицарській поезії XI–XIII ст. відродиться поезія нашого козацького бароко, творчість Т. Шевченка й натхнення сталевого ренесансу революційної доби» [12]. Через матеріалізовану метафору Ю. Косач показав, як сильний лицарський, героїчний первень українського характеру, офіра й героїзм нації, «попри ідейний хаос і плачливість наших, винесених як тріски на гребінь шквалу доби, провідників» [14], виявляться «в Крутах, Зимовому Поході, Києві, Львові, Базарі», підтвердивши зайвий раз слова Д. Донцова про те, що «культ сентиментального квієтизму не лежить в традиції нації» [4, с. 67].

За суттю есеїзована історія української літератури Ю. Косача – це продемонстрований у дії клич Д. Донцова: «Читайте «Слово о полку Ігоревім», про тих войовників, в яких були «луки витягнені, сагайдаки відкриті, шаблі вигострені» і які скакали «наче сірі вовки в полі, добуваючи собі чести, а князеві слави». Читайте про того князя, що хотів «спис надломити край поля половецького... голову свою положити, або шоломом напитися Дону»... Читайте енергійну мову І. Вишенського! або Думи з XVII в., про тих, що перейняли і високо тримали лицарські традиції князівської доби... Читайте Шевченка або Лесю Українку, яким срібні річки в краю плили «червоними гадюками»... Там, в них заховалася правдива традиція нашої нації, її дух... Лише поворотом до великих споминів нації, коли вона не терпіла, а творила, жила не квилінням і мрією, а волею і чином, залагодимо і кризу нашої літератури, яка є лише частиною загальнонаціональної кризи» [4, с. 67–68].

Очевидно, що найпершим завданням, яке ставили перед собою вісниківці і Косач в есе «На варті нації», була справа організації українського почуття. Для цієї справи есе, як найбільш експресивна форма, що ґрунтується на безпосередньому особистому переживанні проблеми автором та передбачає діалог із читачем, відповідала якнайкраще. «Незорганізовані ділянки почуття – це є одно з найбільших духових нещасть людини, суспільства чи нації» [16, с. 52], – застерігає Ю. Липа в есе «Організація почуття». «Правдоподібно, жах обіймає поета (і то є так зрозуміле для його сучасних читачів), що може ще відродитися, може ще далі просторитися Дике Поле українського почуття» [15, с. 86], – пише він про Є. Маланюка і його твори в есе «*Camrus Martius*». «Наша доба безладу і страшного змагання ворожих сил, вимагає оформлення наших почувань, вимагає того кристалізаційного осередку-ядра, що довкола нього міг би повстати новий світ образів замість зруйнованого старого» [8, с. 256], – переконує Д. Донцов у статті «*Lart roug u art* чи як стимул життя?», присвятивши її проблемам тенденції і суб'єктивності в літературі.

Есеїстика вісниківців і Ю. Косача переслідувала ще одну мету: формувати світогляд національної еліти. Есе як жанр «підвищеної інтелектуальності і концептуальності» [2] розраховане на інтелектуального читача, лише за таких умов може відбуватися діалог. По суті есеїстичні тексти (і це підкреслюють сучасні дослідники) поза тим, що направлені на «узагальнення соціально значущого, за своєю природою не розраховані на масового читача, адже в центрі жанровостилістичного і комунікативного простору есе знаходиться елітарна творча особистість, яка використовує високоінтелектуальний мовний код і володіє знаннями, що є в арсеналі обмеженого кола читачів» [2].

У центрі вісниківської історіософії, концептуально розвинутої Д. Донцовим, Ю. Липою, Є. Маланюком, О. Ольжичем, Л. Мосендзом та ін., стоїть уявлення про історію як вічне змагання і визначну роль у цьому процесі еліти – «провідної верстви», яка сама має бути живим втіленням історичного активізму, націленою на здобування і боротьбу, безнастанно черпати внутрішню насагу з духу ідеалізму. Ю. Косач в есе

«На варті нації» так само наслідує і розвиває вісниківську історіософію. Осягаючи природу, причини і наслідки тих суспільних і духовних катаклізмів, що випали на долю українства на початку ХХ ст., та зрештою і в інші кризові моменти української історії, вісниківці приходили до спільного висновку: державно-національна незрілість духовного проводу, політичної еліти не раз ставала причиною катастрофічного кінця визвольних змагань. «Правдивою причиною упадку народів і держав від Плотарха до наших днів було й є: розклад правлячої еліти» [7, с. 124], – пише Донцов у есе «Санчо-Панца в літературі і в життю». В есе «На варті нації» Ю. Косач так говорить про поразку Української революції: «це наступило не так із неприготованості нації до державного життя, як внаслідок діяльності покоління попередньої доби тогочасного проводу й еліти». «Ударив грім 17-го року і прийшов іспит залізом і кров'ю, але питати не було кого» [13].

Крім суспільного контексту, есе «На варті нації» демонструє широкий спектр жанрів і стилів української літератури, хоч теоретичного осмислення, докладного аналізу, детальної бібліографії, тобто наукової об'єктивності, цій праці явно бракує. Натомість у тексті постійно відчувається велика кількість наукових праць, присвячених усім періодам української літератури, через які перейшла авторська думка, щоб остаточно явитись у синтезованій формі. Таким чином, синтетичний підхід – це той метод, який структурує «На варті нації», зберігаючи цілісність твору. Автор також використовує найрізноманітніші галузі знання: політологію, етнопсихологію, філософію, художню творчість, історію літератури, літературну критику, культурологію та ін., їх мовні і культурні коди, органічно переосмислюючи їх. «На варті нації», як і есеїстику вісниківців, не можна оцінювати за класичними канонами українського літературознавства.

Піднімаючи актуальні соціально-філософські проблеми, Д. Донцов, Є. Маланюк, Ю. Липа, Ю. Косач часто спираються на приклади з художніх текстів. Авторська думка вільно переходила зі сфери соціальної в літературну, і навпаки.

Висновки. Отже, есеїстика вісниківців, відображаючи пошуки єдності культури, ідеології, світогляду, стала, з одного боку, яскравим прикладом актуалізації національно-суспільних і загальнолітературних тенденцій з їх тягою до синтезу, з іншого – утвердженням есеїзму як загальнокультурного феномена, що співпадало із загальними тенденціями розвитку жанру есе. Науковцям ще залишається розкрити справді гігантську роль вісниківської есеїстики міжвоєнного періоду в розповсюдженні есеїстичного принципу мислення на інші жанри і типи творчості, визначитись у своєму ставленні до того, що «культура Нового часу» називає «есеїзацією».

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган О. Есей та есеїзм // Українські проблеми. – 1995. – Ч. 1. – С. 68–75.
2. Гончаренко І. Естетика Бенедето Кроче (Лист з Франції) // ЛНВ. – 1932. – Кн. 5. – С. 442–445.
3. Гончаренко І. Літературний імперіалізм Ернеста Сейера // ЛНВ. – 1928. – Кн. 7–8. – С. 288–305.
4. Донцов Д. Криза нашої літератури // Донцов Д. Дві літератури нашої доби : репринтне відтворення видання 1958 р. – Торонто – Львів : Видавництво «Гомін України», 1991. – С. 47–68.
5. Донцов Д. Націоналізм. – К., 2007. – 215 с.
6. Донцов Д. Наші цілі // Вісниківство: літературна традиція та ідеї : зб. наукових праць, присвячених пам'яті Василя Іванишина / ред. колегія: Л. Кравченко (голова), О. Баган, П. Іванишин та ін. – Дрогобич : Коло, 2009. – С. 282–286.
7. Донцов Д. Санчо-Панца в літературі і в життю // Д. Донцов. Дві літератури нашої доби : репринтне відтворення видання 1958 р. – Торонто – Львів : Видавництво «Гомін України», 1991. – С. 124–153.
8. Донцов Д. «Lart roug u art» чи як стимул життя? // Донцов Д. Дві літератури нашої доби : репринтне відтворення видання 1958 р. – Торонто – Львів : Видавництво «Гомін України», 1991. – С. 225–257.

9. Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет / С. Квіт ; вид. друге, випр. і доп. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2013. – 192 с.
10. Квіт С. Література вогняних меж в есеїстиці Дмитра Донцова // Донцов Д. Літературна есеїстика. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2009. – С. 3–20.
11. Косач Ю. На варті нації // Українське слово (Париж). – 1935. – Ч. 122. – 25 серпня.
12. Косач Ю. На варті нації // Українське слово (Париж). – 1935. – Ч. 126. – 22 вересня.
13. Косач Ю. На варті нації // Українське слово (Париж). – 1936. – Ч. 173. – 16 серпня.
14. Косач Ю. Пам'яті борців // Слово. – 1946. – Ч. 16. – 21 квітня.
15. Липа Ю. «Campus Martius» // Липа Ю. Твори. – Львів : Каменяр, 2012. – Т. 4: Бій за українську літературу. – Київ : Вічне місто. – С. 82–98.
16. Липа Ю. Організація почуття // Липа Ю. Твори. – Львів : Каменяр, 2012. – Т. 4: Бій за українську літературу. – Київ : Вічне місто. – С. 40–52.
17. Маланюк Є. Спізнене покоління. Л. Мосендз і інші // Книга спостережень : у 2 т. – Торонто : Накладом видавництва «Гомін України», 1962. – Т. 1. – С. 171–178.
18. Тіль Р. Фройд і психоаналітична софістика // Вістник. – 1939. – Кн. 6. – С. 437–444.
19. Швець Г. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006. – 20 с.
20. Явір Г. <Клен Ю.> Прогнози Шпенглера (допис з Німеччини) // Вістник. – 1936. – Кн. 6. – С. 424–429.

Марія Гніздицька

Очерк Юрія Косача «На страже нации» и ессеистика висныкивства

В статті проаналізована «висныкивская» ессеїстика і показано на її загальні ідейно-проблемні аспекти з оглядом української літератури «На страже нации» Юрія Косача. Освітлено специфіку реалізації в есеїзованих творах української національної ідеї і її втілення в історію української літератури, а також вивчено їх вклад в розвиток жанра в Україні. Показано на особисті контакти і співпрацю Юрія Косача і Д. Донцова, Ю. Липи, Е. Маланюка, О. Ольжича, які ще більше виразились

«висныкивские» концепти, трансформовані в його огляді.

Ключевые слова: огляд, есе, ессеїстика, «висныкивство», національна ідея, «Літературно-научний вестник», міф.

Maria Hnizdytska

Yurii Kosach's Work «On the Guard of the Nation» and Esseistic of Visnykivstva

The article analyzes the «visnykivsky» essay and points out its common ideological and problematic aspects with the essay on Ukrainian literature «On the guard of the nation» by Yuriy Kosach. The specificity of embodiment in the essayed works of the Ukrainian national idea. Its embodiment in the history of Ukrainian literature is highlighted, as well as their contribution to the development of the genre in Ukraine. It is indicated on personal contacts and cooperation of Yuriy Kosach with D. Dontsov, Y. Lypoy, E. Malanyuk, O. Olzhich, who even more strongly expressed the «visnisky» concepts, transformed in his essay.

Key words: essay, essay, essay, «visniskivstvo», national idea, «Literary and scientific herald», myth.

Олександр ВІЛЬЧИНСЬКИЙ

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
викладач кафедри журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

УДК 070 (477.84)

**ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ
В ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ЗМІН КІНЦЯ 1980-х – ПОЧАТКУ 1990-х рр.
(на прикладі газети «Ровесник»)**

У статті розглядаються три етапи трансформації газети «Ровесник» періоду суспільних змін кінця 1980-х – початку 1990-х рр. Проаналізовано взаємозв'язок між динамікою суспільних змін і трансформаційних перетворень, з'ясовано особливості й наслідки кожного етапу трансформації.

Ключові слова: *декомунізація, тематична трансформація, зовнішня трансформація, внутрішня трансформація.*

Вступ. В умовах тоталітарного суспільства, яким був Радянський Союз, важлива роль у поширенні комуністичних ідей серед молоді, пропаганді й агітації в руслі рішень компартійних комітетів відводилася так званій комсомольській пресі. Газети, засновниками яких були органи обкомів ВЛКСМ (Всесоюдної ленінської комуністичної спілки молоді), у союзних республіках відповідно – республіканських комітетів, в Україні — ЛКСМУ (Ленінська комуністична спілка молоді України), були у кожній області. Однак феномен цих видань у Західній Україні з початком демократичного руху кінця 1980-х, а особливо у 1990-1991 рр., полягає в тому, що саме ці газети стали значним чином трибуною для ідей українського культурного та національного відродження. Особливо це виявилось у трьох західноукраїнських областях – Львівській («Ленінська молодь»), Івано-франківській («Комсомольський прапор») і Тернопільській («Ровесник»).

Мета статті – простежити етапи декомунізації преси в період суспільних змін кінця 1980-х – початку 1990 рр. на прикладі газети «Ровесник».

Актуальність дослідження зумовлена: по-перше, важливістю вивчення особливостей декомунізації друкованих ЗМІ для глибшого розуміння проблем і стану української преси сьогодні; по-друге, відсутністю системних досліджень на цю тему й багатовимірністю і неоднозначністю процесу декомунізації ЗМІ у посттоталітарних і постколоніальних суспільствах Східної Європи; по-третє, феноменом газети «Ровесник», у 1991 р. трансформованої у «Західну Україну», що стала офіційним виданням «Галицької асамблеї» (спільних сесій Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської обласних рад, які відбулися 16 лютого і 5 вересня 1991 р.).

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. у межах Тернопільської області, окрім «Ровесника», видавалося ще дві обласні газети, а саме: «Вільне життя» (орган обкому Компартії України (КПУ) та обласної ради) і

«Відродження» (виходить з жовтня 1990 р.), міська газета «Тернопіль вечірній» (виходить з березня 1990 р.) – орган міському КПУ і міської ради, а також 16 районних газет, кілька багатотиражок, органів парткомів великих підприємств та інформаційно-рекламне видання «Тернопільський вісник». Отож, перший етап декомунізації можна означити як тематичну трансформацію: починаючи приблизно зі середини 1986 р. (після Чорнобильської катастрофи) на газетних шпальтах з'являються нові, раніше замовчувані теми і проблеми. Але якщо у 1986 р. це була переважно екологічна тематика, пізніше красназвча й історична, що стосувалася так званих «білих плям» в історії, то на межі 1989-1990 рр. це вже була тематика національно-визвольних змагань, репресованої греко-католицької церкви, заборонених при радянській владі історичних постатей. У 1990 р., залишаючись органами компартійних комітетів (за винятком «Тернополя вечірнього», що рішенням сесії Тернопільської міської ради позбувся компартійного співзасновництва у липні), тернопільська преса уже вільно висвітлювала теми актуальної політичної боротьби, даючи висловитися не лише представникам компартії, а й національно-демократичних сил. Тенденцією того часу також було зростання критичних публікацій, спрямованих проти рішень влади та її виконавських структур.

Загальний стан розвитку всього тогочасного суспільства значною мірою зумовлював основні напрямки функціонування української преси кінця 80-х – початку 90-х рр. минулого століття. Відомий дослідник масових комунікацій С. Квіт зазначив: «Український контекст має як певні особливості, так і спільні риси, притаманні всім посттоталітарним і постколоніальним державам... Стан глибокої трансформації вимагає відповідей на питання, які раніше ніколи не ставилися» [1, с. 71]. На думку іншого відомого дослідника суспільних трансформаційних процесів М. Рябчука, Радянський Союз в останні роки «перебудови» був такою країною, «де існувала вже електоральна демократія, проте зберігалася також конституційно закріплена керівна роль Комуністичної партії, котра мала вирішальний голос у дуже суттєвих справах» [2]. Криза партійної диктатури кінця 1980-х рр. спричинила кризу, хоч і повільну, інституції цензури. У країні почав розвиватися потужний рух за утвердження права суспільства на свободу слова. Особливо цей рух набув розвитку в Західній Україні, яка пізніше, ніж інші території, увійшла до складу СРСР і де для відродження вільного слова були більш сприятливі умови.

На наш погляд, усі три етапи трансформаційних процесів, що почалися ще у другій половині 1980-х, позначилися і на газеті «Ровесник». Поштовху у пресі їм надала, з одного боку, оголошена в СРСР у 1985 р. «перебудова», з іншого – катастрофа на Чорнобильській АЕС, що, окрім іншого, викликала невдоволення частини українського суспільства рівнем тогочасних засобів масової інформації (ЗМІ).

Під впливом якісно нової суспільно-політичної ситуації в мережі друкованих ЗМІ наприкінці 1980-х рр. розпочалися позитивні зміни. Передусім вони стосувалися «внутрішнього насичення» газет і журналів, на сторінках яких почали з'являтися нові рубрики та незвичні для минулих часів «живі» матеріали, присвячені актуальним проблемам. Упродовж 1985-1987 рр. простежується зростання кількості критичних публікацій.

При контент-аналізі публікацій, віднісши раніше заборони або замовчувані теми до таких умовних категорій, як «екологія», «білі плями історії», «суспільно-політична криза», «духовність, українська мова», на прикладі газети «Ровесник» за 1989-1990 рр. простежуємо об'єктивні висновки щодо спрямованості матеріалів за кількістю уживань одиниць аналізу. Так, у процесі аналізу матеріалів (близько 700 публікацій) встановлено, що, порівняно із жовтнем-груднем 1989 р., у відповідний період 1990 р. відбулося значне зростання (майже втричі) кількості публікацій згаданих умовних категорій, особливо таких, як «білі плями історії», «суспільно-політична криза» (див. таблицю 1). Виявлена тенденція зростання кількості публікацій на раніше заборонені або замовчувані теми характерна і для 1991 р.

Таблиця 1

Співвідношення публікацій на раніше заборонені або замовчувані теми у газеті «Ровесник»

Період	Тематика			
	Екологія	«Білі плями історії»	Суспільно-політична криза	Духовність, українська мова
жовтень-грудень 1989 р.	4	5	10	5
жовтень-грудень 1990 р.	8	19	31	6

Необхідно наголосити на тому, що аварія на Чорнобильській АЕС і пізніші події, пов'язані з усуванням її наслідків, сколихнувши суспільну свідомість в усій Україні, у тому числі й на Тернопільщині, пожвавили інтерес до екологічної, природоохоронної тематики. Водночас, починаючи із кінця 1986 р., у «Ровеснику» зростає кількість критичних, аналітичних публікацій, як-от: «Поденка» або Чому в такій ролі опинився комсомольський секретар?» (№ 59) – про будні комсомольських організацій, проблеми лідерства; «Лідер за посадою? Лідер по суті» (№ 144); «Інженер шукає престижу» (№ 146) – про проблеми соціальної справедливості; «Гіркий пряник» (№ 153) – про негаразди у торгівлі. Саме у газеті «Ровесник» наприкінці 1986 р. у статті «Стрибок у прірву» (№ 145) вперше у тернопільській пресі порушено проблему наркоманії.

Тематична трансформація продовжилася і наступного 1987 р., насамперед у публікаціях про засилля бюрократизму, інертність – «Кому потрібні рожеві окуляри» (№ 4), у полемічних нотатках про архітектуру – «Портрет з любов'ю і пристрастю» (№ 31). Ймовірно, що зміні тональності й урізноманітненню тематики публікацій, а також більш активному зверненню газети до актуальних, болючих тем сприяв і суб'єктивний чинник. Так, 11 листопада 1986 р. тимчасовим виконувачем обов'язків (т. в. о.) редактора «Ровесника» став С. Слюзар – талановитий журналіст, організатор, якому у майбутньому судилося відіграти позитивну роль у становленні ще двох газет – «Тернополя вечірнього» і «Свободи».

Отож, початком тематичної трансформації цього видання можна вважати кінець 1986 – початок 1987 рр. Саме тоді на сторінках газети вперше за час її існування з'явилися публікації на раніше замовчувані теми. Йдеться, зокрема, і про «білі плями» в історії, які насамперед стосуються комуністичних (сталінських) репресій, спрямованих проти діячів культури, науки. Першою публікацією, що повертала ім'я Леся Курбаса, була стаття місцевого мистецтвознавця П. Медведика «Режисер, педагог, театральний діяч» (№ 22). Варто зауважити, що в ній досить детально розповідається про життєвий і творчий шлях Л. Курбаса, проте немає жодної згадки про його арешт і загибель у ГУЛАГу. У той же час сторінки газети рясніли рубриками-гаслами на зразок: «Мислити і діяти по-новому», «Бути молодістю гвардією перебудови», «Час конкретних дій», «Перебудова і молодь» – співзвучними тогочасному компартійному курсу.

У серпні 1987 р. редактором «Ровесника» став В. Андрійшин. Його призначення – суб'єктивний чинник, який, на нашу думку, також позитивно вплинув на пожвавлення трансформаційних процесів. По-перше, газета із триразового виходу перейшла на тижневий, а відтак, із чотирьох сторінок формату А3 одразу стала 12-сторінковим виданням. По-друге, докорінно змінився її дизайн і верстка видання, які набули більш сучасного вигляду. За винятком другої сторінки, де здебільшого подавалася добірка інформацій, хронікальних та розширених заміток, коротких звітів, усі інші сторінки тематичні і пропонували не більше двох матеріалів: основний і на підверстку. При цьому певний матеріал досить часто займав всю шпальту. За жанром більшість публікацій були аналітичними проблемними статтями або проблемними інтерв'ю.

Навіть перелік тем публікацій, уміщених вже у першому номері за 1988 р., свідчить про динамічні процеси у тематичній трансформації «Ровесника» як органу

обкому ЛКСМУ. Так, відкриває номер стаття під промовистим заголовком «Вакуум», у якій уперше в історії газети йдеться про феномен відчуження, характерний для стосунків між керівництвом комсомольських організацій і рядовими членами ЛКСМУ. Наступна публікація – «Як заробити 10 000?» – також чи не вперше порушує тему низьких заробітків наших громадян. У ще одній передрукованій із АПН публікації «Вивчати помилки минулого, щоб не допустити їх у майбутньому...» знову ж таки уперше в офіційній тернопільській пресі репресії 1930-1940 рр. названо злочинами сталінізму. Привертають увагу й інші матеріали, наприклад стаття «Ріка Серет у небезпеці. Аморальна історія», в якій висвітлюється екологічна проблематика, що стосується охорони навколишнього середовища (№ 1). На цьому тематичному етапі трансформації газети до таких публікацій, які вперше впродовж 1988 р. порушували раніше замовчувані проблеми, належать: «AIDS!!!» (№ 3) – про безпеку СНІДу, «Партнор не найдьоца?» (№ 3) – про малолітню проституцію та ін. Натомість компартійно-комсомольська риторика, хоч і не зникає повністю, але посідає тепер другорядне місце.

Майже всю першу сторінку кожного номера газети займає колаж-малюнок із відповідною текстовою: «Маски – геть» (№ 3). При цьому під зображенням давньоєгипетської маски фараона – напис «перебудова», що начебто розбиває слова «бюрократизм, споживацтво, хабарництво», написані на капелюсі, під яким вгадується морда щура (№ 26). Цей прийом у моделі верстки (розміщення тематичних колажів на першій шпальті), хоч і не у кожному номері, але трапляється і впродовж 1989 р. Ось приклади деяких гасел під колажами із перших шпальт: «Всю владу – радам» (№ 21), «Плюралізм думок, єдність дій» (№ 22), «Час діяти» (№ 23). Особливо гострим і промовистим вийшов колаж у газеті за 19 листопада, де гаслом можна вважати подібний до зображених на відомих радянських плакатах часів війни напис на забитому навскіс дошками вікні: «Райком закрито! Всі пішли в маси по авторитет» (№ 47). Теми цих та інших колажів здебільшого розвиваються у публікаціях і на інших шпальтах газети.

Із 26 лютого 1989 р. редактором газети знову став С. Слюзар. Зміни в дизайні її верстки, крім того, що прийнято називати колективною творчістю, також можна пов'язати з приходом у редакцію художника-дизайнера В. Легкого. У 1989 р. «Ровесник» зберіг і стиль подачі матеріалів і продовжив обраний напрямок освоєння нової тематики. У газеті відкрито нові рубрики, зокрема: «Вітальня молоді сім'ї... Особисте», «Який комсомол нам потрібен?», «Про те, що хвилює», а також уперше з'являється сторінка «Реклама. Оголошення». Фактично етап тематичної трансформації тривав у цій газеті майже всю першу половину 1990 р. Головними темами 1989 р. залишалися «білі прями» в історії: повернуті імена, сталінські репресії, висвітлення яких із кожною публікацією ставало все відвертішим, проблеми української мови, культури, соціальної справедливості та ін. Однією з перших публікацій, що повертали забуті імена, можна вважати статтю В. Подуфалого «Богдан Лепкий (1872-1941)» (№ 29), проблему боротьби за чистоту української мови, проти засилля суржику порушено у публікації А. Боб'юка «Бур'ян» (№ 29).

«Ровесник» також уперше в тернопільській пресі радянського періоду опублікував інтерв'ю з українцем із діаспори «Містер Войтина з Огайо», яке, з одного боку, містить враження емігранта про життя в радянській Україні, а з іншого – неупереджену, позбавлену ідеологічних штампів розповідь про життя у США (№ 27). Показовим у сенсі трансформації підходів і поглядів до висвітлення актуальної проблематики є інтерв'ю із новообраним першим секретарем Тернопільського міськкому ЛКСМУ В. Смакоузом, опубліковане під заголовком «Без монополії». У ньому, зокрема, йдеться і про «своєрідний виклик молоді бюрократам від комсомолу», і про новий Статут, «що вже застарів», і про «ревізію, здавалось би, непорушних основ» (№ 23).

Особливо переломними щодо тематичної трансформації друкованих ЗМІ Тернопільщини стали події 30 липня 1989 р. та їх висвітлення на сторінках газет. Це був перший несанкціонований багатотисячний мітинг, що відбувся в Тернополі

всупереч волі компартійного керівництва, у який переросла громадська панахида біля могили січових стрільців, організована обласними організаціями Народного Руху України за перебудову і товариства «Меморіал». «Ровесник» відреагував на цю подію публікацією «*Біль, пам'ять і уроки*» за авторством аж чотирьох журналістів, де поряд із їх обережними оцінками було подано виступ одного із керівників обласної організації НРУ – поета М. Левицького. Він, зокрема, сказав: «*Знаю, що нас звинувачують у використанні націоналістичної символіки. Тут треба дивитися, як кажуть, у корінь. Національні символи існують століттями. Тільки короткозорі можуть думати, що їх легко відкинути...*» (№ 31). Це перший випадок в офіційному виданні Тернопільщини за роки радянської влади, коли з'являється публікація, у якій висвітлена відмінна від компартійного погляду інтерпретація подій, що відбулися.

«Ровесник» з 1987 р., а особливо у 1988–1989 рр., став відверто експериментальним виданням. Газета оновила верстку, осучаснила стиль, культивувала сенсаційний метод подачі матеріалів і не лише за формальними ознаками чи тематикою, а й за глибиною розкриття порушуваних проблем. Найбільш резонансні публікації того періоду перегукуються із проблематикою республіканських та всесоюзних видань – «білі плями» минулого, боротьба за екологічну безпеку, демократизація суспільства, соціальна справедливість, повернення до духовних витоків, відкриття забутих імен діячів культури, мистецтва, науки, а також критика негативних явищ, які тривалий час замовчувалися, – наркоманії, проституції та ін. Видання набуло популярності серед читачів, насамперед молоді. Протягом другої половини 1980-х рр. тираж «Ровесника» досяг свого максимуму – близько 80 000 примірників.

Етап тематичної трансформації, розпочавшись на межі 1986 і 1987 рр., продовжувався й у 1990-му, однак газеті часом бракувало гостроти й критичності. Від березня 1990 р. почав динамічно зростати тираж іншого видання, а саме «Тернополя вечірнього», який до вересня (за півроку) досяг 30 000 примірників. Тернопільська «вечірка» того періоду – видання першої демократично обраної міської ради Тернополя – лідер у відкритті нових тем і проблем. Ймовірно, цим і викликаний деякий спад читацького інтересу до «Ровесника».

На початку 1990 р. «Ровесник» функціонував ще як «орган Тернопільського обкому ЛКСМУ України». Однак уже на початку літа у газеті відбували зовнішні перетворення, що виглядали як органічне продовження трансформації тематичної. Із червня (№ 24) під логотипом подано оновлене означення газети, за яким «Ровесник» – вже: «орган Тернопільського обкому ЛКСМУ України (МДС)». У цьому ж номері редакція пояснила: «Так вирішив XXVI з'їзд комсомолу України, доповнити назву ЛКСМУ (МДС) – що розшифровується як «Ми – за демократичний соціалізм» (№ 24). Це ще раз засвідчило кризу в молодіжному комуністичному русі, що, як підтвердили подальші події, лише поглиблювалася. Першого вересня 1990 р. (№ 35) означення газети, як чийогось органу, повністю зникло із логотипу, хоч і залишило у вихідних відомостях. Однак зовнішньотрансформаційні процеси тривали, і 14 жовтня (№ 42) під логотипом з'явилося інше означення: «Незалежна громадсько-політична молодіжна газета», а у вихідних відомостях читаємо таке: «Засновники: Тернопільський обком ЛКСМУ України (МДС) і трудовий колектив редакції газети «Ровесник». У такому варіанті видання виходило до 25 серпня 1991 р., коли в газеті розпочався етап внутрішньої трансформації і вона змінила не лише співзасновника, а й назву, відбулася остаточна декомунізація видання.

Упродовж 1990 р. у тематичному спектрі національно-патріотичного, релігійного, історико-краєзнавчого спрямування резонансні публікації трапилися майже у кожному номері «Ровесника». Газетні виступи охопили найбільш суперечливі питання суспільного буття, залучаючи читача до пошуку відповідей на них. Помітними з погляду тематичної трансформації були різні матеріали: полемічна стаття «*Преса і прес*» (№ 6), в якій ідеться про дієвість газетної критики; «*А жити так хочеться!*» (№ 13) – репортаж С. Сінкевича про поневіряння переселенців із чорнобильської зони;

«Голгофа» (№ 13) – стаття Є. Бридун про репресовану Українську греко-католицьку церкву; «Щоб воскресла Україна» (№ 15) – нарис М. Лисевича про Д. Павличка; «Справляла сталініщина шабаши» (№ 18) – про репресії 30-х років; «Шлях до суверенітету» (№ 22) – інтерв'ю із депутатом ВР України від Тернопільщини Л. Крупою; «Нашої школи хресна дорога» (№ 25) – стаття І. Герети про проблеми становлення української національної школи; «28 невірничих літ» (№ 31) – стаття О. Чорної про трагічну долю борців за волю України; «Бути чи не бути СРСР» (№ 35) – інтерв'ю із депутатом ВР України від Тернопільщини М. Мотюком; «Дачний соціалізм» (№ 35, № 42) – серія репортажів про будівництво так званих «царських сіл»; «Тінь Антонівців» (№ 39) – про знищене енкаведистами село, в околицях якого була база УПА.

У 1991 р. до найбільш резонансних належать публікації із промовистими заголовками на зразок: «Повернення Василя Стуса» (№ 3), «Ми хочемо України демократичної» (№ 3) – інтерв'ю з В. Яворівським, «Імперії так просто не зникають» (№ 7), «Бій під Крутами» (№ 15), «Невірничі ринки ГУЛАГу» (№ 16), «За Україну, за її волю» (№ 30), «Фарисейство» (№ 21) – про розкол в обласній організації товариства «Меморіал», «Я не агент КДБ» (№ 30) та ін.

Як уже зазначалося, після 25 вересня 1991 р. газета перестала виходити під назвою «Ровесник», її перерейменовано на «Західну Україну», перший номер якої з'явився 5 жовтня 1991 р. І хоча назва видання стала іншою, проте модель верстки, дизайн заголовків, формат, шрифти, а також тематика і стилістика публікацій не змінилися. Це пояснюється тим, що всі працівники «Ровесника» автоматично перейшли в «Західну Україну». Співзасновником видання виступила «Галицька асамблея» і трудовий колектив редакції газети. Після серпня 1991 р. видання почало позиціонувати себе як «незалежна громадсько-політична газета», взявши у співзасновники три обласні ради Західної України. Така позиція дозволила виданню протриматися на медіа-ринку ще п'ять років, проте великою популярністю газета не користувалася і через фінансові проблеми у листопаді 1996 р. припинила своє існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квіт С. Масові комунікації : підручник / С. Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 206 с.
2. Рябчук М. Українська посткомуністична трансформація: між недолугою демократією та млявим авторитаризмом [Електронний ресурс] / М. Рябчук. – Режим доступу : <http://www.polit.ua/lectures/2010/06/02/rjabchuk.html>.

Олександр Вільчинський

Этапы трансформации тернопольской прессы в период общественных перемен конца 1980-х – начала 1990-х г. на примере газеты «Ровэснык»

В статье рассматриваются три этапа трансформации газеты «Ровэснык» периода общественных изменений конца 1980-х – начала 1990-х годов. Проанализирована взаимосвязь между динамикой общественных изменений и трансформационных преобразований, выяснены особенности и последствия каждого этапа трансформации.

Ключевые слова: декоммунизация, тематическая трансформация, внешняя трансформация, внутренняя трансформация.

Oleksandr Vilchynskyi

Stages of Transformation of the Ternopil Press During the Period of Social Change in the Late 1980s and Early 1990s on the Example of the Newspaper «Rovesnyk»

The article deals with three stages of the transformation of the newspaper «Rovesnyk». It was the period of social changes of the late 1980s and early 1990s. The interrelation between dynamics of social changes and transformational processes is analyzed, features and consequences of each stage of transformation are clarified.

Key words: decommunization, thematic transformation, outer transformation, inner transformation.

Ганна ЙОРДАН
кандидат технічних наук,
викладач кафедри журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

УДК 007 : 304 : 655

ОСНОВНІ АРХІТЕКТОНІЧНІ СКЛАДОВІ ДРУКОВАНОЇ ГАЗЕТИ

Розглядається архітектоніка газетного видання у сучасних умовах розвитку масової комунікації, яка відображає його змістові, типологічні особливості та відіграє чимале значення у досягненні успіху. Визначено сутність архітектоніки газети як принципу її побудови. Виокремлено засоби створення архітектоніки друкованих газет, розглянуто структурні компоненти архітектоніки цих видань.

Ключові слова: газета, архітектоніка, композиція, концепція, цілісність, рівновага, ритм, динаміка, симетрія та асиметрія, пропорція.

Вступ. Найдавнішим традиційним засобом масової інформації є друкована газета, яка стала основним засобом інформування суспільства. З появою інших видів медіа значення періодичних видань у суспільному житті дещо зменшилося. Проте періодичні друковані видання ще й досі користуються значним авторитетом і популярністю. Це зумовлено тим, що вони мають ряд переваг над іншими видами медіа. І. Михайлин найголовнішою атрибутивною ознакою преси називає фіксацію інформації у друкованому тексті. Йдеться про те, що друковане слово є набагато сильнішим, потужнішим й гнучкішим, ніж слово розмовне. Також перевага газет полягає в тому, що читач сам визначає порядок і темп ознайомлення з матеріалом. А ще газету можна прочитати в будь-який час і в будь-якому місці [4, с. 63]. Проте з часом змінюються потреби читачів, що має позначатися на оформленні видання відповідно до його призначення.

Сучасні періодичні друковані видання характеризуються значною кількістю та якістю зображальних матеріалів, різноманітністю шрифтів, зменшенням обсягу і збільшенням кількості публікацій. Водночас новітні технологічні досягнення в галузі поліграфії дають змогу робити газету більш інформативною, зручною щодо читацького сприйняття.

Одним із актуальних завдань сучасної української журналістики є дослідження стилю оформлення періодичних видань, зокрема їх архітектоніки. Архітектоніка є основою зовнішньої форми, закономірностей побудови, моделі оформлення газетного видання з погляду складових елементів та їх взаємодії. Стабільність у застосуванні архітектонічних елементів формує закономірності, притаманні кожному друкованому виданню, власне, створює його «обличчя».

Питання оформлення видання в усі часи привертало увагу науковців та особливо практиків. Саме цим пояснюється те, що більшість праць із художньо-технічного редагування, оформлення були написані практиками художниками-редакторами з багаторічним досвідом (П. Гіленсон, С. Добкін, Б. Валуєнко, Ю. Адамов, Н. Гончарова, В. Пахомов, В. Фаворський). Серед сучасних дослідників

художньо-технічного оформлення друкованих видань слід зазначити М. Тимошика, В. Саву, С. Ярему, А. Мільчина, С. Гавенко, Н. Дубіну, В. Єфімова. Оформлення періодичних видань досліджується у працях І. Прокопенка, О. Гутянської, В. Іванова, В. Попова, С. Гуревича, О. Кисельова, В. Шевченко [2; 3; 4; 6; 9].

Очевидно, що для газети найголовнішим є зміст та якість матеріалів, опублікованих на її сторінках. Проте не варто забувати і про те, що не менше значення має форма їх подачі. Важливо не просто написати текст. Необхідно визначити, до якої рубрики його віднести, як правильно розмістити на шпальті, дібрати шрифт, колір, ілюстративні матеріали тощо. Взагалі оформлення газети – це мистецтво, яке за допомогою художніх і технічних засобів покращує сприйняття матеріалу реципієнтом. Його метою є просте, красиве й доступне донесення до читачів інформації публікацій різних за жанром, тематикою.

Виклад основного матеріалу. У процесі свого функціонування багато газет часто змінює архітектуру та дизайн. Це зумовлено тим, що на інформаційному ринку багато конкурентів, і кожен робить все для свого вдосконалення, щоб тільки привернути до себе якнайбільшу кількість аудиторії. Але трансформації можуть призвести не тільки до привернення уваги читачів. Часто трапляється, що реципієнти звикли до одного «обличчя» газети, а інше (зумовлене зміною архітектури) їм не подобається, унаслідок чого вони припиняють читати це видання. Тому перед тим, як щось змінювати у структурі газети, необхідно добре обдумати, яку користь це може принести.

Для правильної та естетичної подачі матеріалів на газетних шпальтах необхідно знати складові архітектури газетного видання та правила їх поєднання. Архітектура видання – це будова видання, у якій відображені змістові й типологічні особливості твору, що публікується; наука про обумовлені змістом і типологічною моделлю структуру і композицію видань [9, с. 190].

Палітра архітектури містить групу найважливіших засобів цілеспрямованого художнього виразу суті предмета і взаємозв'язку внутрішнього змісту і зовнішнього образу, що спираються на застосування визначених геометричних фігур, які зорозово й емоційно впливають на людину, засобів візуальної організації частин, обсягів і «простору», визначених поєднань тонів та кольорів [9, с. 190].

Як зазначає В. Іванов, у структурі газети можна виділити постійні та розмірні архітектурні елементи. Перші є обов'язковими і жодне число газети не може обійтися без них. До цієї групи належать: «шапка» газети, сторінки числа, кожна з яких складається з певної кількості текстових колонок та рубрик, текстові матеріали й заголовки до них, ілюстрації, службові деталі (колонтитули, вихідні відомості тощо) [9, с. 190]. Газета, як і будь-яке матеріальне явище, має визначені розмірні характеристики. До них відносяться: формат й сторінки складання, обсяг видання, число й формат текстових колонок, розмір полів і міжколонкових пробілів, ємність сторінки, місткість рядка складання, кеглі шрифту [10, с. 189].

Кожна газета починається із заголовної частини – «шапки», яка відповідно складається із декількох елементів: сама назва газети, постійний заклик (гасло), зазначення того, чиїм органом є газета, чи її статусу, календарні відомості, рік заснування, порядковий номер, ціна одного примірника, періодичність виходу.

Назва газети переважно складається з одного-двох слів і має символічне значення. Вона повинна виділятися серед інших заголовків першої сторінки розмірами і малюнком шрифту. Шрифт має бути чітким, привабливим, не заважати швидкому сприйняттю і запам'ятовуванню читачем. Він повинен відображати стильові особливості газети, а за своїм розміром бути пропорційним сторінці [3, с. 36].

Над назвою має розміщуватися постійний заклик, який необхідно скласти світлим накресленням шрифту і бажано підкреслювати прямою тонкою лінією.

Під назвою газети зазначається її належність і статус. Цю інформацію треба складати в один чи два рядки петитом або корпусом прямого напівжирного накреслення.

Обов'язковою складовою архітекtonіки газети є зазначення у заголовній частині календарних відомостей (назва дня тижня, число, місяць, рік). Також до них можна приєднувати порядковий номер, рік заснування газети і ціну окремого випуску. Усі ці дані можуть бути оформленні двома способами. Перший – оформлення рядком, тобто усі елементи розташовують одним довгим рядком під назвою газети за таким принципом: назву дня тижня, дату треба розміщувати у центрі рядка, рік видання і порядковий номер – ліворуч, а ціну окремого номера праворуч. Другий спосіб оформлення календарних відомостей – «календариком» – у рамці з прямих і хвилястих лінійок, які мають вигляд аркуша відривного календаря. Усередині рамки відомості розташовують окремими рядками. Переважно це здійснюється так: зверху розташовують номер випуску, потім – назву дня тижня, далі йде число, за ним назва місяця, а в останньому рядку – рік. Ціну випуску зазначають під «календариком», а нижче вказують відомості про періодичність виходу газети [8, с. 90].

Заголовну частину газети традиційно розташовують зверху, ліворуч над першими колонками першої сторінки. Але у газетній справі часто трапляється таке, що її переміщують, іноді зсувають униз. І якщо використовується такий варіант, то треба зважати на той факт, що не бажано дуже глибоко зсувати заголовну частину, бо це може порушити рівновагу матеріалів на шпальті.

Кожна газета складається зі сторінок, які містять колонки та рубрики, текстові матеріали та заголовки до них, ілюстрації. Ці елементи є найважливішими в композиції видання. Газетні матеріали можуть подаватися у різноманітній формі. Так, основними видами подачі газетних матеріалів є: добірка, «свічка», «вікно», «підвал», «горище», «стояк» та «розгортка». Деякі із них застосовуються вже багато років, вони успішно витримали іспит часом. Інші виникли нещодавно, у зв'язку з потребами журналістської практики. Форми подачі матеріалів безперервно розвиваються. У різні періоди одні набувають значного поширення, інші відсуваються на другий план. На основі старих форм виникають нові, гнучкіші, які відповідають вимогам сучасності.

Важливе значення в архітекtonіці газетного видання мають і службові деталі: вихідні відомості, колонтитули, авторські підписи та ініціали.

Обов'язковим елементом структури газети є вихідні відомості: адреса й телефони редакції, адреса друкарні, де випускається газета, номер замовлення, тираж видання [7, с. 19]. Вихідні відомості можна оформлювати різними способами. Так, їх можна набрати одним рядком на весь формат шпальти світлим прямим чи курсивним накресленням шрифту та відбити зверху тонкою прямою лінією. Але більш компактним є розміщення так званим боковиком. При цьому їх складають форматом стандартної колонки, іноді беруть у рамку з прямих чи хвилястих ліній і розміщують внизу останньої колонки, під прізвищем редактора [5, с. 14].

На всіх сторінках газети, крім першої, вміщують колонтитул, до якого входить назва газети, номер сторінки та дата випуску. Колонтитул теж можна оформляти кількома варіантами. Так, його часто розміщують у верхньому рядку над сторінкою складання, відділяючи знизу від тексту прямою тонкою чи напівжирною лінійкою. Колонтитул можна розміщувати і під сторінкою складання або ж оформити його компактним боковиком (наприкінці останньої колонки).

Майже всі матеріали, що друкуються в газеті, мають авторський підпис, який переважно розміщують наприкінці матеріалу. У більшості випадків він складається з ініціалів автора та його прізвища, також може вказуватися його посада та звання. Підпис автора ставиться праворуч. Шрифт авторського прізвища не має залежати від шрифту, яким складено матеріал. Авторські підписи в газеті треба завжди складати одним і тим же шрифтом – однієї гарнітури, накреслення і кегля, незалежно від того, як складено друковані матеріали [9, с. 49]. Деколи, бажаючи привернути увагу до автора матеріалу, його підпис розміщують над заголовком чи ліворуч від нього, на одному з ним рівні чи відразу під заголовком.

Будь-яка газета має свій формат. Від нього залежить як кількість й обсяг текстових та ілюстративних матеріалів у номері, так і їх розташування й оформлення. Формат газети багато в чому обумовлює особливості її верстки, ілюстрування, використання текстових і титульних шрифтів, оформлення заголовків [2, с. 106].

У світовій практиці, як зазначає В. Іванов у підручнику «Техніка оформлення газети», застосовується п'ять найпоширеніших груп газетних форматів. Найчастіше трапляється великий (світовий) формат. В Україні його прийнято називати форматом А 2. Його розмір 420 x 594 мм. Досить широко використовується і рейнський формат, для якого найбільш типовий розмір – 365 x 510 мм. Значна група газет видається середньоєвропейським форматом – приблизно 315 x 470 мм. Другим поширеним у світі є малий формат, його типовий розмір – 297 x 420 мм. Цей формат широко використовується в українській пресі і зветься А 3. У журналістській літературі малий формат ще називають таблоїдним. Близький до журнального розміру формат А 4 (210 x 297 мм) у газетній практиці застосовується зрідка [3, с. 55].

Формат газети визначається розмірами паперу, на якому вона друкується. Для газет із великим тиражем, що друкується на ротаційних машинах, використовується рулонний папір. Для газет із невеликим тиражем, що друкуються на ротаційних машинах, використовують аркушевий папір.

Стандартні формати газет вимірюються рівнозначними величинами. Висота сторінки наступного формату дорівнює ширині сторінки попереднього формату. Тому площа сторінки газети, що виходить форматом А 2, у два рази перевищує площу сторінки газети формату А 3 і в чотири рази – площу сторінки газетного формату А 4 [6, с. 106]. Ця особливість дозволяє без труднощів змінювати формат сторінок і шпальт у тій самій газеті. А це має велике значення для планування номера, особливо для оформлення різних його розділів, тематичних сторінок.

Фахівці не рекомендують часто змінювати формат, бо люди звикають до чогось одного і будь-які зміни не завжди здаються їм доречними. Але якщо газеті треба надати незвичайного вигляду, то формат можна змінити.

Від формату газети залежить формат сторінки складання. Сторінка складання – це відбиток на папері зверстаних матеріалів газетної сторінки [1, с. 16]. Вона завжди менша від газетної сторінки, до якої, крім неї, входять верхнє, нижнє та бокові поля й частина середника, що поділяє суміжні сторінки газети. Формат сторінки складання вимірюється друкарськими одиницями: квадратами і пунктами. Для газет формату А 2 рекомендується сторінка складання розміром у 21 кв. 24 п. x 30 кв. 24 п. Для газет формату А 3 технічні умови рекомендують сторінку складання розміром 14 кв. 12 п. x 21 кв. Для газет формату А 4 на практиці найчастіше використовується формат сторінки складання 9 кв. 36 п. x 14 кв. 12 п., хоча в літературі рекомендується і формат 10 кв. 24 п. x 15 кв. У деяких випадках ширину чи висоту сторінки складання дещо збільшують за рахунок полів. Це пояснюється тим, що площа двох сторінок газети формату А 3 через наявність полів буде меншою, ніж площа однієї сторінки газети формату А 2. Але треба пам'ятати, що занадто велике збільшення розміру сторінки складання не рекомендується, оскільки воно не тільки порушує технічні правила верстки, а й змінює пропорції, надає газеті непривабливого вигляду [2, с. 84].

З форматом газети пов'язані число і формат текстових колонок. Тривалий час у газетах було прийнято стандартну кількість колонок на сторінці: шість – на шпальті формату А 2 і п'ять – формату А 3. Останнім часом газети використовують вісім колонок. Тут варто зауважити, що у восьми- та шестиколонкової верстки є перевага, а саме: парна кількість колонок робить газету зручнішою для читання, дозволяє перегинати газетну сторінку по пробілу, а не по тексту. Сам формат газети обмежує кількість текстових колонок. Так, у газеті формату А 2 недопустимо розміщувати більше десяти колонок, а за формату А 3 – понад шість колонок. При оформленні газетного числа не рекомендується без потреби змінювати стандартний формат текстових колонок. Стандартний формат і кількість текстових колонок забезпечують чіткий, звичний

графічний ритм на газетній сторінці. Спроба «зіграти форматами» складання, використати на одній сторінці всі можливі варіанти зміни розміру текстової колонки може призвести до строкатості, неправильного виділення найважливіших матеріалів. Цілком достатньо використати на одній сторінці, крім стандартного формату текстової колонки, ще один-два нестандартних [9, с. 65].

Від формату газети, обсягу матеріалів на сторінках складання, шрифтових параметрів текстових матеріалів, розмірів і кількості ілюстрацій залежить її обсяг. Вважається, що чим більший формат, тим більше матеріалів можна вміщувати в одному числі. Зокрема В. Іванов зазначає, що на сторінці складання формату А 2 у верстці сторінки складання на вісім колонок висотою 180 петитних рядків вміщується 1400 рядків або 40 320 літер, а на сторінці складання формату А 3 у верстці на шість колонок висотою 126 петитних рядків вміщується 756 рядків, або 18 900 петитних літер [3, с. 56].

Взагалі обсяг газети вимірюється у сторінках або друкарських аркушах. Звідси випливає, що обсяг числа і матеріалів, що публікуються в ньому, зростає зі збільшенням кількості сторінок. Так, у газеті, що виходить форматом А 3, більшість матеріалів невеликі за розміром – інакше у номері важко висвітлити різні теми, тут достатньо вмістити 1–2 публікації по 150-200 рядків. Однак у чотириполосній газеті того ж формату можна надрукувати 4–5 великих матеріалів [9, с. 92].

Кількість сторінок диктує не тільки загальний обсяг публікацій, а й розміщення їх у номері. Також від неї залежать особливості ілюстрування (кількість ілюстрацій, їх формат і характер). Наприклад, у малосторінковій газеті поміщається мінімальна кількість ілюстрацій, а у виданнях більшого обсягу й ілюстрацій буде більше.

Усі перелічені архітектонічні елементи служать основою композиції того чи іншого газетного видання. У кожній газеті складається більш або менш сталий тип композиції. І варто сказати, що він є одним з основних елементів моделі газети. Стала композиція має чимале значення, оскільки саме вона полегшує ознайомлення читача з матеріалами номера, привчає шукати і знаходити на звичному місці інформацію, що його цікавить. При цьому варто пам'ятати, що стійкість композиції газетного номера аж ніяк не означає створення жорсткої, стандартної схеми. Навпаки, найважливішою ознакою професійного компонування є гнучкість, яка допускає можливість швидкої переверстки тієї чи іншої сторінки, а також можливість зміни місць відділів і рубрик газети, винесення найважливіших на кращі місця номера.

Задля успіху видання потрібно, щоб його композиція була гармонійною. А це можливо завдяки використанню цілого ряду засобів, у яких відображаються об'єктивні закономірності побудови художньої форми. До таких засобів належать пропорція, контраст, симетрія (асиметрія) та рівновага. Коротко охарактеризуємо кожен із них.

Пропорція – це зв'язок складових у межах цілого. Пропорційність в оформленні видання означає співмірність лінійних величин, частин і композиції шпальти загалом. Звідси випливає, що в газеті все повинно бути пропорційним: від шрифтів до рубрик та фотоілюстрацій.

Контраст є найважливішим засобом в оформленні газетного видання. Це пояснюється тим, що завдяки йому виділяються одні елементи з-поміж інших, важливіші – з-поміж менш важливих. Вияви контрасту в графічній композиції періодичних видань досить різноманітні, однак їх можна звести до трьох основних видів: розмірного, тіньового та кольорового. Розмірні контрасти побудовані на різниці малого й великого, високого й низького, широкого й вузького. Суть тіньових контрастів – у різниці світлого й темного, а завдяки використанню додаткових кольорів досягається яскравість контрасту.

Симетрія та асиметрія підпорядковують частини в композиції за принципом подібності й зрівноваженості. Загалом симетричні композиції в оформленні газет використовуються дуже рідко. Це зумовлено тим, що майже всі матеріали відрізняються один від одного розмірами, і їх доводилося би скорочувати чи штучно розтягувати, щоби вставити в симетричну конструкцію. У зв'язку з цим найпоширенішим засобом компо-

нування є асиметрія, суть якої полягає в рівновазі неоднакових частин – матеріалів тексту, різних за обсягом, насиченістю та розміром ілюстрацій, заголовків, лінійок.

Рівновагою називається стан, у якому всі елементи збалансовані між собою. Рівновага може бути симетричною (частини однакової значущості розміщуються на різних відстанях від оптичного центра) та асиметричною («важка маса» розташовується ближче до центра, а «легка» – скраю).

Для кращого структурування тексту використовують метричні й ритмічні повтори різноманітних елементів. Ритм і метр – поняття взаємопов'язані, але означають різний ступінь складності й варіантності чергування. Так, метр – це простий повтор аналогічних елементів. У газеті прикладами метричного повтору можуть бути рядки текстового набору, стандартні колонки. Ритм надає композиції більшої динаміки. Ритмічні чергування більш складні, вони доповнюють метричні повтори і, як правило, ґрунтуються на них. Ритм у композиції періодичного видання є закономірною зміною характеристик елементів: у певному порядку можуть зростати їхні розміри та обсяг, посилюватися тона чи кольорова насиченість, змінюватися інтервали між ними.

Помітну роль у композиції газетного видання відіграє колір, який слугує засобом виділення та здатний здійснювати великий емоційний та естетичний вплив. Колір може використовуватися у більшості елементів оформлення: в заголовках, лінійках, тексті та декоративних прикрасах. Ним також можуть виділятися малюнки, фотографії та інші види ілюстрацій. При оформленні газети треба дотримуватися міри у використанні кольору. Зрозуміло, що зайва кількість «кольорових плям» на сторінці так само шкідлива для композиції, як і надлишок інших видільних, контрастних засобів. Економна витрата кольору нерідко дає більший та функціональний ефект, ніж настійна демонстрація можливостей кольорового оформлення [9, с. 83].

Для будь-якого газетного видання характерні певні складові архітекtonіки. Основними засобами архітекtonіки є: засоби структурування матеріалу: рубрикація, ієрархія композиційних одиниць, створення апарату видання; засоби розташування і взаємного підпорядкування різних композиційних одиниць: симетрія, асиметрія, динаміка, рівновага, пропорційність, масштаб, метр, ритм, контраст, нюанс; засоби оформлення: застосування кольору, ілюстрування, декоративне оформлення, шрифтовий дизайн; засоби акцентування (шрифтові та нешрифтові засоби увиразнення тексту) та засоби інтерпретації інформації (увиразнення тексту графічно, а також відбір матеріалу, групування різних за обсягом і значенням текстових і зображальних матеріалів – створення добірок, авторських колонок; анонсування, введення додаткових текстів або коментарів, розташування текстів у певному порядку, жанрове варіювання тощо). Не важливо скільки їх є, набагато важливіше, як вони розміщені та як взаємодіють між собою. Саме від їхнього поєднання залежить композиція газети. Гармонійно цілісна, добре організована композиція відзначається пропорційністю, зрівноваженістю та стильовою єдністю всіх архітекtonічних елементів.

Висновки. Завдяки певному набору архітекtonічних елементів у кожного видання формується свій тип композиції. Якщо всі структурні складові правильно оформлені та розташовані, то видання характеризуватиметься такими ознаками: цілісність (виявляється у внутрішній єдності всіх елементів, у підпорядкуванні їх один одному), рівновага (збалансоване розташування всіх матеріалів), ритм (чергування різних за обсягом публікацій, поєднання тексту й ілюстрацій), динаміка (створюється завдяки ілюстративним зображенням) і контраст (різне шрифтове та кольорове оформлення матеріалів).

Очевидно, що на ринку сучасної друкованої продукції існує величезна кількість газетних видань. Всі вони є різними. Деякі подають інформацію виключно одного характеру, наприклад, політичного, економічного чи розважального. Проте більшість сучасних українських газет є універсальними, тобто на їх шпальтах друкуються різнорідні матеріали. Саме те, якими є публікації, і визначає цільову аудиторію того чи іншого видання. Але не тільки від внутрішнього змісту залежить функціонування

періодики. Велике значення має і її зовнішня структура. Бо саме вона в передовсім потрапляє в поле зору читача. Тому правильно розташовані колонки та рубрики можуть служити запорукою популярності газети. А вдало підібране шрифтове та ілюстративне оформлення здатне привертати до того чи іншого видання величезну кількість читачів.

Отже, і від вигляду газети залежить її подальший успіх, визначається коло реципієнтів. Архітекtonіка газетного видання у сучасних умовах розвитку масової комунікації відображає його змістові, типологічні особливості та має чимале значення для досягнення успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газети. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги : ГСТУ 29.3-2000. – [Чинний від 2000-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2000. – 116 с.
2. Гуревич С. Газета: вчера, сегодня, завтра : учебное пособие / С. Гуревич. – М. : Аспект-Пресс, 2004. – 288 с.
3. Иванов В. Ф. Техніка оформлення газети: курс лекцій : навчальний посібник / В. Ф. Иванов. – К. : Знання, 2000. – 222 с.
4. Михайлин І. Л. Основи журналістики / І. Л. Михайлин. – К. : ЦУЛ, 2002. – 284 с.
5. Плиса Г. Оформлення вихідних відомостей у виданнях / Г. Плиса // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 6. – С. 13–15.
6. Приступенко Т. О. Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво : навчальний посібник / Т. О. Приступенко, Р. В. Радчик, М. К. Василенко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 352 с.
7. Хювсенен Ю. Дотримання редакціями друкованих ЗМІ нормативних документів щодо оформлення вихідних відомостей у періодичних продовжуваних виданнях / Ю. Хювсенен // Вісник Книжкової палати. – К., 2011. – № 5. – С. 19–21.
8. Шевченко В. Е. Елементи оформлення сучасного газетного видання / В. Е. Шевченко // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2000. – Т. 1. – С. 88–95.
9. Шевченко В. Е. Оформлення сучасного газетного видання / В. Е. Шевченко. – К. : Центр вільної преси, 2003. – 344 с.
10. Шевченко В. Е. Складники мови архітекtonіки газетно-журнального видання / В. Е. Шевченко // Стиль і текст. – К. : Інститут журналістики, 2000. – Вип. 1. – С. 188–193.

Анна Йордан

Основные архитектурные составляющие печатной газеты

Рассматривается архитекtonика газетного издания в современных условиях развития массовой коммуникации, которая отражает его содержание, типологические особенности и имеет большое значение для достижения успеха. Определена сущность архитектуроники газеты как принципа ее построения. Выделены средства создания архитектуроники печатных газет, рассмотрены структурные компоненты архитектуроники этих изданий.

Ключевые слова: газета, архитектуроника, композиция, концепция, целостность, равновесие, ритм, динамика, симметрия и асимметрия, пропорция.

Hanna Yordan

Fundamental architectural components of printed newspaper

In the article, we discern the architectonics of the newspaper edition in the modern conditions of the development of mass communication, which reflects its content, typological peculiarities and plays a significant role in achieving its success. We have also defined the essence of newspaper's architectonics as the principle of its composition. We have also defined the essence of newspaper's architectonics as the principle of its composition. We have singled out the means of creating an architectonics of printed newspapers, and reviewed the structural components of the architectonics of these editions.

Key words: newspaper, architectonics, composition, conception, wholeness, equilibrium, rhythm, dynamics, symmetry and asymmetry, proportion.

Теорія та історія видавничої справи

Дарія ГАРАГАН
студентка факультету
філології і журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Тетяна РЕШЕТУХА
кандидат наук із соціальних комунікацій,
викладач кафедри журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

УДК 655.254.22

СТОСУНКИ МІЖ РЕДАКТОРОМ ТА АВТОРОМ У ВИДАВНИЦТВІ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (на прикладі видавництва м. Тернопіль)

Стосунки між працівниками у сфері видавничої справи та редагування залишаються недостатньо дослідженими, хоча їхній вплив на якість підготовки видань, ефективність редакційно-видавничої підготовки, як, зрештою, на успішне функціонування видавництва загалом видається очевидним. У статті зроблено спробу з'ясувати вплив етичних норм на взаємини між редактором та автором у видавництвах навчальної літератури, оскільки тут їх продуктивна співпраця є визначальною для якісної підготовки видання. Узагальнено класифікації редакторів та авторів, проаналізовано стосунки між певним типом редактора й автором. Здійснений прогноз ймовірності виникнення конфліктних ситуацій дозволить передбачити й мінімізувати кількість конфліктів, а відтак збільшить ефективність редакційно-видавничого процесу та якість майбутнього видання.

З метою унаочнити результати дослідження проведено анкетування авторів та редакторів видавництв навчальної літератури. Переважна більшість опитаних не надає значної ваги побудові взаємин, не вважає за потрібне встановлювати тісний психологічний контакт, а при виникненні конфліктів ігнорує їх. Це зумовило потребу сформулювати практичні рекомендації, дотримання яких допоможе учасникам редакційно-видавничого процесу запобігати виникненню конфліктних ситуацій чи вдало їх долати.

Ключові слова: автор, редактор, редакційно-видавничий процес, конфлікт, етика ділових стосунків.

Вступ. Масова комунікація у сьогоденні посідає чи не найважливіше місце у будь-якій сфері людської діяльності. Цей процес використовує як знакову систему мову, адже саме вона є універсальним засобом спілкування переважної більшості

людей. У комплексі вербальних засобів масової комунікації важливу роль відіграють слова та вислови, які надають широкі можливості для якісного інформування, передбачаючи певну запрограмованість реакції реципієнтів, оскільки вона є усталеною та, зазвичай, тією ж самою в однотипних випадках. І в цьому одну із ключових позицій займають етичні норми – норми поведінки, які встановлювались протягом усього життя людства.

Окремі аспекти етичних норм у різних сферах діяльності, таких як юриспруденція, журналістика, політика, вже досліджували, однак вплив етичних норм на стосунки між працівниками у сфері видавничої справи та редагування залишається недостатньо вивченим. Цими питаннями займалися такі фахівці, як О. Жирун, В. Жарков, Б. Кузнецов, І. Чистова [1], Ю. Паливода [3], В. Швейнов [5], Т. Полковенко [4]. Тож унаслідок недостатньої дослідженості тема залишається **актуальною**.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей впливу етичних норм на стосунки між редактором та автором у видавництвах навчальної літератури.

Теоретики і практики видавничої справи пропонують різні класифікації психологічних типів редакторів та авторів за певними критеріями, а саме: за якістю правки авторського тексту, за ступенем участі редактора у створенні твору, за ставленням редактора до автора, з яким співпрацює. Перший критерій дає змогу виокремити різні типи редакторів стосовно їх прямих обов'язків, адже показує, наскільки відповідально фахівець ставиться до редагування. Другий критерій показує, чи креативним є редактор, чи прагне він стати учасником створення майбутнього видання не лише технічно, а й творчо. Останній критерій дає змогу побачити, які стосунки встановлюються між автором й редактором, й дає можливість спрогнозувати виникнення конфліктів у цій взаємодії [4].

За якістю правки авторського тексту виділяють три типи редакторів:

- редактор, який править авторський оригінал, майже нічого не виправляючи, делікатно, лише там, де це необхідно;
- редактор, який спотворює, псує авторський оригінал, вважає правильною лише свою думку, він прагне все замінити, перекроїти;
- редактор, який править текст рішуче, динамічно, вміло, але враховує думку автора, виявляє себе як розумний товариш [2].

Існує класифікація, де редактори поділяються на два типи:

- перший не знає, як треба редагувати і всі свої зусилля витрачає на пошук синонімів. При цьому шкода, якої він може завдати рукописові, – мінімальна;
- другий знає, як треба редагувати текст, тому не боїться завдати шкоди авторському тексту, викривити сенс написаного, у виправленні він бачить своє завдання [2].

Більш повною є класифікація не лише за якістю і кількістю редакторських правок, а й за ступенем участі редактора у творенні матеріалу. За цією класифікацією існують такі типи редакторів:

- досвідчений редактор, делікатний, який старанно працює з авторським оригіналом, виправляє усе, що вважає за потрібне; з автором такий редактор співпрацює щонайменше. При цьому зазнає шкоди книга, адже редактор, взявши на себе функції автора, зменшує коло можливостей видання. Автор краще знає проблему чи питання, описане у творі, тому редактор, сам того не бажаючи, може щось пропустити, щось спростити. У таких випадках відносини автора й редактора зводяться до мінімуму; це зазвичай нетворчі зустрічі, які можуть призвести до конфліктів;

- активний, комунікабельний редактор, який вміє переконувати, відстоювати свою точку зору. Він шукає теми авторів, працює над майбутньою книгою вже з того моменту, коли починає думати про неї сам автор; разом з ним обдумує ідею, зміст, структуру майбутнього видання. Такий редактор встановлює з автором справжні творчі стосунки; у нього не виникає проблем із редакційним опрацюванням тексту [2].

Наступна класифікація бере за основу ставлення редактора до автора:

- перший тип – редактор-професіонал; редактор і автор є односторонніми;

- другий – одержимий редактор, який весь час психологічно тисне на автора, через що той не бажає працювати далі;

- третій тип – редактор сумлінний, працелюбний, але безініціативний; такий, який підлягає впливу автора, завдаючи шкоди якості твору [2].

Авторів класифікують за якістю написаних текстів та включенням у редакційно-видавничий процес, виділяючи п'ять типів:

- автори, які ще не вміють писати, усвідомлюють це і прагнуть навчитися. З ними легко домовитись, вони довіряють редакторові, і головне тут – виправдати їхні надії. Погану роботу їм не слід повертати, адже можна лише витратити час і залякати їх. Обов'язково необхідно готувати варіанти виправлень. Під час розмови з ними варто жартувати та бути доброзичливими;

- автори, які не вміють писати, але вважають себе талановитими. Під час роботи з ними можливі конфлікти. Поганий текст слід їм повертати; розмовляти варто доброзичливо, але суворо;

- автори, які вміють писати і роблять це майстерно. З ними може бути як легко, адже зауваження вони розуміють одразу, так і складно, бо редактор поряд із ними може виглядати некомпетентним. Варіанти правки готувати у цьому випадку не потрібно, а лише виокремити сумнівні місця в рукописі. Зазвичай, їхні рукописи не потребують великого редакційного опрацювання;

- автори, які вміють писати, але вважають, що ретельно опрацювати текст необхідно. Співпрацювати з ними складно, адже вони вважають, що після передачі оригіналу в редакцію всю роботу над текстом повинен виконувати редактор;

- недобросовісні автори можуть використати сумнівні факти, підвести редактора, звинуватити його в усьому. Таких авторів мало. З ними треба бути уважними, все перевіряти, сміливо сперечатись [2].

Наведені класифікації дозволяють аналізувати стосунки між певним типом редактора й автором та прогнозувати виникнення конфліктних ситуацій і запобігати їм. Такий підхід збільшить ефективність редакційно-видавничого процесу та якість майбутнього видання.

Узагальнені результати аналізу типів стосунків (див. рис. 1) показують ймовірність виникнення конфліктів між різними типами авторів та редакторів під час їх роботи над виданням.

Можливість виникнення конфліктів між різними типами редакторів та авторів

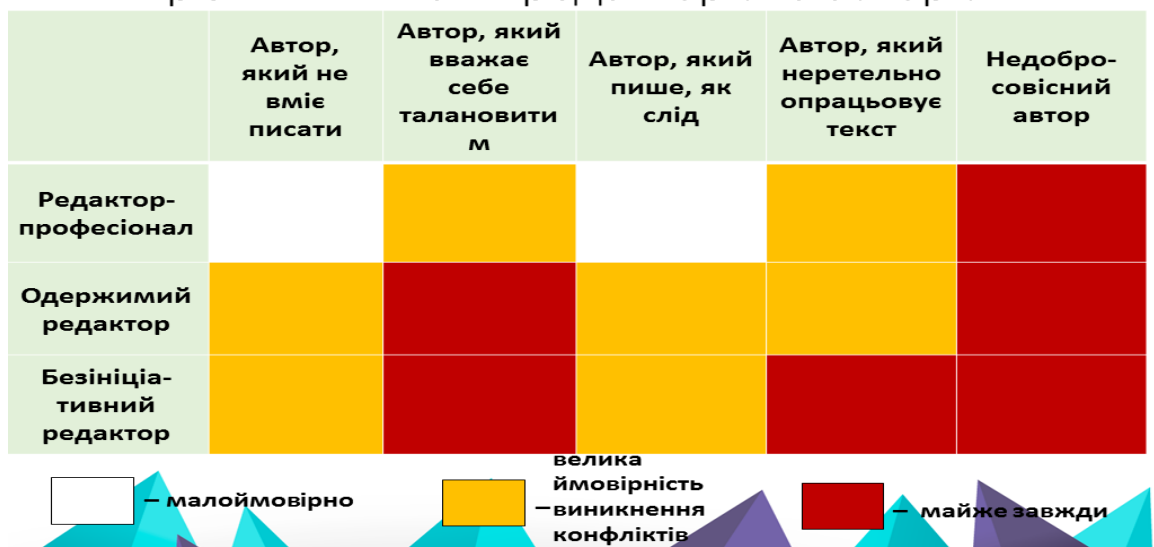

Рис. 1. Ймовірність виникнення конфліктів між різними типами редакторів та авторів

Унаочнити результати дослідження дозволило анкетування авторів та редакторів видавництв навчальної літератури щодо їхніх службових взаємин. Більшість питань були відкритими за формою та суб'єктивними за змістом. Анкетування проводилось анонімно. Для авторів та редакторів навчальної літератури було розроблено анкети, які відрізнялися змістом запитань, але спрямовувалися на з'ясування етичних цінностей, якими керуються учасники редакційно-видавничого процесу; типових конфліктів, які виникають у взаєминах редактора й автора, та можливих шляхів їх вирішення.

Анкетування проводилось серед редакторів різних вікових категорій та з різним досвідом роботи. Загалом опитано 29 осіб, з них 14 – редакторів тернопільського видавництва навчальної літератури «Навчальна книга – Богдан» та 15 – редакторів тернопільського видавництва навчальної літератури «Підручники і посібники». В обох видавництвах в анкетуванні брали участь редактори із різним досвідом роботи: від початківця до фахівця з кількома десятками років досвіду роботи у видавничій галузі. У результаті вдалося з'ясувати, що чимало опитаних працівників не є редакторами за освітою, більшість – фахівці з педагогіки (вчителі чи викладачі).

У ході дослідження опитано 14 авторів навчальної літератури, 8 з них – автори, що співпрацюють із видавництвом «Підручники і посібники», 6 – із видавництвом «Навчальна книга – Богдан». Опитані автори, як і редактори, також належать до різних вікових категорій: серед них є і досвідчені, й автори-початківці, а також ті, хто лише одноразово став співавтором навчального видання.

Результати, отримані внаслідок проведення опитування серед редакторів та авторів навчальної літератури, показали, що велика частина редакторів та авторів не надають значної ваги особистим стосункам. У багатьох випадках учасники редакційно-видавничого процесу ігнорують проблеми, які виникають у їх взаєминах задля того, аби уникнути конфліктів, але таким чином нехтують якістю майбутнього видання. Чимало у видавничій практиці трапляється випадків, коли, навпаки, через постійні суперечки між собою автор та редактор зосереджуються лише на конфлікті, не можуть знайти компроміс, через що знову ж таки унеможливується випуск у світ якісного продукту. У таких випадках не можна говорити про дотримання етичних цінностей автором та редактором. Тому ми розробили практичні рекомендації, які допоможуть авторам та редакторам навчальної літератури у створенні необхідної робочої атмосфери, найважливішим елементом якої є взаємини один з одним, побудовані на етичних цінностях, а її мета – створення якісного та затребуваного на ринку продукту.

У ході опрацювання результатів опитування виявлено, що чимало редакторів не усвідомлює того, що їхні професійні обов'язки давно перетнули межу виконання суто технічних виправлень тексту, адже сьогодні увесь редакційно-видавничий процес «лежить на плечах» редактора. Тому саме від його уміння керувати цим процесом, від його комунікативних навиків залежить те, наскільки якісним і затребуваним стане майбутнє видання на книговидавничому ринку.

Переважає більшість редакторів та авторів не надають достатньої ваги вибудовуванню взаємин. Вони не вважають за потрібне установлювати тісний психологічний контакт, дружні відносити, а коли виникають конфлікти, більшість намагається ігнорувати їх (див. рис. 2). Також виявлено, що велика частка редакторів узагалі не вважає за потрібне вирішувати конфлікти, які у них виникають з авторами (див. рис. 3). Це зумовило потребу сформулювати практичні рекомендації, дотримання яких допоможе учасникам редакційно-видавничого процесу запобігати виникненню конфліктних ситуацій чи вдало їх долати:

- перш за все редактор повинен усвідомити, що він є ключовою ланкою усіх процесів редакційно-видавничого циклу, саме від нього залежить комунікація автора з іншими працівниками, причетними до обробки авторського оригіналу. Звичайно, велику вагу тут має вміння редактора будувати такі стосунки з автором, які унеможливлять виникнення конфліктів між ними та зроблять їхню співпрацю якомога ефективнішою;

- обидві сторони (і редактор, й автор) повинні дотримуватись етичних цінностей незалежно від того, чи це обговорення майбутньої концепції твору, чи домовленість про зустріч, чи розмова про виправлення у тексті. Дотримання цього правила допоможе уникати конфліктів та сприятиме ефективній співпраці;

- компетентний редактор повинен знати методологію конфліктології, а саме: чому виникають конфлікти, як їм запобігти та як їх вирішити. Без цих знань редактор не зможе ефективно й безконфліктно співпрацювати із будь-яким типом авторів. Справжній фахівець повинен знати, що може призвести до конфлікту з конкретним автором та унеможливити його виникнення, а в певних випадках, навпаки, спровокувати виникнення конфліктної ситуації та вирішити її найоптимальнішим способом.

Рис. 2. Стосунки редактора з автором за оцінкою редактора

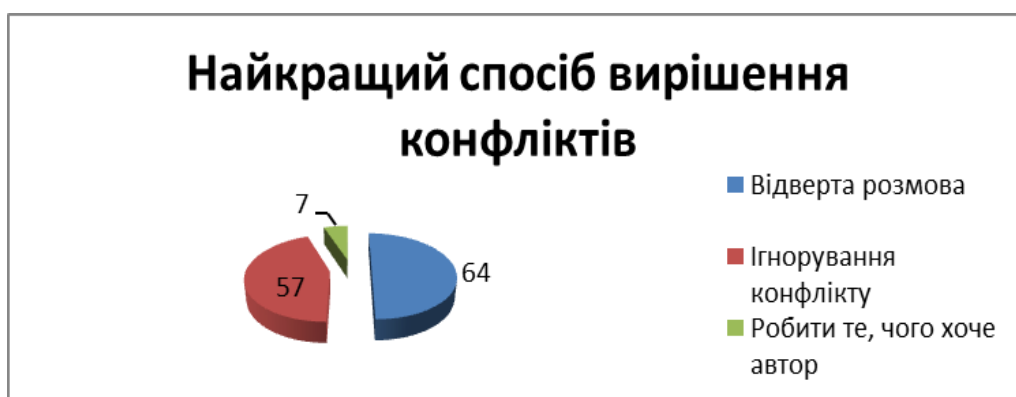

Рис. 3. Найкращий спосіб вирішення конфліктів за оцінкою редакторів навчальних творів

Висновки. Отже, фахівець видавничої справи, який дотримуватиметься запропонованих нами практичних рекомендацій, зможе будувати такі взаємини з автором, за яких вихід у світ неякісного видання стане неможливим. Такі стосунки полегшать редакційно-видавничу обробку авторського тексту і деякою мірою скоротять час на неї, оскільки сторони зможуть знаходити компромісні рішення у будь-якій ситуації, не витрачаючи часу на вирішення конфліктів чи виконання «подвійної» роботи над одним і тим же елементом видання. Саме співпраця, побудована на етичних засадах, дасть можливість втілювати нові цікаві ідеї та зробить неможливим вихід у світ неякісного навчального видання, де через конфлікти між працівниками редакційно-видавничого процесу допущено технічні помилки, не дотримано навчальної програми або через легковажність редактора й автора не усунуто змістових помилок. Адже якісна навчальна книга залишається найбільш затребуваною на книговидавничому ринку України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жарков В. М. Экономика и организация издательского дела : краткий курс / В. М. Жарков, Б. А. Кузнецов, И. Н. Чистова. – М. : МГУП, 2002. – 67 с.
2. Жарков И. Н. Технология редакционно-издательского дела : конспект лекций [Электронный ресурс] / И. Н. Жарков. – М. : МГУП, 2002. – 138 с. – Режим доступа : <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook077/01/>
3. Паливода Ю. В. Робота з автором як складова основних фахових компетенцій редактора / Ю. В. Паливода // Наукові записки Інституту журналістики. – 2008. – Т. 31. – С. 54–58.
4. Полковенко Т. В. Професія редактора: конфлікти та способи уникнення конфліктних ситуацій / Т. В. Полковенко // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 8. – С. 6–9.
5. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком: психология манипулирования / В. П. Шейнов. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2001. – 848 с.

**Дарія Гараган
Татьяна Решетука**

**Взаимоотношения между редактором и автором в издательствах учебной литературы
(на примере издательств г. Тернополь)**

Взаимоотношения занятых издательским делом и редактированием остаются недостаточно исследованными, хотя их влияние на качество подготовки изданий, эффективность редакционно-издательской подготовки, как, впрочем, на успешное функционирование издательства в целом очевидно. Мы пытались выяснить влияние этических норм на взаимоотношения между редактором и автором в издательствах учебной литературы, поскольку продуктивное сотрудничество автора и редактора является определяющим для качественной подготовки такого вида изданий.

В работе обобщены существующие классификации редакторов и авторов, проанализированы отношения между определенным типом редактора и автором, а также спрогнозирована вероятность возникновения конфликтных ситуаций. Это позволит предусмотреть и минимизировать количество конфликтов, увеличив эффективность редакционно-издательского процесса и качество будущего издания.

В ходе исследования проведено анкетирование авторов и редакторов издательств учебной литературы. Оно показало, что подавляющее большинство опрошенных не придают большого значения построению взаимоотношений, не считают нужным устанавливать тесный психологический контакт, дружеские отношения, а возникшие конфликты пытаются игнорировать или оставлять без решения. Это обусловило необходимость сформулировать практические рекомендации, соблюдение которых поможет участникам редакционно-издательского процесса предотвращать возникновение конфликтных ситуаций, а также удачно их преодолевать.

Ключевые слова: автор, редактор, редакционно-издательский процесс, конфликт, этика деловых отношений.

**Dariya Harahan
Tetyana Reshetukha**

**Relationship Between the Editor and the Author in Publishing Houses
of Educational Literature
(on the example of Ternopil publishing education literature)**

The relationship between those engaged in publishing and editing remains insufficiently researched, although their impact on the quality of publishing, the effectiveness of editorial and publishing training, as well as the successful pursuit of publishing is generally apparent. We tried to find out the influence of ethical norms on the relationship between the editor and the author in the publishing houses of educational literature because here productive cooperation between the author and the editor is crucial for the qualitative preparation of the publication.

Publishing theorists offer different classifications of psychological types of editors and authors. The editors are grouped according to criteria such as the quality of the author's editing, the degree of participation in the creation of the work, and the editor's attitude towards the author with whom he collaborates. The authors, though, classified according to the quality of their written texts and their inclusion in the editorial and publishing process. We summarized the proposed classifications, analyzed the relationship between a certain type of editor and author, and predicted the probability of conflict situations, which would predict and minimize the number of conflicts, and thus increase the efficiency of the editorial and publishing process and the quality of the future edition.

To illustrate the results of the survey, the questionnaire of authors and editors of educational literature publishing about their official relations was conducted, which was conducted in two publishing houses of the educational textbooks of Ternopil: «Pidrychnyky i posibnyky» and «Navchalna knyga – Bogdan». It has shown that many editors do not realize that their ability to manage the editorial and publishing process depends on the communicative skills of how high-quality and demand-driven the book publishing market will eventually become the future edition. The vast majority of editors and authors do not attach much importance to building relationships, they do not consider it necessary to establish close psychological contact, friendly relations, and when conflicts arise, most part of them try to ignore conflicts or do not consider it necessary to resolve the conflicts that they encounter with the authors. This led to the need to formulate practical recommendations, the observance of which will help the members of the editorial and publishing process to prevent conflict situations or overcome them successfully. First, the editor is a key link in the editorial and publishing process and his ability to build relationships with the author depends on the probability of conflicts between them and the search for solutions to them; secondly, both the editor and the author must adhere to traditional ethical values, which will help to avoid conflicts and promote effective cooperation; third, the competent editor should know the methodology of conflict science and use it in their future work.

Key words: author, editor, editorial and publishing process, conflict, ethics of business relations.

Теорія та історія видавничої справи

Катерина ШАБЛІЙ
студентка факультету
філології і журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Юлія ПРОКОПИШИН
магістр журналістики,
викладач Галицького коледжу
імені В'ячеслава Чорновола
(м. Тернопіль)

УДК 655.254.22

СТАНОВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ»: ОГЛЯД, ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

Якісна освіта в сучасних умовах залежить від багатьох чинників. Одним із важливих аспектів ефективної організації навчального процесу залишається забезпечення майбутніх фахівців необхідними ресурсами для вивчення окремих дисциплін. Репертуар навчальних та інших видів видань, необхідних для опанування фаху, повинен бути доцільним, відповідати навчальній програмі та вимогам сучасності.

У роботі здійснено огляд та систематизацію літератури зі спеціальності «Видавнича справа та редагування»: окреслено (за десятиліттями випуску) бібліографію навчальних, довідкових, наукових, науково-популярних видань з видавничої справи та редагування, а також фахової періодики. Результати дослідження дали можливість оцінити рівень забезпечення фаховою літературою спеціальності «Видавнича справа та редагування», зокрема кожної з дисципліни навчальної програми, окреслити проблеми підручникотворення з фаху та виокремити рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: *видавнича справа та редагування, редактор, підручникотворення, видання для вищої школи, освітній процес, репертуар видань.*

Вступ. Професія фахівця видавничої сфери продовжує набувати дедалі більшої популярності серед абітурієнтів, а видавнича справа стала важливою ланкою життя сучасного суспільства. Метою підготовки фахівців зі спеціальності «Видавнича справа та редагування» є формування нової генерації, здатної працювати в умовах сучасного інформаційного суспільства. Підготовка висококваліфікованих кадрів із видавничої справи та редагування є невід'ємним складником освітньо-навчального процесу. Запорукою якісної професійної підготовки є поєднання теоретичних знань і сформованих практичних навичок.

Фахівець із видавничої справи та редагування – це високоосвічена особистість, діяльність якої ґрунтується на глибоких знаннях вітчизняної та світової культури,

економіки, досягнень інформатизації суспільства, умінні формувати інформаційний простір, а тому література для його підготовки є дуже важливим компонентом в системі освіти.

Актуальність теми зумовлена тим, що досі не існує ґрунтовних досліджень фахової навчальної продукції з видавничої справи та редагування. Література з цього напрямку потребує детальної систематизації та класифікації, оскільки на науковому рівні вона не була об'єктом спеціального вивчення.

Теоретичною базою цієї розвідки стали вітчизняні навчальні та наукові видання, навчально-методична література у галузі, а також праці Р. Іванченка, М. Тимошика, Н. Зелінської, В. Вихруща, М. Рудь, В. Шейко та ін. Також під час дослідження використано статті із таких фахових періодичних видань: «Книжник review», «Друкарство», «Книжковий огляд», «Вісник Книжкової палати України». Пошук та відбір видань здійснювали, базуючись на даних електронних каталогів бібліотек України та офіційних сайтів навчальних закладів.

Мета статті полягає у спробі класифікувати репертуар літератури зі спеціальності «Видавнича справа та редагування».

Межі наукового дослідження: від 1960-их років (початки українського книговидання у галузі видавничої справи та редагування) до сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У сучасному тлумаченні видавнича справа та редагування – це сфера суспільних відносин, що поєднує організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, зайнятих створенням, виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції [4, с. 7]. Варто зауважити, що термін «видавнича справа» з'явився значно пізніше, ніж саме розуміння процесу редагування, яке виникло вже на початках створення перших рукописних текстів.

Підготовка фахівців видавничої справи була започаткована в СРСР вперше у світі і закріплена Об'єднанням державних видавництв (ОГИЗ). В Україні професійна підготовка редакторів почала здійснюватись у 1948 р. на редакційно-видавничому факультеті Українського поліграфічного інституту. Спершу спеціальність мала назву «Редактор політичної та художньої літератури», згодом, з 1957 р., – «Редактор масової літератури».

Ще донедавна підготовкою фахівців із видавничої справи та редагування займалось не так багато навчальних закладів, та останнім часом попит на цю професію помітно зріс. Якщо раніше майбутніх видавців та редакторів навчали лише в Українській академії друкарства (м. Львів) чи на поліграфічному факультеті Київського політехнічного університету, то тепер таких навчальних закладів вже є тридцять (за даними інформаційної системи «Конкурс»). Географічно такі навчальні заклади розташовані у Північній Україні – 12, у Східній – 2, у Південній – 5, Центральній – 4 та Західній – 7. Із тридцяти закладів вісім – коледжі, що готують молодших спеціалістів. Також у шістнадцяти вишах можна отримати відповідний диплом бакалавра та у десяти – магістра [2].

Для реалізації освітнього процесу в контексті навчання майбутніх видавців та редакторів важливим є репертуар видавничої продукції для їх підготовки. Найбільше значення навантаження мають навчальні видання. Від 1960-их рр. і до сьогодні у царині видавничої справи та редагування в Україні з'явилося близько восьми десятків навчальних видань (варто зауважити, що російськомовні видання також заслуговують значної уваги, оскільки саме вони були першими навчальними книгами для українських студентів-видавців) (див. рис. 1).

У період 1960–1970 рр. у галузі видавничої справи вийшло друком близько десяти навчальних видань, серед яких **навчальні посібники**: «Теорія і практика редагування газети» Д. Григораша (1966), «Рукопис у редактора» Р. Іванченка (1967), «Литературное редактирование» М. Феллера у співавторстві (1968), «Літературне редагування» Р. Іванченка (1970), «Литературное редактирование» В. Терехової (1975); **підручники**: «Книжный шрифт» М. Большакова, Г. Гречихо, А. Шицгал (1964),

«Редактирование отдельных видов литературы» М. Сікорського (1973); **курси лекцій**: «Робота редактора над точністю слова і стислістю викладу» Р. Іванченка (1962), «Мовний штамп в літературній практиці» (1965).

Упродовж 1970–1980 рр. світ побачив лише один **навчальний посібник** із видавничої справи – «Эффективность сообщения и литературный аспект редактирования» М. Феллера (1978).

У 1980–1990 рр. вийшли друком **навчальні посібники** з видавничої справи «Художественная структура книги» Ю. Герчука (1984), «Теоретичні засади роботи редактора над літературною формою твору» Н. Зелінської (1989).

У 1990–2000 рр. видали шість навчальних видань видавничого спрямування, серед яких: чотири **навчальні посібники** – «Комп'ютеризація видавничого процесу» З. Партика (1996), «Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади підготовки видань» Н. Черниш (1998), «Загальне бібліографознавство» Г. Швецової-Водки (1998), «Типологія книги» Г. Швецової-Водки (1999); **навчально-методичний посібник** – «Текстологія: елементи тексту й апарат видання» К. Серажим (1998), а також **курс лекцій** – «Адекватність розуміння і ясність тексту» Р. Іванченка (1992).

Найбільша кількість навчальних видань зі спеціальності «Видавнича справа та редагування» припадає на період з 2000 по 2010 рр. (39 навчальних видань, із яких двадцять шість – навчальні посібники, п'ять курсів лекцій, три підручники, п'ять навчально-методичних посібників). Серед **навчальних посібників**: «Основи техніки творення книги» В. Сави (2000), «Лабораторний практикум з поліграфічного матеріалознавства» С. Анісімової та інших (2001), «Загальна і спеціальна бібліографія» М. Романюк (2002), «Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки» Е. Огар (2002), «Наукове книговидання в Україні» Н. Зелінської (2002), «Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (XIX – перша третина XX ст.)» Н. Зелінської (2003), «Видавничі поліграфічні технології та обладнання» С. Яреми (2003), «Оформлення сучасного газетного видання» В. Шевченко (2003), «Видавнича справа та редагування» М. Тимошика (2004), «Стандарти у поліграфії: Стандартизація у видавничій, поліграфічній та пакувальній справі» С. Яреми (2004), «Історія книги: еволюція книжкової структури» В. Овчіннікова (2005), «Наукова обробка документів» Н. Кушнарєнко, В. Удалової (2006), «Экономика и организация издательской деятельности» Б. Кузнєцова (2006), «Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909–1939)» Н. Черниш (2006), «Редагування в ЗМІ» А. Капелюшного (2006), «Стилістика. Редагування журналістських текстів» А. Капелюшного (2003), «Стандарти у видавничо-поліграфічній галузі» С. Гавенко та інших (2006), «Загальне редагування» З. Партика (2002, 2006), «Основи поліграфії» Г. Йордан (2007), «Вступ до бібліографознавства» Г. Швецової-Водки (2008), «Статистика діяльності книготорговельних підприємств» З. Григорової (2008), «Планування, облік, калькулювання та аналіз собівартості видавничої і поліграфічної продукції» А. Штангрета (2008), «Енциклопедія видавничої справи» В. Ткаченка, І. Чеботарьової (2008), «Вступ до книгознавства» М. Низового (2009), «Нариси з історії світової енциклопедичної справи» Н. Черниш (2009), «Видавничий маркетинг» В. Теремка (2009); три **підручники**: «Історія видавничої справи» М. Тимошика (2003), «Коректура» Т. Крайнікової (2005), «Економіка видавничо-поліграфічної галузі» Л. Швайки (2008); п'ять **навчально-методичних посібників**: «Літературне редагування» Т. Боднарєнко (2003), «Українська книготорговельна бібліографія» М. Бутрина (2003), «Організація та економіка видавничої справи» П. Лазановського (2006), «Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація» Ю. Сурміна (2008), «Асортимент друкованої продукції» Ж. Ковби (2009); чотири **курси лекцій** – «Особливості режисури періодичних та неперіодичних друкованих видань» В. Шевченко (2004), «Художньо-технічне редагування» В. Шевченко (2005), «Розмірні характеристики видань» В. Шевченко (2005), «Галузеве редагування в ЗМІ» З. Партика (2007).

У 2010–2017 рр. у галузі видавничої справи з'явилося двадцять одне навчальне видання, з яких: тринадцять **навчальних посібників** – «Видавничий бізнес» В. Шпака (2010), «Основи літературного редагування та коректури» Л. Завгородньої (2010), «Основні засади видавничого бізнесу» В. Теремка (2010), «Українська наукова мова» Л. Мацько, Г. Денискіної (2011), «Технологія набору та верстки» Д. Василюшина та інших (2011), «Загальна і спеціальна бібліографія» М. Женченко (2011), «Журналістика та основи редакторської майстерності» В. Жадька (2012), «Видавнича справа і текстологія: проблеми редакторської роботи» В. Губарця (2012), «Редактор і переклад. Основи видавничої роботи з відтвореними текстами» В. Губарця (2012), «Основи стандартизації і використання стандартів у видавництві» М. Хойнацького (2013), «Основи бібліології» Н. Черниш (2014), «Основи видавничої справи» З. Партика (2014), «Науковий текст: оформлення й редагування» Н. Дашенко (2015); три **підручники** – «Економіка видавничо-поліграфічної галузі» Л. Швайки, А. Штангрета (2008), «Редагування науково-інформаційного тексту» О. Тріщук (2013), «Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика» В. Карпенка (2014); п'ять **навчально-методичних посібників**: «Маркетинговий менеджмент видавничої продукції» Г. Глової та інших (2011), «Текстознавство» К. Серажим (2012), «Редагування довідкової літератури» К. Серажим (2012), «Літературне редагування» К. Серажим (2012), «Основи культури видання» Н. Черниш (2013).

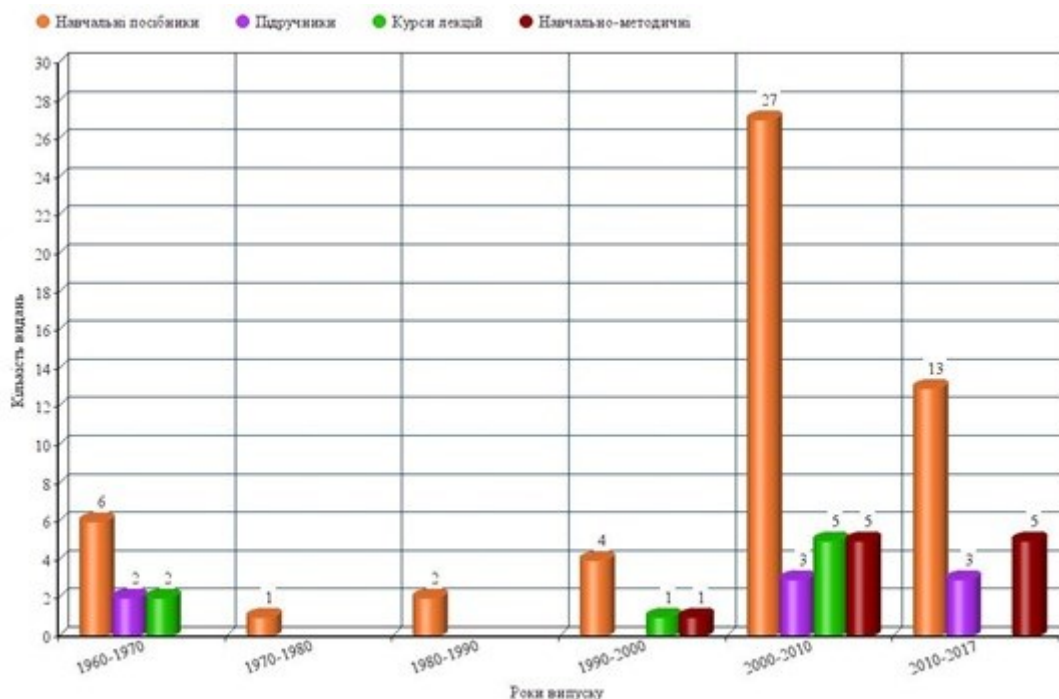

Рис. 1. Кількість навчальних видань з видавничої справи та редагування (за десятиліттями випуску).

Проаналізувавши відповідність навчальних видань освітній програмі спеціальності «Видавнича справа та редагування» циклу професійної та практичної підготовки молодшого спеціаліста, ми з'ясували, що деякі дисципліни підготовки фахівців забезпечені зазначеною навчальною літературою сповна. Наприклад, для вивчення історії видавничої справи існує поки що єдиний однойменний підручник М. Тимошика. За структурою та охопленням він є досконалим для засвоєння дисципліни, тому на його основі можна скласти робочі навчальні програми. Достатньо забезпечені підручниками і дисципліни загального редагування, коректури, – от досі не існує жодного комплексного видання для вивчення дисципліни «Редагування наукової, науково-популярної та ужиткової літератури» («Наукове книговидання в Україні» Н. Зелінської, «Наукові

тексти: специфіка, підготовка та презентація» Ю. Сурміна, «Науковий текст: оформлення й редагування» Н. Дашенко, «Українська наукова мова» Л. Мацько та Г. Денискіної та «Редагування науково-інформаційного тексту» О. Тріщук лише частково окреслюють теми навчальної програми). Немає навчальних видань цілісного характеру і для опанування дисциплін «Редагування навчальної і довідкової літератури», «Редагування суспільно-політичної літератури», «Редагування художньої і дитячої літератури», які б чітко відповідали навчальному плану.

Результати опитування, проведеного серед студентів та викладачів спеціальності «Видавнича справа та редагування», підтвердили, що рівень забезпечення спеціальності навчальною літературою є недостатнім. Респонденти оцінили його у 6,5 балів з 12-ти можливих.

Проаналізувавши довідкову, наукову та науково-популярну літературу зі спеціальності «Видавнича справа та редагування», ми виявили, що таких видань існує не так багато: довідкових – двадцять шість (десять довідників та шістнадцять словників), наукових – дванадцять (монографії «Поетика приголошеного слова» Н. Зелінської (2003), «Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні» Б. Дурняка (2009) тощо), науково-популярних – одне («Видавничий бізнес: погляд журналіста, видавця, вченого» М. Тимошика (2005)).

Довідкові видання спеціальності систематизували відповідно до типології видавничої продукції (див. рис. 2). Серед **довідників**: «Довідник коректора» М. Феллера та І. Квітко (1972), «Довідник працівника видавничого об'єднання “Вища школа”» (1977), «Короткий довідник газетного працівника» (1989) Г. Вартанова (у якому можна знайти часткову інформацію, що стосується сфери видавничої справи), «Підготовка оригіналів до видання: на допомогу автору, рецензентові, редакторові, коректорові» (1991) О. Добровольського, «Справочная книга автора» (2006) А. В. Мельникова, «Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні» (2006), який уклали Б. Дурняк, В. Воробйов, А. Штангрет, О. Мельников, О. Петрашова, Ю. Швець, «Інтернет для поліграфістів» (2008) О. Ворожева, «Довідник автора та редактора» (2008) П. Тяпкіна. Частково стосується видавничої справи й історико-біографічний довідник «Українська академія друкарства» О. Мельникова, виданий у 2010 р.

Словникові видання представлені такими назвами: «Короткий російсько-український словник поліграфічних і видавничих термінів» (1969, уклали В. Бова та М. Доломіно), «Російсько-український словник найбільш вживаних поліграфічних термінів» (1989), який уклали В. Буртник, О. Павлова, Т. Стратійчук, «Короткий тлумачний словник поліграфічних термінів» та «Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів» (1996) М. Сташко, що частково стосується видавничої тематики, «Поліграфія та видавнича справа. Російсько-український тлумачний словник» (2000), укладений за участю Б. Дурняка, «Лексика комп'ютерних редакційно-видавничих систем» (2000) Н. Шевченко, «Поліграфія та видавнича справа»: російсько-український тлумачний словник» (2002) Б. Дурняка, О. Мельника, О. Василюшина, О. Дячка, «Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи» (2002) Е. Огар, «Словник книгознавчих термінів» (2003), укладений під керівництвом Н. Петрова. Частково стосується видавничої справи і російсько-український тлумачний словник «Системи оброблення та передавання інформації» Б. Дурняка та ін., виданий у 2005 р. Тоді ж з'явився «Тлумачний словник термінів целюлозно-паперового виробництва» В. Сологуб, який акцентує увагу на поліграфічному оформленні книжкових видань.

Серед довідкових видань варто відзначити «Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи» (2006) за авторством П. Таланчука, С. Я. Яреми, Ю. Коровайченка, С. М. Яреми, В. Моргунюка, «Словник-довідник основних видавничих термінів» (2009), який перекладено та упорядковано А. Радченком. «Український тлумачний

словник видавничо-поліграфічної справи» (2010), який уклали П. Киричок, О. Величко, С. Гавенко, О. Зоренко, Т. Киричок, Т. Розум. Частково стосується видавничої справи та редагування і словник «Соціальні комунікації» С. Купрієнка (2014).

Щодо енциклопедій, то у 2008 р. вийшла друком «Енциклопедія видавничої справи» І. Чеботарьової та інших, а в 2010 р. – «Енциклопедія для видавця та журналіста» Ю. Боднара, М. Головатого, М. Сенченка.

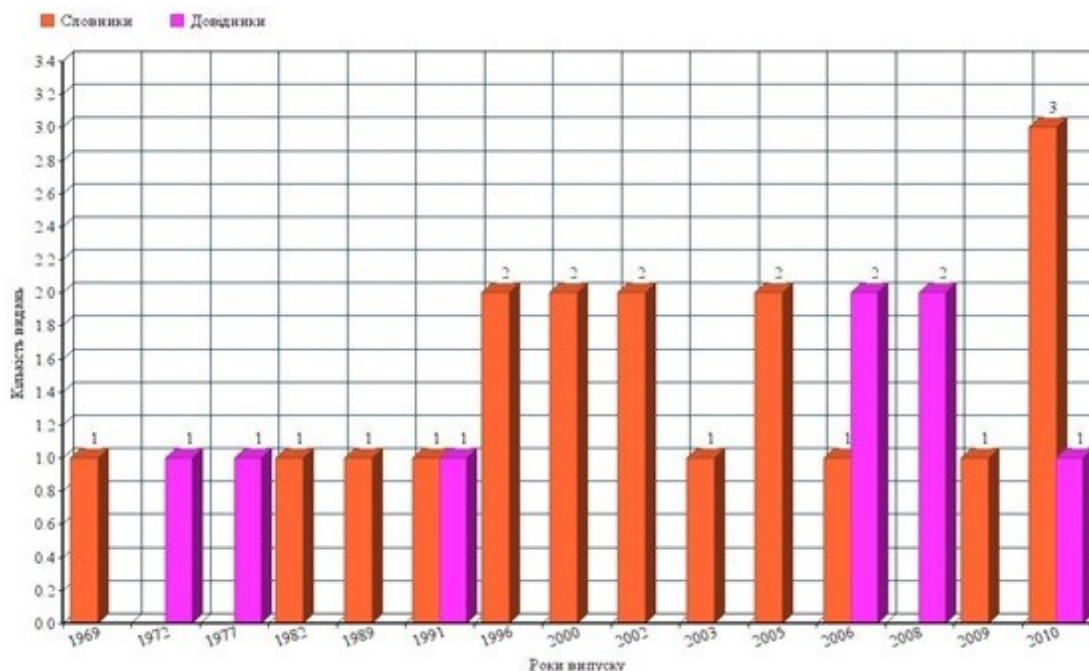

Рис. 2. Кількість довідкової літератури з видавничої справи та редагування (за роками випуску).

Для освоєння професії у допомозі стають і фахові періодичні видання. Ми виявили тридцять одне періодичне видання з видавничої справи та редагування та згрупували їх. Найбільше належить до групи науково-практичної публіцистики – тринадцять журналів («Друкарство», «Палітра друку» та ін.). Значний масив періодики (дванадцять видань) належить до групи наукових періодичних журналів («Наукові записки УАД», «Вісник Книжкової палати України», «Обрії друкарства», «Медіапростір», «Поліграфія і видавнича справа»). Значно менше є художньо-публіцистичних книгознавчих періодичних видань, до яких ми віднесли студентські видання «Ять», «Молодий журналіст», «Світ комунікації». До групи «часописів минулого», вважаємо, належать такі видання: «Книгарь», «Бібліологічні вісті», «Книга», «Радянська книга» (при систематизації опиралися на класифікацію періодики І. Побідаш [3]).

Один із найбільш відомих дослідників у галузі книгознавства 80–90-их років ХХ ст. П. Буга виокремив основні недоліки навчальної літератури в галузі педагогіки. Вважаємо, що їх можна застосувати й для оцінки навчальних видань зі спеціальності «Видавнича справа та редагування». Серед основних такі:

- відсутність необхідних міждисциплінарних зв'язків у викладі навчального матеріалу;
- недостатньо розроблений довідковий апарат навчальної книги;
- невідповідність обсягу окремих частин книги бюджету часу, який відводиться для самостійної роботи студентів з літературою;
- недостатній зв'язок підручників із тими джерелами інформації, з якими надалі доведеться працювати майбутньому спеціалістові [1].

До проблем забезпечення спеціальності навчальними та іншими виданнями за цільовим призначенням, необхідними для процесу навчання, можна віднести також

неструктурованість матеріалу, недостатню розробленість тем, які б повною мірою відповідали сучасним вимогам навчальних програм. Аналізуючи стан розвитку підручників видавничої галузі слід відзначити низку проблем, які стримують розвиток книговидавання, зокрема: недостатній рівень державної підтримки галузі, низька конкурентоздатність, низький рівень дослідження видавничої справи та редагування, відсутність ґрунтовних теоретичних досліджень, на базі яких можна створювати нові підручники.

Висновки. Підготовка видавця-професіонала – це насамперед формування творчої особистості, яка усвідомлює оригінальність твору, особливості мислення автора, манеру його викладу.

Загалом вимоги до редактора охоплюють усі можливі чинники: від суто мовознавчих (володіння українською та кількома іноземними мовами) та світоглядних (наприклад, активність життєвої позиції) до обізнаності з питаннями економіки, реклами і пропаганди книги, технології оформлення, поліграфічного відтворення видавничого оригіналу (макету видання), володіння навичками роботи з сучасною технікою тощо. Універсальність діяльності та яскраво виражена творча орієнтація редактора-фахівця – це ті риси, що дають можливість говорити про принципово нову модель редактора [6, с. 118]. Тож література для підготовки фахівця цієї сфери є важливим ключем до успіху.

Хоч у процесі дослідження було виокремлено низку проблем навчальної літератури, проте кількість та якість літератури для спеціальності «Видавнича справа та редагування» зростає. Наше дослідження не є кінцевим, адже щороку з'являються нові видання, які стануть предметом майбутніх досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихрущ В. О. Підручник для вищої школи як комплексна інформаційна модель підготовки майбутнього учителя: проблеми онтодидактики [Електронний ресурс] / В. О. Вихрущ // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 9. – С. 12–17. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_6.
2. Офіційний сайт інформаційної системи «Конкурс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vstup.info/>.
3. Побідаш І. Л. Часописи галузі видавнича справа та редагування [Електронний ресурс] / І. Побідаш, Г. Борисовська // Технологія і техніка друкарства. – 2010. – Вип. 2. – С. 171–178. – Режим доступу : http://druk.kpi.ua/files/publications/Pobidash_Borysovska.pdf.
4. Тимошик М. С. Видавнича справа та редагування : навч. посіб. / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука – Концерн «Видавничий дім “Ін Юре”», 2014. – 224 с.
5. Тимошик М. С. Спеціальність «Видавнича справа та редагування»: самостійна, самодостатня, а не в тіні журналістики / М. С. Тимошик // Редактор і видавець : наук.-практ. збірник. – К. : Інститут журналістики, 2007. – № 1. – С. 15–22.
6. Шевченко Т. М. Особливості підготовки студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування» в Одеському навчальному університеті імені І. І. Мечникова [Електронний ресурс] / Т. М. Шевченко. – Режим доступу : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/6376/1/116-122.pdf>

**Екатерина Шаблій
Юлія Прокопишин**

Становление литературы по специальности «Издательское дело и редактирование»: обзор, типологизация и систематизация

Качественное образование в современных условиях зависит от многих факторов. Одним из важных аспектов эффективной организации учебного процесса остается обеспечение будущих специалистов необходимыми ресурсами для изучения отдельных дисциплин. Репертуар учебных и других видов изданий, необходимых для усвоения профессии, должен быть целесообразным, отвечать учебной программе и требованиям современности.

В работе сделаны обзор и систематизация литературы по специальности «Издательское дело и редактирование»: обозначена (по десятилетиям выпуска) библиография учебных, справочных, научных, научно-популярных изданий по издательскому делу и редактированию, а

также профессиональной периодики. Результаты исследования позволили оценить уровень обеспечения профессиональной литературой специальности «Издательское дело и редактирование», в частности каждой из дисциплин учебной программы, обозначить проблемы учебников по специальности и сформулировать рекомендации по их решению.

Ключевые слова: издательское дело и редактирование, редактор, учебное издание для высшей школы, образовательный процесс, репертуар изданий.

**Kateryna Shablii
Yuliia Prokopyshyn**

**Development of Literature of the Specialty «Publishing and Editing»:
Review, Typologization and Systematization**

Qualitative education depends on many factors in modern conditions. One of the important aspects of the effective organization of the educational process is the issue of providing future specialists with the necessary resources for studying individual disciplines. The repertoire of educational and other types of editions necessary for mastering the specialty should be expedient and consistent with the curriculum and the requirements of the present.

The paper reviews and systematizes the literature of the specialty «Publishing and Editing»: a bibliography (according to decades of publication) of educational, reference, scientific, popular scientific publications on publishing and editing as well as the titles of professional periodicals are outlined. The results of the study made it possible to assess the level of providing the specialty «Publishing and Editing» and each discipline of the curriculum in particular with specialized literature and outline the problems of professional textbook creation and set out recommendations for their solution.

Key words: publishing and editing, editor, textbook creation, edition for higher education, educational process, the repertoire of editions.

Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА
доктор філологічних наук,
професор кафедри загального
мовознавства і слов'янських мов,
декан факультету
філології і журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

УДК 811.161.2

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ БІНАРНОЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ «ЗАХИСНИК – ВОРОГ»

(на матеріалі газетних текстів)

Статтю присвячено характеристиці важливої бінарної концептуальної опозиції «захисник – ворог», репрезентованої в українській етнолінгвокультурі відповідними концептами, широко представленими на шпальтах регіонального тернопільського видання – газети «Свобода». Під час аналізу було розглянуто специфіку вербалізації концептів «захисник» і «ворог», зокрема визначено найбільш поширені назви на їх позначення, та з'ясовано особливості функціонально-прагматичної реалізації досліджуваної опозиції в українській національно-мовній картині світу. Доведено, що обом концептам властиві розгалужені номінативні поля, засвідчені як однокомпонентними, так і багатоконпонентними номінаціями, та яскраво виражене аксіологічно протилежне забарвлення. Встановлено, що презентованішим в проаналізованих газетних публікаціях є негативно маркований концепт «ворог». Загалом бінарна концептуальна опозиція «захисник – ворог» є показовою в аспекті мовної об'єктивації світогляду людини, системи її цінностей та особливостей світосприйняття.

Ключові слова: концептуальна опозиція, принцип бінарності, концепт, захисник, ворог, номінативне поле, газетний текст.

Вступ. У сучасній лінгвістиці мовну картину світу зазвичай тлумачать як відображені в одиницях, категоріях, формах мови уявлення певного етнічного колективу про світ. Мовна картина світу відображає дійсність крізь призму культури нації, виступаючи при цьому засобом її фіксації, збереження й актуалізації. Життя сучасної людини в багатьох аспектах зумовлене інформацією, яку транслюють засоби масової комунікації (ЗМІ). Різні види мас-медіа, представляючи різноманітні важливі віхи в житті людини, формують медіакартину світу й впливають на перебіг політичних, економічних, соціальних та інших процесів. На думку Н. Стеценко, «за допомогою мови мас-медіа в індивідуальній і масовій свідомості формується картина навколишнього світу» [10, с. 5].

Дослідження різних фрагментів національно-мовних картин світу протягом останніх десятиліть належить до пріоритетних напрямків сучасного мовознавства. Українські мовознавчі дослідження, представлені працями І. Голубовської, В. Жайворонка, В. Кононенка, Т. Космеди, Л. Лисиченко, Ж. Соколовської та ін., засвідчують особливості моделювання окремих ділянок саме української мовної картини світу.

Актуальність теми запропонованої розвідки визначає, з одного боку, науковий інтерес до такої важливої для етноспільноти концептуальної універсальної бінарної опозиції, як «захисник – ворог» (в лінгвотрадиції «свій – чужий»), а з іншого –

матеріал дослідження, яким послужили газетні тексти, що забезпечують постійну необхідність в отриманні споживачем медіапродукції нових оперативних і достовірних фактів та презентують один із найдавніших ЗМІ – газету. Саме ЗМІ сприяють зміцненню національної свідомості, через них передається необхідна державно-політична, суспільно-економічна, ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація. Завдяки пропаганді в засобах масової інформації понять гуманістичного змісту формується відповідна система духовних цінностей суспільства, що лежить в основі творення політичної нації й розбудови незалежної держави.

Вибір для аналізу особливостей вербалізації концептуальної опозиції «захисник – ворог» зумовлений насамперед війною, в яку вже більше ніж три роки втягнутий український народ. Дослідження проведене на матеріалі публікацій про воєнні дії в Україні, представлених у регіональному виданні Тернопільської області – газеті «Свобода» за 2014–2015 рр., коли подібні публікації не зникали з газетних шпальт.

Певні спостереження над особливостями мовної об'єктивації понять війни і миру демонструють праці Л. Венедиктової, Г. Яворської, О. Колесник, П. Нікітіної. Щодо бінарності як способу осмислення та опису навколишньої дійсності, то її в україністиці студіювали Т. Гончарук, О. Дубчак, Н. Слухай, О. Снитко, В. Таранець та ін., акцентуючи увагу передусім на генетичному характері бінарних опозицій, на їхній зумовленості психофізіологічними особливостями людини, характером її мислення, на вираженні ними позитивних і негативних смислів і под.

Уведенню в лінгвістику принципу бінарності завдячуємо науковим розробкам Ф. де Сосюра, Р. Якобсона, М. Трубецького, В. Проппа, К. Леві-Строса. Поняття бінарності дає змогу розкрити особливості опозиції, побачити спільне і відмінне між протиставленими елементами, простежити поляризацію негативного й позитивного в межах однієї когнітивної моделі.

Отож, **метою** розвідки є дослідити специфіку мовної вербалізації бінарної концептуальної опозиції «захисник – ворог» в українському мас-медійному тексті.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай опозиції становлять своєрідну «систему координат», що служить для пізнання навколишнього світу. Водночас напруженість, яка виникає всередині бінарних опозицій, з одного боку, містить потенційний конфлікт, а з іншого, за словами Т. Владимірової, – алгоритм його вирішення, запропонований соціумом. На ранньому етапі розвитку людського суспільства мовні опозиції забезпечували точне, однозначне вираження думки й визначали тональність спілкування... Наявність у свідомості біполярних шкал ставило тих, хто спілкується, у «ситуацію вимушеного вибору», коли «третього не дано» [1, с. 37].

Як бачимо, роль бінарних опозицій досить важлива, оскільки вони вживаються в діапазоні від віршового ритму, побудованого на бінарному чергуванні найдрібніших одиниць мови, до біологічних ритмів дня і ночі, зими і літа, культурних ритмів і под. Як зазначає В. Маслово, питання про бінарні опозиції – це питання про універсальні властивості самої дійсності й універсальні закономірності її відображення в людській свідомості, «а бінарна модель світу – загальна для людини психологічна риса» [3, с. 28].

У когнітивній лінгвістиці науковці також акцентують на тому, що аналіз антономічних парадигм засвідчує особливості концептуалізації, оскільки антиномія значною мірою відображає процеси розуміння окремих фрагментів дійсності. Результатом концептуалізації є формування відповідної системи, виразником якої є концептуальна картина світу, субстратами якої є концепти, уявлення, певні схеми дій, сценарії поведінки та інші ментальні сутності [9, с. 36–37].

Отже, бінарна опозиція вказує і на глибину осмислення різних аспектів концепту, відношення однієї концептуальної категорії до іншої, на особливості їхнього розуміння шляхом зіставлень, що через вербалізовані смисли відповідають загальноприйнятим культурним установкам та стереотипам. Перебуваючи в основі опису картини світу, ліва частина бінарної опозиції вважається позитивно маркованою, права – негативно забарвленою.

Як інтегральна складова національної мовної картини світу, засіб її моделювання, концепт тлумачиться як «згусток певної культурно-національної інформації, зафіксований у мові» [2, с. 130–166], як уособлення досвіду особистості з мовною та позамовною інформацією, як ідеальний образ, що виражає культурно зумовлені уявлення мовця про світ, як інформаційна структура свідомості, певним чином організована одиниця пам'яті, репрезентант «знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [7, с. 256].

Однією з найяскравіших і найдавніших бінарних опозицій є «свій – чужий», на яку в різний час звертали увагу О. Дубчак, В. Іванов, В. Пропп, Е. Саїд, В. Топоров, Т. Ців'ян та ін. Відповідно і концепти «захисник» – «ворог», що характеризуються зорієнтованістю на оцінний стереотип «добре – погано», належать до важливих бінарних опозитивів будь-якого мовного соціуму та окремої мовної особистості. Дослідження подібних концептів як протичленів когнітивної опозиції належать до багатовекторних, проте в статті обмежуємо їх аналізом вербалізаторів, представлених у тернопільському газетному виданні.

Поширення принципу бінарності в концептології спричинило появу терміна «бінарний концепт». Т. Семегин визначає його як ментальне утворення, що структурує об'єкти навколишнього світу за характером їх різновекторного аксіологічного навантаження, а також протилежності як суттєвої ознаки ментального відображення світу загалом та кожного фрагмента дійсності зокрема [8, с. 12]. Відношення між структурними елементами бінарного концепту мають такі ознаки: асиметричність, бінарний тип відношень на понятійному та образному рівнях.

Бінарна опозиція як конститутивна ознака концепту притаманна передусім концептам категорійного статусу, до яких повною мірою належать «захисник» і «ворог», протиставлені на основі позитивного і негативного.

Упорядкування мовних одиниць на позначення концептуалізованих понять важливе тим, що дає змогу з'ясувати їхні змістові й оцінні характеристики. Зазначимо, що обом досліджуваним концептам властиві розгалужені номінативні поля. За З. Поповою і Й. Стерніним, «сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у конкретний період розвитку суспільства, становить його номінативне поле» [4, с. 66], яке будується шляхом суцільної вибірки з різних джерел прямих номінацій концепту, їхніх синонімів, дериватів тощо.

В аналізованих текстах концепт «захисник» охоплює передусім назви на позначення учасників бойових дій, а саме: *воїни, вояки, солдати, борці, герої, патріоти, військовослужбовці* й ін., які здебільшого є позитивно маркованими, рідше – нейтральними:

Ось тут, розповів, вояки варили кашу... [5, № 57, с. 1];

Але дивися на героїв, які зі шпитального ліжка рвуться на фронт до побратимів, щоб таки звільнити свою Батьківщину [5, № 67, с. 2];

Ніхто не сумнівається, що в Україні достатньо патріотів, готових її захищати, добровольцями їхати у гарячі точки [5, № 44, с. 2];

Своїми синьо-жовтими серцями поділилася малеча із військовослужбовцями [5, № 59, с. 2];

Зокрема, вони долучилися до підняття бойового духу солдатів у зоні АТО [5, № 55, с. 2].

Часто імена підсилюють, увиразнюють численні ад'єктиви, що разом із ними становлять атрибутивні синтагми, в яких експлікуються різні ознаки концептуалізованого поняття, наприклад:

А ніби вчора мужніх вояків на пероні з квітами, синьо-жовтими прапорами та козацьким маршем зустрічали тернополяни [5, № 46, с. 6];

8 червня виповнилося 20 днів від дня загибелі відважного воїна [5, № 46, с. 6];

Лідер «Батьківщини» Ю. Тимошенко ініціювала створення Руху Опору, до якого мають увійти представники військової еліти та пересічні патріоти [5, № 33, с. 5];

Молоде покоління отримає не міфологізованих, а реальних героїв війни [5, № 67, с. 1].

Нерідко автори публікацій використовують для називання захисників України складні слова, як-от: *боєць-доброволець, бійці-побратими, міліціонери-добровольці, офіцер-патріот* й ін.:

Коли створювався батальйон «Айдар», записався бійцем-добровольцем захищати Україну [5, № 55, с. 1];

Скорблять Заліщики, сумують бійці-побратими з батальйону «Айдар», скорблять Наддністров'я, як і вся Україна, за тими синами, котрі поклали життя на вівтар соборності, незалежності [5, № 55, с. 1];

45 міліціонерів-добровольців відрядила Тернопільщина на схід країни, хоча охочих поїхати захищати територіальну цілісність України цього разу виявилось понад 70 [5, № 59, с. 2];

У поминальній ході йшли педагоги та учні навчальних закладів, у яких навчався відважний офіцер-патріот [5, № 63, с. 5].

Поширеними є також описові конструкції та конструкції у формі підрядних частин, зокрема в контекстах. Пор.:

Внизу біля флагоштока також буде встановлено меморіальну дошку на честь усіх борців за волю України [5, № 67, с. 1];

Твої герої – люди великої самопожертви [5, № 27, с. 4] та *А сьогодні маємо допомагати українському війську, всім тим, хто зі зброєю в руках захищає Вітчизну* [5, № 69, с. 2];

У день свята Героїв постають перед нами образи тих, хто ніс тягар визвольної боротьби [5, № 42, с. 3].

Симпатії до захисників рідної землі демонструють насамперед образні поширені номінації, як-от метафоричне порівняння: *В боротьбі, де немає цін, / Гинуть хлопці, мов маки червоні* [6, № 95, с. 10].

Чимало таких номінацій фокусується навколо іменника *воїни*, наприклад: *Хотілося запитати прізвище цього бійця, але передумав: усі українські солдати – це, напевно, воїни світла і добра* [5, № 65, с. 3] або *Ми – воїни за духом, за родом і за покликанням* [5, № 65, с. 5].

Щодо номенів на позначення ворогів, то вони зазвичай мають негативне забарвлення і конотують почуття зневаги, презирства, осуду і под., адже саме з образом ворога у масовій свідомості асоціюються всі біди та нещастя – зміна звичного способу життя людини, суспільства загалом. Палітра номінацій відповідного концепту також охоплює назви, виражені як одним словом, у тому числі складним, так і різними синтагмами. Здебільшого ворогів кваліфікують так: *диверсанти, сепаратисти, бойовики, вуркагани, нападники, напасники, окупанти, кровопивці, братовбивці, екстремісти-терористи, злочинці-рецидивісти, бойовики-сепаратисти, погані люди, люди зі зброєю, невідомий спецназ, «тайні пришельці», путінські чекісти, москальська банда, загребуці пройдисвіти, затуркані одноплемінники, сепаратистські прихвостки, кремлівська голота*. Наприклад:

Дві війни переживає Україна: із нападниками та із напасниками [6, № 32, с. 1];

Ви не герої, ви кровопивці, / Прокляті небом братовбивці [6, № 13, с. 4];

Коли ми говоримо про те, що всі борються проти війни, я побачила, що частиною сепаратистів і терористів, які зайняли приміщення, керують практично кілька депутатів Партії регіонів, які спираються на олігархію [5, № 34, с. 2];

Досягти цього, щоправда, за нинішніх умов буде не просто, адже на сході держави орудують екстремісти-терористи [5, № 40, с. 3];

Якщо їх почнуть диктувати люди зі зброєю – кращого майбутнього нам не бачити [5, № 23, с. 2];

Кремль ні гу-гу о «тайных пришельцах» [5, № 42, с. 4];

Ні п'яді Криму путінським чекістам! [5, № 42, с. 4];

Саме протидія незаконній «хунті» стала головним аргументом як сепаратистів, так і Росії, яка їх активно підтримала [5, № 42, с. 3].

Трапляються серед вербалізаторів і конструкції у формі речень, як-от у контекстах: *Хто прийшов зі зброєю на мою землю, вбиває побратимів – той ворог* [6, № 18, с. 6]; *«Ті, кому потрібно багато трупів»* [5, № 19, с. 4].

Нерідко в досліджуваних текстах експлікуються уявлення про «своїх ворогів» і «чужих». Той, хто заподіює шкоду всередині країни, вороже ставиться до свого народу, є внутрішнім ворогом. Пор.:

А далі політичними поводитирами такого народу стають загребуці пройдисвіти, які ведуть затурканих одноплемінників у тенета спиртного колонізатора [6, № 29, с. 3];

Вони лише з голубих екранів бачать, що на нашу країну прийшли погані люди і стріляють в українців [5, № 63, с. 10];

Україна таки переможе ненависних московських окупантів та їх сепаратистських прихвостків на Донбасі [6, № 44, с. 6];

Але для того, щоб наша країна могла перемогти у цій війні, українські вояки мають перевершувати у технічному оснащенні російських диверсантів і сепаратистів, а не відставати від них [5, № 53, с. 1].

Часто в газетних статтях трапляються назви з яскраво вираженим негативно оцінним забарвленням, кодифіковані в українській мові як зневажливі, вульгарні, лайливі, на зразок:

нелюди (І тут нелюди, за вказівкою влади, побиттям і кулями вбити український волелюбний дух... [5, № 22, с. 3]),

нечисть (Усе частіше на окупованому Донбасі навіть ті місцеві, хто вороже зустрічали українських армійців, сприяють їм, аби швидше розігнати нечисть [5, № 46, с. 2]);

людопсини (У світ цей проситься онук, / А вже у нього мітять «гради» – / в прицілі око хижака / шукає серце... Людопсини, / чим день зустріне малюка / і чи побачить батько сина [6, № 9, с. 4]) та под.

Частина з них утворена шляхом перенесення, як і в таких контекстах:

Коли «беркутівці» отримали команду нас розганяти, то посунули, наче куна скаже-них псів [5, № 33, с. 3];

Україна і нині під прицілом ворогів, під пильним зором ненаситних чорних воронів XXI століття [6, № 27, с. 4];

Гонімо браття злих сіроманців, / Згадаймо славу трьохсот спартанців [6, № 13, с. 4].

Як бачимо, помітною експресивністю характеризуються насамперед метафоричні назви:

І чим більше цинкових домовин з тілами «солдат удачі» прибуде в Росію, тим краше [5, № 50, с. 1];

Брідлав переконаний, що сили поліції і армії східноєвропейських країн повинні бути готові до подолання загрози, тобто до появи «зелених чоловічків» [5, № 67, с. 4].

Номінації, підсилені фразеологізмами: *Вразила сила духу наших хлопців, які воюють у складних умовах проти озброєних до зубів російських терористів [5, № 65, с. 3]* та под.

Основним ворогом вважають передусім того, хто віддає накази, зокрема Путіна, іменуючи його:

Путіним-фашистом (На жаль, до цієї катастрофи сотні загиблих і тисячі поранених українців не змусили світову спільноту усвідомити небезпеку Путіна-фашиста для цього світу [5, № 59, с. 2]);

шизофреніком («Шизофренік живе в іншому світі – і зовсім байдужий до навколишніх цінностей і реалій», – так описують симптоми шизофренії, і хіба це не портрет Путіна? [5, № 59, с. 11]);

найбільшою загрозою (Сьогодні кожен вільний народ в кожній вільній демократичній країні мусить усвідомити, що Путін – це найбільша загроза для кожної мирної країни [5, № 37, с. 2]).

Або ж на зразок казкових персонажів:

із Кремля «чаклуном» (Зблиски брехень рідному народу / Надокучать глядачам з трибун, / Й правди неминучо-бистрі води / Не зупинить із Кремля «чаклун» [6, № 32, с. 4]);

королем (Від диких забаганок короля / Панує горе в ріднім нашім краї [6, № 41, с. 4]).

Чи біблійних: *кремлівським Іудою (І вже палає у вогні квартал, / Втішаючи кремлівського Іуду [6, № 41, с. 4]).*

Подібно тлумачиться і Росія (*Як каже їхня приказка: «Любовь любовью, а кушать хочется всегда», хоча Росія спочатку, безперечно, їх буде підгодовувати, як Баба Яга Івасика Телесика [5, № 27, с. 3]).*

Агресивність ворога настільки загрозна, що окупантів називають *ненажерливими, сучасними зомбі з Росії (Але нам не потрібні фільми жахів, ми вже реально перебуваємо в умовах, коли нас переслідують мільйони, десятки мільйонів ненажерливих зомбі [5, № 59, с. 1]; Сучасні зомбі з Росії озброєні найновішими автоматами, мінометами, системами ракетного вогню, їздять на танках і БТРах, стріляють в усе, що рухається [5, № 59, с. 1]), які з мутими очима, з холодним серцем, з байдужим виразом обличчя лізуть з однією метою – пити кров з України [5, № 59, с. 1].*

Висновки. Дослідження бінарної концептуальної опозиції «захисник – ворог» в українському конкретному регіональному виданні, а саме тернопільській газеті «Свобода», є першою спробою лінгвокогнітивного аналізу відповідних концептів як на рівні мовного вираження, так і маніпулятивного впливу. Було встановлено, що концепти «захисник» і «ворог» характеризуються розгалуженими номінативними полями, представленими різними за структурою одиницями (однокомпонентними назвами, синтагмами, реченнями тощо), та протиставляються як негативно і позитивно марковані лінгвоментальні величини. Проведений аналіз засвідчив, що презентованішим у досліджених газетних публікаціях є негативно маркований концепт «ворог».

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в ґрунтовному вивченні на матеріалі різних текстів, у тому числі й мас-медійних, лінгвокогнітивної природи інших важливих етнокультурних бінарних концептів на зразок «свій» і «чужий» або «війна» і «мир» та подібних, передусім в аспекті реалізації ними опозитивних відношень в українському етнокультурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимірова Т. Е. Призванные в общение: Русский дискурс в межкультурной коммуникации / Т. Е. Владимірова. – М. : КомКнига, 2007. – 304 с.
2. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорій оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 340 с.
3. Маслова В. А. Преданья старины глубокой в зеркале языка / В. А. Маслова. – Минск, 1997. – 230 с.
4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2010. – 314 с.
5. Свобода. – 2014. – № 17–69.
6. Свобода. – 2015. – № 3–97.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
8. Семегин Т. С. Динаміка семантичної структури бінарних концептів ПРЕКРАСНИЙ / ПОТВОРНИЙ в англійській та українській мовах : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Т. С. Семегин. – К., 2011. – 20 с.
9. Слухай Н. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навч. посіб. / Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Т. П. Вільчинська ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Київський університет, 2011. – 367 с.
10. Стеценко Н. М. Новинний медіа текст російськомовних ЗМІ України: семантика, структура, прагматика : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Н. М. Стеценко. – К., 2014. – 17 с.

Татьяна Вильчинская

**Вербализация бинарной концептуальной оппозиции «защитник – враг»
(на материале газетных текстов)**

Статья посвящена характеристике важной бинарной концептуальной оппозиции «защитник – враг», засвидетельствованной в украинской этнолингвокультуре соответствующими концептами, широко представленными на страницах регионального тернопольского издания – газеты «Свобода». Во время анализа была рассмотрена специфика вербализации концептов «защитник» и «враг», в частности определены наиболее распространенные названия для их обозначения, установлены особенности функционально-прагматической реализации исследуемой оппозиции в украинской национально-языковой картине мира. Доказано, что обоим концептам свойственны разветвленные номинативные поля, представленные как однокомпонентными, так и многокомпонентными номинациями, и ярко выраженная аксиологическая разновекторная направленность. Установлено, что преобладает в проанализированных газетных публикациях отрицательно маркированный концепт «враг». В целом бинарная концептуальная оппозиция «защитник – враг» показательна в аспекте языковой объективации мировоззрения человека, системы его ценностей и особенностей мировосприятия.

Ключевые слова: концептуальная оппозиция, принцип бинарности, концепт, защитник, враг, номинативное поле, газетный текст.

Tetiana Vilchynska

**The Verbalization of the Binary Conceptual Opposition «Defender – Enemy»
(based on the newspapers' texts)**

The article is dedicated to the characteristics of the important binary conceptual opposition «defender – enemy» represented by the respective concepts which widely occur on the pages of the Ternopil region newspaper «Svoboda». During the analysis, the specifics of the verbalization of the concepts «defender» and «enemy» is considered, in particular, the most common nominations and the peculiarities of the functional-pragmatic realization of the investigated opposition in the Ukrainian national and language worldpicture are determined. It is proved that both concepts are characterized by branched nominal fields with one-component and multi-component nominations, and the bright axiologically diverse connotations are expressed. It was established that the negatively marked concept «enemy» is more frequently presented in the analyzed newspaper's publications. Overall, the binary conceptual opposition «defender – enemy» is representative in terms of linguistic objectification of the human worldview, its system of values and the peculiarities of the world perception.

The prospect of further researches is in the thorough study of linguistic and cognitive nature not only of binary concepts such as «defender» and «enemy» but also other thematically similar linguistic and mental variables, such as «own» and «foreign» or «war» and «peace» etc., especially in the aspect of their implementation of the oppositions in the Ukrainian ethnocultural space.

Key words: conceptual opposition, principle of binary, concept, defender, enemy, nominative field, newspaper text.

Наталія ДАЩЕНКО
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

УДК 821.161.2.0: 81'38 : 070

ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

У статті зроблено спробу проаналізувати способи залучення у публіцистичний текст на суспільно-політичну тематику маркерів інтертекстуальності. Комунікативний і когнітивний потенціал інтертекстуальності розкрито через способи його представлення в авторських публікаціях – паралелізм із прототекстом, його перекодування, переосмислення, дистанціювання від нього.

Осмислення залучених елементів інтертексту переконує у тому, що сучасні журналісти свідомо послуговуються цими прецедентами. Потреба їх використання залежить від інтенції автора: пояснити, аргументувати, інтерпретувати події, спрогнозувати їх подальший перебіг, ілюструвати свою думку, поглибити семантику висловлювання, провести аналогії з іншими періодами чи середовищами, надати реципієнтам емпіричний матеріал тощо.

Безсумнівно, що тематична, а почасти й жанрова специфіка публікацій сприяє включенню в мовну канву тексту іманентних маркерів, що додатково впливають на сприйняття й розуміння сенсів, забезпечують смислову поліфонію. Можна припустити, що саме суспільно-політичний вектор виступає підґрунтям для асоціативної реалізації авторської інтенції через «міжтекстові» одиниці, які пов'язують мовні картини світу автора і читача, а також картини світу різних епох та культур.

Ключові слова: публіцистичний текст, інтертекст, прецедентний текст.

Вступ. Сучасній людині важливо знати не лише власний національний простір, а й виходити з нього кожного разу з іншою когнітивною чи прагматичною метою. Посередником у «міжнародній подорожі» часто виступає медійний простір, який пропонує реципієнтові надзвичайно широкий спектр способів і засобів пізнання історії та культур світу. Непроминально важливим засобом освоєння залишається словесна форма. Маркери інших культур є об'єктом зацікавлення гуманітарних дисциплін: семіотики, етнології, культурології тощо. У філософії, літературознавстві, лінгвістиці виробилося і закріпилося специфічне поняття інтертекстуальності, яке відображає «спадковість» цивілізаційного поступу.

За літературознавчим словником-довідником, «інтертекстуальність (фр. *intertextualite* – міжтекстовість) – міжтекстові співвідношення літературних творів» [5, с. 317–318]. Однак ці зв'язки притаманні не лише текстам красного письменства. Вони присутні й у науковій комунікації, хоча тут мають «інший характер мовного вираження міжтекстової взаємодії. У науковій комунікації неможливе існування прихованих, завуальованих натяків і має бути повна визначеність і однозначність у розрізненні свого й чужого знання. Тому в науковому викладі представлені тільки експліцитні та

квазіекспліцитні маркери інтертекстуальності: цитати, виділені лапками або додатковими графічними засобами, непряма мова, фонові покликання, бібліографічний апарат, примітки, додатки і т. ін.» [6, с. 7].

Властива інтертекстуальність і публіцистичній комунікації, де виступає універсальним принципом, що сягає античних законів публічного мовлення. Публіцистична комунікація вбирає риси художнього і наукового дискурсу, тому на підставі наступності знань кожен новий публіцистичний текст може бути середовищем як збереження і транслявання, так і доповнення знання (інформації). Від літературознавчого розуміння поняття інтертекстуальності для публіцистичного тексту характерне відтворення «конкретних літературних явищ інших творів, більш ранніх, через цитування, алюзії, ремінісценції, пародіювання», рідше – наслідування «чужих стильових властивостей і норм (окремих письменників, літературних шкіл і напрямів)» [5, с. 317–318], тобто стилізація.

Термінологічне осмислення поняття інтертекстуальності представлено у працях Р. Барта, М. Бахтіна, Ю. Крістєвої та в багатьох сучасних гуманітарних розвідках. Одне з найбільш конкретизованих визначень належить І. Арнольд: «Інтертекстуальність розуміють як включення в текст або цілих інших текстів з іншими суб'єктами мовлення, або їхніх фрагментів у вигляді маркованих чи немаркованих, перетворених чи незмінних цитат, алюзій і ремінісценцій» [1, с. 346].

У лінгвостилістиці прийняте літературознавче розрізнення видів інтертекстуальності: «генетична – зауважує лише ті прото-, архетексти, які брали участь у виникненні літературного твору; інтенціональна – спланована автором, усвідомлена ним; іманентна – визначена чи нав'язана самим літературним твором; рецепційна – та, яка може бути виявлена емпірично різними реципієнтами» [5, с. 318].

У контексті цієї публікації беремо до уваги два очевидних в аналізованому матеріалі види інтертекстуальності – інтенціональний та іманентний. Оскільки аналізуємо тексти публіцистичного стилю на суспільно-політичну тематику, то враховуємо засоби вираження авторської інтенції: пояснити, інтерпретувати події, спрогнозувати їх подальший перебіг. Безсумнівно, що тематична, а почасти й жанрова специфіка публікацій сприяє включенню в мовну канву тексту іманентних маркерів, що додатково налаштовують на сприйняття й розуміння текстового смислу, забезпечують смислову поліфонію. Можна припустити, що саме суспільно-політичний вектор виступає підґрунтям для асоціативної реалізації авторської інтенції через «міжтекстові» одиниці, які пов'язують мовні картини світу автора і читача, а також картини світу різних епох та культур.

Мета статті – окреслити засоби й проаналізувати способи залучення знань про інші культури у сучасному публіцистичному тексті на суспільно-політичну тематику.

Джерелами вивчення слугують журналістські публікації, які відповідають критеріям відображення сучасності, зв'язку людини і суспільства, ґрунтовно чи фрагментарно осмислюють проблеми дійсності, містять авторський аналітичний або інтерпретаційний елемент. Для вивчення маркерів інтертекстуальності опрацьовано публікації Б. Бахтєєва, С. Грабовського, Т. Метельової, Є. Яценка у традиційній періодиці, а саме у журналі «Сучасність» за 2000–2002 рр.

Виклад основного матеріалу. У міжкультурній комунікації важливою ознакою є здатність розуміти історичний досвід та культуру різних народів. Врахування цього критерію передбачає проникнення у сенс відповідних мовних одиниць – репрезентатив певного історико-національного середовища – через посередництво носія інформації, яким традиційно є текст. Хоча можлива передача сенсів через звук (музика), різні форми зображення (живопис, пластика, скульптура, архітектура), інші знакові системи. Оскільки текст – це «мережа взаємозалежностей» (Ю. Крістєва), а основним носієм значення є лексема, то намагатимемося «прочитати» семантику включення інших соціально-історичних і культурних контекстів у публіцистичний текст саме через слова та їх поєднання.

Зі стилістичного погляду виразниками чужого, іноземного є іншомовні слова – екзотизми (гр. *exotikos*), які використовуються для створення особливого колориту, а власний національний досвід репрезентують історизми та архаїзми. Однак оцінки цих мовних одиниць замало для адекватного розуміння, відтворення та сприйняття надбань сучасного багатокультурного середовища. Тому беремо до уваги поняття «мовні знаки культури», у яких зафіксовано значущі уявлення про культурні цінності у традиції власного та інших народів. Пізнання й розуміння цих знаків забезпечує глибоке індивідуальне проникнення у семантику і структуру тексту.

З погляду С. Єрмоленко, «мовні знаки культури – це не тільки традиційні епітети, усталені метафоричні вислови, картини-образи, побудовані на зіставленнях-асоціаціях. Це ще й народна мораль, що виводиться із традиційних народнопісенних формул зіставлення, паралелізму картин природи і людського життя» [3, с. 102–103]. На переконання науковця, «мовні знаки національної культури... розвивають мовно-естетичне чуття, поглиблюють, збільшують культурно-історичний шар сучасної мови» [3, с. 26]. І звичайно, сприяють пізнанню інших культурних середовищ.

Беручи за основу саме цей лінгвостилістичний підхід, вважаємо доцільним окреслити коло мовних маркерів – «культураносних» знаків мови, серед яких, без сумніву, найвиразнішими є лексико-фразеологічні одиниці. Саме вони відображають суттєві властивості, стани, ознаки, дії носіїв певної національної традиції.

До мовних знаків культури можна віднести: назви специфічних предметів, явищ, подій; епітети, метафори та інші художні засоби; мовні образи та символи; загальновідомі цитати, крилаті вислови та афоризми. Поєднуючи перелік маркерів інтертекстуальності й мовних знаків культури, отримуємо досить багатий перелік засобів залучення культурно-історичного досвіду у новітній текстотвірний процес. Зауважимо, що публіцистичний текст на суспільно-політичну тематику активно послуговується різними формами включення фактажу. У випадках його незаперечної резонансності він також може бути трактований як елемент інтертекстуальності. Наприклад, прізвища президентів, назви і дати видатних подій, відомі цитати з виступів і промов тощо. Особливістю публіцистичних текстів суспільно-політичного спрямування, зрозуміло, є залучення відповідної прецедентної (лат. *praecedens* – той, що передує) інформації, відомої більшості української спільноти лише за натяком, цитуванням, алюзією. Й аналізовані публікації багаті на такий матеріал, який стосується прецедентів:

- історичних (*переселення народів, новий «поділ Європи», соборна Україна, об'єднання Німеччини*),
- політичних (*Версальський мир, «план Маршалла», холодна війна, залізна завіса, «другий / третій світ»*),
- соціокультурних (*цивілізований Шумер, доба постмодерну, ісламський світ, «китайське диво»*) тощо.

З погляду мовознавства прецедентний текст передбачає, що у читача є відповідні фонові знання для адекватного розуміння змісту повідомлення, який має і експліцитний, й імпліцитний характер. Важливо, що цей мовностилістичний прийом за допомогою мінімальних засобів не тільки відсилає до певного першоджерела, а й передає закріплене за ним ставлення та сприйняття.

У публіцистичній комунікації можливий паралелізм із прототекстом, його перекодування, переосмислення, дистанціювання від нього.

Паралелізм виявляється у тих випадках текстотворення, коли авторові потрібно аргументувати свою думку, підсилити її, надати особливої ваги. Саме тоді стає у нагоді досвід попередніх періодів та епох, екстрапольований у сучасний національний простір. Наприклад, при оцінці «проблем, порушених самою об'єктивною ходою об'єктивних процесів» сучасності С. Грабовський послуговується багатьма «текстами і контекстами доби». Залучення таких елементів надзвичайно активне, ось окремі випадки:

Проте існують різні кризи. Є й такі, що загрожують самому еству людини, інакше кажучи – наслідком якоїсь із криз може стати подальша відсутність криз. Раз і

назавжди. **Як формулював Кант, «на цвинтарі людства», а як вибудувати такий цвинтар – справа вже десята, чи не так?** [14, с. 27];

Відмінність інформації від продукції матеріального виробництва... афористично сформулював Бернард Шоу: якщо у кожного із нас по яблуку, і ми обмінюємось ними, – у кожного залишиться по яблуку. А от якщо у кожного по ідеї, то наслідком обміну стане те, що у кожного буде по дві ідеї [14, с. 32];

Вільна гра перетворилася на комерційне шоу. Олімпізм де Кубертена у зіткненні з прагматизмом Самаранча не просто загинув – він загинув непомітно, без будь-яких гучних протестів [14, с. 36];

Гергард Веттіг де-факто оголошує ідіотом Іммануїла Канта, котрий наприкінці XVIII століття наголошував, що «довічний мир» у Європі можливий винятково за умови ухвалення рішення про такий мир демократичними національними державами [14, с. 38] та ін.

Мовними маркерами інтертекстуальності послуговуються й інші автори аналітичних журналістських публікацій при висвітленні найрізноманітніших питань сучасного суспільства:

Ще десять років тому «Людській комедії» якого-небудь вітчизняного, себто союзно-радянського, Оноре де Бальзака з його соціальним критицизмом не дозволили б з'явитися навіть у зародку [17, с. 71];

Історія знає один показовий приклад реставрації політичного мертвого режиму – реставрацію монархії Бурбонів після поразки Наполеона... Тоді час спливав повільно... Сьогодні реставрація «Бурбонів» на теренах колишнього Союзу призвела б до світової катастрофи. Прибічники ідеї нового СРСР мають усвідомити: слов'янські народи зійдуть з історичної сцени лише в одному випадку – коли вони дадуть себе загнати до нового гігантського колгоспу [17, с. 78];

...відповідна реакція Верховної Ради, що непогано описується законом Ньютона (дія дорівнює протидії) і відтак вторинність, похідність занять парламентаріїв від кабмінівських і президентських ініціатив [15, с. 61];

Перманентна багаторічна війна гілок у рік президентських виборів закінчилася перемогою виконавської номенклатури над усіма іншими з третьою і четвертою включно. Чи надовго? Чи це не той рідкісний випадок, коли війна все ж краща за мир, що настав? Як тут не пригадати Геракліта з його дивовижним: «Слід знати, що війна всезагальна і все здійснюється через боротьбу і з необхідности» [15, с. 65].

Переосмислення виявляється в авторському тлумаченні прецеденту через уведення в контекст, який сприяє актуалізації переносного значення. Причому уже закріплене за цим текстом образне значення або переноситься на інші об'єкти, або розширює чи звужує семантику претексту. Як-от у цьому випадку:

Наведена вище картина не є якоюсь антиутопією. Це є жорстока перспектива української дійсності. Такими є діла, а не слова того внутрішнього «Карфагену», який висушує тіло й душу нашої Батьківщини. І цей «Карфаген» мусить бути зруйнований. Зусиллями організованого народу, його пробудженою свідомістю [16, с. 51]. У прямому значенні Карфаген називає стародавнє місто (814 р. до н. е.) й однойменне фінікійське царство, що було потужним опонентом Стародавнього Риму. Вислів «Карфаген повинен бути зруйнований!» (лат. Carthaginem esee delendam) належить державному діячеві Катоніві Старшому (234–149 рр. до н.е.) і відображає агресивну політику щодо фінікійської держави, столицю якої було спалено й розорено (146 р. до н. е.). За переказами, римляни посипали руїни сіллю, що символізувало припинення добробуту місцевості. Цими словами виражають наполегливу вимогу знищити ворога або подолати перешкоду [4]. У контексті публікації власну назву взято у лапки, що свідчить, що автор надає їй переносного значення. Очевидно, тут мається на увазі перенесення конфлікту геополітичних інтересів на протистояння світоглядне, духовне, комунікаційне. Адже йдеться про роль інформації в самоідентифікації української спільноти.

Перекодування. Якщо з погляду мови кодування (фр. code – умовне скорочення) пов'язане з зашифровуванням повідомлення, вкладанням у нього загальнозрозумілого значення у певному комунікативному середовищі, то перекодування (зміна коду) пов'язане зі зміною сфери використання, звуженням чи розширенням значення відповідно до соціально-культурних особливостей, зі заміною звичайного значення певними умовними позначеннями.

У «Словнику термінів міжкультурної комунікації» Ф. Бацевич розглядає кілька різновидів кодів: код культури, код культури духовний, предметний, соматичний, мовний, маскультурний. Важливими дефініціями щодо розуміння перекодування претексту вважаємо: «Код культурно-мовний у комунікації – єдність мовних і культурних знань, які виявляються у міжкультурній комунікації і втілюються у вербальних повідомленнях»; «Код культури – спосіб, яким конкретна культура членує, категоризує, структурує, оцінює світ, що оточує членів певної національної лінгвокультурної спільноти; «сітка», яку культура «накидає» на навколишню дійсність» [2].

В аналізованому матеріалі звертаємо увагу на залучення специфічного явища в історії і культурі Латинської Америки – *креолів*. За дефініцією СУМ, це – «1. Нащадки іспанських і португальських колонізаторів у країнах Латинської Америки. 2. Люди, що походять від змішаного шлюбу іспанців та індіанців» [8 : 4, с. 335]. У журналістському тексті цей історико-культурний тип набуває дещо негативного значення у контексті *креольської України* [13]. Сенс перекодування віднаходимо у словосполученнях і висловах, як-от:

політично креоли в абсолютній більшості – незалежники, інколи аж до фанатизму, але культурно вони майже завжди орієнтовані на Москву (часом так само – до фанатизму);

креольство... опанувало головним чином прагматичні посади; [креольство], прагнучи позбутися свого довічно провінційного і другорядного статусу;

креоли за пару років узяли до рук державне правління й економіку на всіх рівнях; креол відчуває потребу на щось спертися... на потужну традицію, чинну ще в імперії, яку креол вважає... своїм витвором і своїм надбанням;

частина креольства... намагається демонстративно і якомога швидше позбутися питомих ознак свого походження.

Хоч і не вичерпно представлено тут контекстуальне функціонування засвідчує, що лексема *креоли* та похідні від неї (*креольський, креольство*) з досить нейтрального словникового значення модифікує в оцінно-експресивну одиницю. Семантика сполучуваності часто базується на принципах аналогії та переосмислення, що призводить до виникнення нового контекстуального значення. У випадку зі словом *креол* – 'представник «міжнаціональної» меншини, який, відчуваючи меншовартість, намагається пристосуватися до певної політичної, культурної, етнічної системи; не є носієм цінностей питомого середовища'. Витворивши таку аналогію, С. Грабовський з особливою публіцистичною пристрасністю таврує українських «креолів» й витворене ними меншовартісне, пристосованське історико-культурне середовище.

Спостерігаємо, як публіцистичний контекст змінює звичне для більшості носіїв полілінгвокультури значення мовного коду, внаслідок чого мовний знак «іншої» культури сприймається зі зміненою семантикою, беручи участь у формулюванні мовної картини світу новітнього українця.

Дистанціювання (лат. distantia – відстань) виявляється як віддалення, відсторонення, відмежовування від претексту. Явище інтертекстуальності в його «філософському наповненні якнайкраще відображає принцип відсутності початку / кінця, стан усепо-язаності й усеприсутності» [7, с. 334], а з погляду концептології є явищем «поєднання, схрещення, «склеювання» кількох уявлень, образів і їх словесного вираження; наслідок цього – інтертекст... – природна сфера побутування культурних концептів» [9, с. 4]. Показовим прикладом такого «конструювання» є «нанизування» однотипних

інтертекстових елементів, узятих із віддалених історико-культурних середовищ, але які слугують достатньою аргументацією для висловлення авторського переконання. Наприклад:

Знаменитий футболіст Зінетдін Зідан ототожнює себе не з містичною «арабською нацією», а з Францією; він є французом арабського походження. За майже сто років до нього Аполлінарій Костровицький, уродзний польський шляхтич, увійшов до світової культури як французький поет Гійом Аполлінер. Народжена в Одесі Ганна Горенко стала знаменитою росіянкою Анною Ахматовою, а вроджена «кацапка» Марія Вілінська перетворилася на українську письменницю на ймення Марко Вовчок [12, с. 85].

Як бачимо, тут поєднано концепти різних історичних періодів, національних середовищ, культурних вимірів, але всі вони слугують ілюстрацією транскультурної ідентифікації, що відповідає авторській інтенції у зв'язку з міркуваннями про сучасну націю як спільноту громадян.

Видається, що дистанціювання від претесту є іманентною ознакою функціонування інтертекстових елементів. Адже саме через «відчуження» від повного оригіналу й відбувається міграція актуальних смислів у діахронному і синхронному масштабі. Саме відсторонення, віддалення від тексту-основи забезпечує цим елементам можливість «без кінця» продовжуватися в новостворюваних контекстах. Припускаємо, що саме дистанціювання є базовим і для інших форм існування інтертекстових елементів – паралелізму із прототекстом, його перекодування, переосмислення. За цим принципом забезпечено тривале актуальне існування крилатим висловам, афоризмам, цитатам та іншим формам інтертексту, як-от:

Як часто повторював Еркюль Пуаро, людський розум опирається оригінальності... [далі авторський коментар] І людина у своїй поведінці прагне до застосування стандартних прийомів – особливо ж якщо колись це дало бажаний результат. Політичні діячі – а з їхньою поміччю й цілі держави – мабуть, не є винятком із цього правила. Так сталося і зі Сполученими Штатами Америки і їхніми західними союзниками [про стратегію політики щодо Росії] [11, с. 83].

Залучення образу дотепного персонажа фольклору низки народів Середземномор'я, Близького Сходу і Великого Степу Ходжі Насреддіна у текст історико-політичного змісту засвідчує кілька модифікаційних процесів існування інтертекстуальних елементів – дистанціювання й паралелізму:

Доводиться й досі чути, що от нібито у Сполучених Штатах Америки тридцятих років усім правила мафія, потім діти мафіозі вирости, здобули освіту у престижних університетах та й перетворилися собі на добропорядних бізнесменів. Так нібито станеться і в Україні. Але це – той самий випадок, коли Ходжа Насреддін обіцяв падишахові навчити ішака читати: протягом обіцяного терміну або ішак помре, або падишах, або вчитель читання [перетворення мафіозі у добропорядних бізнесменів] [10, с. 80].

Осмислення багатьох фактів залучення у публіцистичний текст суспільно-політичної тематики елементів інтертексту переконує у тому, що сучасні журналісти свідомо послуговуються цими прецедентами. Потреба їх використання залежить від інтенції автора: аргументувати, ілюструвати свою думку, поглибити семантику висловлювання, провести аналогії з іншими періодами чи середовищами, надати реципієнтам емпіричний матеріал тощо.

Висновки. Сучасний публіцистичний текст глибокий за змістом і багатоспрямований за призначенням. Його суспільно-політична складова вагома з багатьох точок зору: розбудовування структур влади, національно-культурна ідентичність, формування полікультурної особистості тощо. Автори пропонують читачам власні погляди на певні явища у суспільно-політичному житті, причому послуговуються структурно-логічними, фактологічними, мовностилістичними засобами. Розумінню текстів сприяє

використання прецедентних феноменів, що допомагає зберегти культурну спадковість, показати, що «нові» тексти логічно, семантично й естетично продовжують тексти попередніх епох.

Стратегічною метою сучасних аналітичних матеріалів публіцистичного стилю є формування високоосвіченої, неупередженої, високоемоційної особистості, готової до міжкультурної взаємодії. Усвідомлення своєї національної належності передбачає усвідомлення спільної історичної долі; знання і розуміння національних і державних звичаїв, традицій, символів, мови свого народу, а також світової спадщини.

Структура публіцистичного тексту відкрита для відображення різних сенсів, а отже, й залучення інтертекстуальних смислів. Оскільки «інтертекстуальність може виявлятися у використанні прецедентних текстів – потенційно автономних смислових блоків мовленнєвого твору, які актуалізують значущу для автора фонову інформацію і апелюють до «культурної пам'яті» читача» [6, с. 8], то претексти забезпечують вказівку на авторитетних попередніх творців подібних сенсів, на ступінь віддаленості у часі і просторі. Завдяки «смислової компресії» вихідного тексту транслують цінні ідеї у сучасний інформаційний простір, активізуючи або формуючи фонові знання реципієнта. Отож, інтертекстуальні елементи актуальні як з комунікативної, так і з когнітивної точки зору, оскільки, залучаючи «базову авторитетність», забезпечують інтелектуально-культурну спадкоємність, формують своєрідну систему ціннісних координат у мовній картині світу певної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

1. Арнольд И. В. Объективность, субъективность и предвзятость в интерпретации художественного текста / И. В. Арнольд // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : сб. статей. – СПб. : СПбГУ, 1999. – С. 341–350.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Ф. С. Бацевич. – Режим доступу : <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/k>
3. Єрмоленко С. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови / С. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 432 с.
4. Карфаген // Словopedia. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/33/53402/32976.html>
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
6. Переломова О. С. Інтертекстуальність як системотвірна текстово-дискурсивна категорія [Електронний ресурс] / О. С. Переломова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2008. – № 34. – С. 87–95. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_10.pdf
7. Потапенко С. Проблеми інтерпретації поняття інтертекстуальності в сучасній гуманітарній науці [Електронний ресурс] / С. Потапенко // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – Вип. 34. – С. 332–339. – Режим доступу : <http://philology.knu.ua/files/library/folklore/34/47.pdf>
8. Словник української мови : в 11-ти тт. ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 4.
9. Степанов Ю. «Интертекст», «Интернет», «интерсубъект» (к основаниям сравнительной концептологии) / Ю. Степанов // Известия АН. Серия литературы и языка. – 2001. – Т. 60. – № 1. – С. 3–11.
10. Бахтеев Б. Пострадянські реформи: червоне світло в кінці тунелю // Борис Бахтеев // Сучасність. – 2001. – № 11. – С. 56–86.
11. Бахтеев Б. Чи довго Захід чекатиме / Борис Бахтеев // Сучасність. – 2000. – № 10. – С. 83–86.
12. Грабовський С. Карма Руху: хто сказав «А»... / Сергій Грабовський // Сучасність. – 2002. – № 3. – С. 84–90.
13. Грабовський С. Креоли, креоли, навкруг самі креоли... / Сергій Грабовський // Сучасність. – 2001. – № 10. – С. 68–77.
14. Грабовський С. Україна. Європа. Приєднання? / Сергій Грабовський // Сучасність. – 2000. – № 12. – С. 27–45.

15. Метельова Т. Доленосний 1999: Quo vadis, Україно? / Тетяна Метельова // Сучасність. – 2000. – №1. – С. 61–67.
16. Шумилов О. Феномен 31 жовтня. Внутрішній «Карфаген» / Олександр Шумилов // Сучасність. – 2000. – №1. – С. 45–51.
17. Яценко Є. Паразитизм і труд у таборі соціалізму / Євген Яценко // Сучасність. – 2000. – №5. – С. 71–78.

Наталія Дашенко

Элементы интертекстуальности в публицистических текстах

В статье сделана попытка проанализировать способы вовлечения в публицистический текст на общественно-политическую тематику маркеров интертекстуальности. Коммуникативный и когнитивный потенциал интертекстуальности раскрыто через способы его представления в авторских публикациях – параллелизм с прототекстом, его перекодирование, переосмысление, дистанцирование от него.

Осмысление привлеченных элементов интертекста убеждает в том, что современные журналисты сознательно пользуются этими прецедентами. Необходимость их использования зависит от интенции автора: объяснить, аргументировать, интерпретировать события, спрогнозировать их дальнейшее течение, иллюстрировать свое мнение, углубить семантику высказывания, провести аналогии с другими периодами или средами, предоставить реципиентам эмпирический материал и тому подобное.

Несомненно, что тематическая, а отчасти и жанровая специфика публикаций способствует включению в языковую канву текста имманентных маркеров, которые дополнительно влияют на восприятие и понимание смыслов, обеспечивают смысловую полифонию. Можно предположить, что именно общественно-политический вектор выступает основой для ассоциативной реализации авторской интенции через «междутекстовые» единицы, связывают языковые картины мира автора и читателя, а также картины мира различных эпох и культур.

Ключевые слова: публицистический текст, интертекст, прецедентный текст.

Nataliia Dashchenko

The Elements of Intertextuality in Publicistic Text

There was an attempt to analyze the ways of involving markers of intertextuality into socio-political publicistic texts. Communicative and cognitive potential of intertextuality is exploited by means of its presentation in publications by different authors, which are the use of parallelism with prior text, its decoding and re-comprehending and distancing from it.

Modern journalists deliberately use these precedents. The need for use depends on the intention of the author. The author needs to explain, argue, interpret the events, predict their further course, illustrate their thoughts, deepen the semantics of the statement, draw analogies with other periods or environments, provide empirical material to recipients, and etc.

The thematic specificity of publications contributes to the inclusion of the immanent markers in the language of the canvas. They influence the perception and understanding of meaning and provide semantic polyphony. One can assume that the socio-political vector is the basis for the associative realization of the author's intention through the "intertextual" units. They associate the linguistic pictures of the world of the author and the reader, as well as pictures of the world of different eras and cultures.

Key words: publicistic text, intertext, precedent text.

Оксана КУШНІР

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

УДК 654.19:070(477.84):811.161.2'355

ОРФОЕПІЧНА КУЛЬТУРА В ЕФІРІ СУЧАСНОГО ДИТЯЧОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ (за матеріалами тернопільських телеканалів)

У статті окреслено основні параметри орфоепічної культури сучасного телевізійного мовлення. Обґрунтовано значення орфоепічної компетентності журналістів дитячих програм. На матеріалах програм для дітей у тернопільському телеэфірі виділено найтипівіші порушення орфоепічних норм та визначено їх причини. Запропоновано можливі шляхи удосконалення культури усного мовлення журналістів на регіональних телеканалах.

Ключові слова: орфоепічна культура, орфоепічні норми, літературна вимова, звук, наголошення, милозвучність мови, дитяче телебачення.

Вступ. Професійна діяльність телевізійних та радіожурналістів тісно пов'язана з усім мовленням. Саме воно виступає найпотужнішим засобом поширення інформації, розваги, освіти, наймасовішим чинником впливу на багатомільйонну аудиторію. Сучасний стан культури усного мовлення в українському аудіовізуальному медійному просторі є, на жаль, незадовільним. Про це свідчать численні щоденні помилки професійних мовців у національному теле- і радіоэфірі. Вагома частина мовленнєвих огріхів пов'язана із вимовою звуків і наголошенням слів, тобто з порушеннями орфоепічних норм.

Орфоепія української мови була об'єктом уваги відомих дослідників С. Головащука, М. Жовтобрюха, А. Коваль, Л. Мацько, М. Погрібного, Д. Ревуцького, Н. Тоцької, Л. Шевченко та ін. Вони розкрили суть орфоєпії української мови, сформулювали норми вимови звуків і наголошення слів, упорядкували орфоепічні словники. Зважаючи на історичний процес розвитку мови, учені не заперечували змінність вимови звуків і наголошення слів, проте підкреслили сталість орфоепічних норм як одну з найважливіших ознак правильності літературного мовлення.

Орфоепічний аспект фахової компетентності телевізійних журналістів зумовлений особливістю їхньої професійної діяльності, що базується на усному літературному мовленні. Ю. Єлісєнко слушно зауважував, що «всім причетним до української мови, літератури, журналістики, культури, мистецтва особистостям слід пам'ятати, що єдина українська літературна вимова в телевізійному просторі – це те культурне тло, на якому виховується нація і створюються її духовні скарби» [7, с. 131]. Дотримання норм літературної вимови є свідченням мовленнєвої культури журналіста і прикладом для наслідування. Правильна літературна вимова допомагає краще зрозуміти кожного мовця і виступає неодмінною умовою ефективного спілкування.

Дитяче телебачення є одним із найвагоміших чинників родинного виховання та розвитку дитини, оскільки сьогодні спостерігається гіперактивність медіаспоживання телевізійного продукту неповнолітніми. Діти сприймають інформаційні матеріали про себе, інших людей, суспільство, державу й світ. Особливу увагу привертає мовлення телеведучих. За допомогою мовних засобів ведучі дитячих програм не лише інформують юних телеглядачів, а й впливають на їхню мову, вимову, словниковий запас, тобто формують культуру усного мовлення. Досконале звукове оформлення мовного потоку на екрані є результативнішим засобом вивчення літературної вимови, ніж підручники й посібники.

Саме тому проблема функціонування українського телемовлення сьогодні особливо актуальна. Специфіку усного мовлення у телеефірі досліджували А. Погрібний, В. Лизанчук, С. Караванський, О. Пономарів, В. Радчук, О. Сербенська, Ю. Єлісовенко та ін. Всебічного й комплексного аналізу потребує і мовлення дитячих телевізійних програм на Тернопіллі, яке певною мірою відображає культуромовну ситуацію у краї.

Мета статті – підкреслити значення орфоепічної компетентності журналістів програм для дітей у тернопільському телеефірі, виділити найтипівіші порушення норм літературної вимови звуків та наголошення слів, з'ясувати основні причини ненормативної вимови, окреслити можливі шляхи удосконалення орфоепічної культури на регіональних телеканалах.

Матеріалами для спостереження слугували дитячі програми на тернопільських телеканалах: «Чарівний ключик» (TV-4) [15], «Мамина школа» [9], «Вечірня казка» (ТТБ) [3], «Телевітамінки» (ІНТБ) [14] упродовж 2017 р.

Виклад основного матеріалу. Медіа формують у суспільстві потреби і тенденції. Концепт дитячих інформаційних потреб пов'язаний із розумінням того, що корисне та має значення для дитини, що може зацікавити її. Дитяче телебачення багате на форми і жанри: казки, публіцистичні програми, пригодницькі, науково-фантастичні, науково-популярні фільми, зустрічі з цікавими людьми, вікторини, конкурси, мультфільми. Відтак, воно має великі можливості впливу на дітей і тому є одним із найвагоміших засобів формування повноцінної, гармонійної особистості.

«Інформаційно-естетичний потенціал дитячих телепередач може успішно реалізуватися внаслідок органічного поєднання зображення (кадр, колір, графіка), звуку (голос, шум, музика) та усного слова, які актуалізують різні рівні чуттєвої сфери, підсилюють сугестію екранного контексту телепродукту» [1, с. 14]. Телевізійне мовлення має безпосередній вплив на формування особистості дитини. Дитячий медійний дискурс у телевізійному форматі є одним із найвпливовіших мовленнєвих зразків для дитячої аудиторії. Маленькі глядачі, сприймаючи слово ведучих та учасників дитячих телепередач і наслідуючи його, самі реалізують мовленнєву дію.

Мовлення дитячих телепрограм – це спеціалізоване використання ведучим мовних засобів у процесі спілкування з гостями студії, глядацькою аудиторією з метою донесення до неї певної інформації, а також формування громадської думки з тієї чи іншої проблеми. Крім того, мовлення тележурналістів сприймається юними глядачами як взірцеве, що накладає особливу відповідальність на ведучого щодо вибору адекватних мовних засобів вираження змісту повідомлення.

Культура усного літературного мовлення ґрунтується на дотриманні орфоепічних норм – науково обґрунтованих правил вимови звуків, звукових комплексів, наголошення звукового потоку. Основою правильної вимови є нормативна артикуляційна база, вміння правильно вимовляти звуки, інтонувати звуковий потік, що в сукупності забезпечують чистоту і зрозумілість екранного мовлення. Досвідчений диктор сказав: «Прислухайтесь, і ви зауважите, що майже половину слів ми не чуємо, а вловлюємо за змістом. Слухач же повинен чути, а не прислуховуватись» [8, с. 3].

Орфоепічні (вимовні) норми літературної мови склалися відповідно до фонетичних закономірностей, властивих українській мові. Основні правила української літературної вимови такі:

1. Українські фонемні й слова вимовляються так само, як і пишуться.
 2. Відсутність «акання». Наголошений і ненаголошений голосний [о] в усіх позиціях не наближається до [а]: [борошно], [вода], [додому], [борода], [Богдан]. Лише в деяких словах перед складом з наголошеним [у] він вимовляється як [о^у]: [зо^узула], [ло^упух], [ко^ужух].
 3. Ненаголошені [е] та [и] виявляють ледве помітну тенденцію до уподібнення між собою і вимовляються як [e^и] або [и^е]: [зе^илений], [жи^еве], [ви^еделка], [бе^ири].
 4. Дзвінки приголосні перед глухими та в кінці слів вимовляють дзвінко: [книжка], [зорепад], [гребля]. Оглушуєт ься лише приголосний [г]: [вохко], [к'іхт'і], [лехко], пишуть: *вохко, кігті, легко*. Уподібнюєт ься також приголосний прийменник [з], який перед [к], [п], [т], [ф], [х] та [с] оглушуєт ься й перетворюєт ься в усному мовленні на [с]: [сферми], [стернополь]; перед [ч], [ш] вимовляєт ься як [ш]: [шишарфом], [шчасом]; перед [ж] і [ч] асимілюєт ься з [ж]: [жжаром], [рожжавити].
 5. Проривний [г] завжди вимовляєт ься твердо і виразно: [ганок], [гвалт], [бачен].
 6. Звуки [дж], [дз] вимовляють зліто: [дже^ире^ило], [ходжу], [кукурудза], [саджу].
 7. Усі шиплячі звуки в кінці слова і складу, а також перед голосними [а], [о], [у], [е], [й] вимовляють твердо: [курча], [н'іж], [н'іч], [чудо], [ручка], [жито].
 8. Приголосний [ц] у кінці слова вимовляють м'яко: [с'т'ілець], [молодець]; тверда вимова [ц] буває лише в словах іншомовного походження та деяких вигуках: [палац], [шпритц], [бац], [клац].
 9. Приголосний [р] вимовляєт ься твердо в кінці складу та в кінці слова: [з'вір], [комар], [л'ікар], [Харк'іу], [пов'ірте]. На початку складу [р] буває м'яким: [р'асний], [бур'ак], [чотир'ох], [говор'у].
 10. У закінченнях дієслів внаслідок асиміляції звукосполучення **т ься, -шся** вимовляють як [-ц':а], [-с':а]: [усміхаєць':а], [повертаєць':а].
 11. Приголосний [в] не оглушуєт ься і не переходить у [ф]. Після голосних у кінці складів і перед приголосними та у кінці слова вимовляєт ься як [ў] ([ў] нескладовий): [зробіу], [дауно], [в'іуторок], [буў], [шоўк].
 12. Вокально-консонантну гармонію звукового потоку забезпечує спрощення в групах приголосних, важких для вимови: [стн], [ждн], [здн], [стл], [рдц], [рнч]: *вісник, тижневий, обласний, виїзний, серце, сонце* тощо.
 13. Милозвучності сприяє існування в українській мові фонетичних варіантів окремих слів, які виникають унаслідок чергування звуків [у] – [в], [і]– [й]: *уперед – вперед, учений – вчений, іти – йти*.
 14. Для усунення важких для вимови збігів голосних і приголосних в українській мові використовують **з, із, зі** (*з книжки, зі сходу, із школи*); **у, ув, уві** (*увійшла в хату, ввійшов у хату, глянув ув очі, бачив уві сні*); **під, піді, підо** (*під землею, піді (підо мною)*) [2; 11; 12].
- Милозвучність української мови забезпечує правильне наголошення слів. Як добре не вимовлялись би звуки й слова, але неправильне наголошення може спотворити зміст повідомлення і зіпсувати позитивне враження від усного мовлення.
- Наголос в українській мові вільний, нестабільний, оскільки може припадати у слові на будь-який склад (перший, другий, третій тощо), наприклад: *пОїзд, маркЕтинг, фено-мЕн, співіснування, самовдосконАлення*. Український наголос рухомий, тобто в формах того самого слова може бути різним, як-от: *гопАк – гопакА, лікар – лікарІ, вчИтель – вчителІ*. Багато слів мають подвійний наголос – не лише основний, а й побічний, наприклад: *зАвжди і завждИ, зокрЕма і зокремаА, веснЯний і веснянИй, менЕ і біля мЕне, тебЕ і у тЕбе* тощо [4–7].
- Теледискурс Тернопільщини формують канали TV-4, ТТБ, ІНТБ. TV-4 – регіональний інформаційно-розважальний телеканал Тернопільської області, який позиціонує себе як канал для сімейного перегляду, що відображаєт ься в його гаслі «З вами щодня». Для дитячого перегляду телеканал пропонує програму «Чарівний ключик» [15], а також мультсеріали, мультфільми у «Дитячій годині» (11:00, 16:10).

ТТБ – Тернопільська обласна державна телерадіокомпанія, котра щотижня транслює для дітей та дорослих пізнавальний проект «Мамина школа» [9]. Щоденно маленькі глядачі мають змогу дивитися о 16:15 дитячу програму «У країні Мультляндії» та о 20:45 «Вечірню казку» [3]. ІНТБ – тернопільський телевізійний інформаційно-розважальний канал, який кожного дня пропонує дітям мультфільми, програму «Телевітамінки» [14].

Ведучими та гостями аналізованих програм виступають переважно діти й підлітки. Вони спілкуються із різноманітними людьми, ознайомлюють глядачів з останніми новинами, подіями Тернопільщини в доступній для них формі. Саме їхню поведінку, мовлення, жести найчастіше копіюють маленькі телеглядачі. Ведучі розмовляють українською мовою без переключувань та уподібнення власного мовлення до дитячого «сюсюкання».

Здійснений аналіз дотримання орфоепічних норм у дитячому телевізійному ефірі Тернополя зафіксував чимало порушень норм вимови:

- **Оглушення дзвінких приголосних у кінці слів і складів:** [дуп], [мет], [каска], [шчоп], [росказала], [р'ат], [сл'іт] замість [дуб], [мед], [казка], [шчоб], [розказала], [р'ад], [сл'ід].

- Ігнорування нескладового [ў], що сформувало руйнівну тенденцію усного мовлення – **«фекання»:** [сказаф], [доручиф], [зробиф], [н'ішоф] замість [сказаў], [доручиў], [зrobiў], [н'ішоў]. Таке порушення зумовлене сліпим наслідуванням німецької, російської та інших мов.

- Вплив російської звукової системи помітний у поодиноких прикладах **«акання»** – ненаголошений голосний [о] наближається до [а]: [аро^амат], [о^асобливо], [ро^абота] замість [аромат] [особливо], [робота].

- Підміна м'якого [т'] свистячим [ц']: [ц'іл'ки], [стол'іц'], [проход'ац'], замість [т'іл'ки], [стол'іт'], [проход'ат'].

- **Напівпом'якшена вимова шиплячих:** [ч'ому], [шч'о], [навч'ан':а], [д'івч'атка] замість [чому], [шчо], [навчан':а], [д'івчатка].

- Порушення милозвучності вимови у випадках чергувань службових слів та морфем: **прийменників у – в** (*квітв в саду; в Брукліні; працюють в професійних хорах*); **прийменників з – із – зі** (*з спортивного залу; один з гравців*); **постфіксів -ся, -сь** (*погодились зробити; дізнаємось про це*).

- **Порушення акцентологічних норм** української літературної мови, що зумовлене елементарним незнанням правил наголошування загальноновживаних слів. Причому помилки наголошування трапляються серед слів різних частин мови: *виПадок, листОпад, навчанНЯ; лЕгкий, нОвий; чотИрнадцять; прИйняти, провЕсти; насампЕред* замість *вИпадок, листопАд, навчАння; легкИй, новИй; чотирнАдцять; прИйняти, провестИ; насАмперед*.

- У деяких випадках трапляються наголоси, характерні для західних регіонів України – **виділення передостаннього складу у слові** (під впливом польської мови): *привéли, кáжу, пішу, б́уло, донéсти* і под. [3; 9; 14; 15].

Виокремлені орфоепічні порушення фонетичного та акцентологічного характеру у дитячому телевізійному ефірі Тернополя найперше трапляються через незнання юними ведучими норм української літературної вимови та недостатнє володіння практичними навичками застосування орфоепічних правил у своєму побутовому та публічному мовленні. Відхилення від літературної вимови і правильного наголошення у багатьох випадках виникають внаслідок недостатньо сформованого артикуляційного апарату журналістів та гостей дитячого віку, змішування рухомого і нерухомого наголосів. Частина орфоепічних та акцентуаційних помилок трапляється через перенесення характерних особливостей звукової системи польської та російської мов на український ґрунт, що характерно для розмовної мови тернополян.

Для покращення мовленнєвої культури на телебаченні, в тому числі в ефірі регіональних телевізійних мовників, варто виробити комплексний підхід до проблеми якості

екранного мовлення на рівні держави, регіональної влади, редакційних колективів медіа різних рівнів та самих ведучих. Потрібні спільні зусилля журналістів-практиків, працівників журналістської освіти, учених-лінгвістів, культурологів, соціологів задля поглиблених наукових висновків і практичних рекомендацій щодо творчих здобутків і недоліків на телеекрані.

Передусім потрібно ввести у шкільну програму предмет «Орфоепія української мови», який має на меті розкрити школярам орфоепічну парадигму рідної мови та сформувані практичні навички нормативного мовлення. Доцільно також виокремити у навчальному плані факультативні курси, орієнтовані на практичне оволодіння культурою мови, у тому числі й орфоепією. Вони дадуть можливість сформувані у майбутніх теледикторів, ведучих навички й уміння практичного застосування фонаційного дихання, артикуляції, вимови, норм наголошування. Цікавими та результативними будуть майстер-класи, тренінги для учнів та студентів-журналістів за участю відомих дикторів регіональних та загальнонаціональних телеканалів, які своїм взірцевим мовленням продемонструють професійну майстерність, імідж та успіх.

Висновки. Телебачення упевнено вкорінилося у повсякденне життя сучасних дітей та молоді. А тому й екранне мовлення стало однією з форм їхнього повсякденного мовленнєвого спілкування. До мовлення на телебаченні юні глядачі ставляться як до взірця, еталона, вчать з екрана справжньої літературної вимови. Відтак, дитяче телебачення має стати найдієвішим популяризатором літературної вимови серед юних глядачів різних регіонів, а одночасно й кодифікатором знань орфоепічних норм.

Подальше дослідження культури мовлення в ефірі сучасного тернопільського телебачення для дітей може залучати лексико-фразеологічний, граматичний, синтаксичний та стилістичний рівні української мови, що дозволить комплексно окреслити стан мовленнєвої культури журналістів дитячих програм на Тернопіллі, виділити ключові проблеми ефірного мовлення та можливі шляхи їх вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко В. В. Семіотичний інструментарій у комунікативній стратегії українського телебачення : автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.06 «Прикладні соціально-комунікаційні технології» / В. В. Бабенко. – К., 2008. – 15 с.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – С. 111–137.
3. «Вечірня казка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://todtrk.te.ua/kazka>
3. Єлісєнко Ю. П. Культура і техніка мовлення в тележурналістиці / Ю. П. Єлісєнко // Стиль і текст. – 2001. – Вип. 2. – С. 168–175.
5. Єлісєнко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки телевізійних журналістів / Ю. П. Єлісєнко // Наукові записки інституту журналістики. – 2004. – Т. 15. – С. 15–22.
6. Єлісєнко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки ведучих / Ю. П. Єлісєнко // Ведучий у практиці сучасного радіомовлення : збірник навчально-методичних матеріалів / упоряд. В. Я. Миронченко. – К. : Укртелерадіопресінститут, 2006. – С. 51–63.
7. Єлісєнко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посібник / Ю. П. Єлісєнко ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Атака, 2008. – С. 131–144.
8. Козаков Г. Саботаж: Засоби масової комунікації віддзеркалюють мовно-культурний рівень / Г. Козаков // Літературна Україна. – 2006. – 15 червня. – С. 1, 3.
9. «Мамина школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://todtrk.te.ua/m_shkola
10. Пенчук І. Л. Телебачення для дітей в Україні : монографія / І. Л. Пенчук. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 384 с.
11. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун. – К. : Либідь, 2013. – С. 25–28.
12. Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні поради / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 2013. – С. 26–32.
13. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навчальний посібник / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

14. «Телевітамінки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intb.te.ua/category/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/>

15. «Чарівний ключик» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tv4.te.ua/charivnyi-kliuchyik

Оксана Кушнір

**Орфоэпическая культура в эфире современного детского телевидения
(на материалах тернопольских телеканалов)**

В статье раскрыты основные параметры орфоэпической культуры современного телевизионного вещания. Обусловлено значение орфоэпической компетентности журналистов детских программ. На материалах программ для детей в телеэфире Тернополя выделены типичные нарушения орфоэпических норм и определены их причины. Предложены возможные пути совершенствования культуры устной речи журналистов на региональных телеканалах.

Ключевые слова: орфоэпическая культура, орфоэпические нормы, литературная речь, звук, ударение, мелодичность языка, детское телевидение.

Oksana Kushnir

Orthoepic Culture in Children's TV Programs (based on Ternopil TV channels)

The article outlines the main parameters of orthoepic culture of modern television broadcasting. We substantiated the importance of the orthoepic competence of journalists for children's programs. We identified the most common violations of orthoepic norms and identified their causes. In the article, we have proposed ways to improve the culture of oral broadcasting of journalists on regional TV channels.

On the material of the children's programs in Ternopil television broadcast the typical violations of orthoepic norms are singled out and their causes are determined. It is revealed that the majority of language mistakes are caused by young presenter's insufficient knowledge of literary pronunciation rules and blind imitation of foreign languages.

The possible ways of the journalists' oral speech improvement on regional channels are suggested, which are based on the complex approach to the problem of broadcasting culture on a state level, regional authorities, editorial teams on different levels and presenters themselves.

Key words: orthoepic culture, orthoepic norm, literary pronunciation, sound, stress, language sonority, children's television.

Яна ЛІВЕНЦОВА

*магістрантка спеціальності
«Видавнича справа та редагування»*

Ганна ПОБЕРЕЗЬСКА

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри
видавничої справи та редагування
Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

УДК 007:304:655

МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ РЕДАГУВАННЯ В РЕФЕРАТИВНИХ ТЕКСТАХ

У статті на основі вивчення 60 рефератів, зібраних у реферативній базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, здійснено аналіз насиченості науково-інформаційних текстів рефератів медичною термінологічною лексикою; охарактеризовано особливості редагування медичних термінів; визначено найпродуктивніші способи словотвору медичних термінів. Результати дослідження мають важливе значення для формування компетенції референтів і редакторів наукової та інформаційної діяльності, можуть бути застосовані в практиці організації, які спеціалізуються на науково-інформаційній діяльності.

Ключові слова: науково-інформаційний текст, реферативний текст, медичний термін, першотвір, вторинний текст.

Вступ. Актуальність теми зумовлена збільшенням кількості медичних науково-інформаційних текстів у сучасному інформаційному суспільстві. За умов швидкого розвитку наукової сфери та потреби доступу до величезного масиву електронних і друкованих наукових потоків важливість дослідження редагування науково-інформаційних текстів є беззаперечною.

Нині медичну науку можна вважати однією з лексикографічно найзабезпеченіших (видано близько 70 словників із різних галузей медицини), систему сучасної української наукової медичної термінології вже сформованою [2]. У науковій літературі досить повно представлено результати дослідження термінологічних систем загалом (А. Бурячок, І. Кочан, А. Крижанівська, Т. Панько, О. Сербенська, Л. Симоненко та ін.), термінів медичної галузі зокрема (О. Герасименко, Ю. Сурмін, А. Ткач, Н. Цісар тощо), особливості редакторського опрацювання медичної термінології у медичних періодичних виданнях (Г. Поберезька). Процес термінотворення, добір, використання та редагування термінів у контексті науково-інформаційного тексту, взаємодія суб'єктів інформаційної діяльності розглядається в роботах О. Александрової, А. Вейзе,

В. Горькової, І. Кудлай, О. Тріщук, А. Ткач, О. Степанюк та ін. Проте недостатньо уваги зосереджено на особливостях функціонування медичних термінів у науково-інформаційній діяльності.

Мета публікації – виявити специфіку функціонування медичних термінів у реферативних текстах та їх редагування.

Для досягнення мети за допомогою контент-аналізу, статистичного методу виявимо насиченість медичною термінологічною лексикою науково-інформаційних текстів рефератів, визначимо найпродуктивніші способи словотвору медичних термінів; охарактеризуємо особливості роботи редактора з медичною термінологією в рефератах.

Об'єктом дослідження є медичні терміни, що функціонують у реферативних текстах.

Предмет дослідження – особливості редагування медичних термінів.

Матеріалом для аналізу доцільності й правильності вживання медичної термінології послуговували близько 60 рефератів, зібраних у реферативній базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Виклад основного матеріалу. Реферат як один із видів науково-інформаційних текстів – це короткий адекватний виклад змісту наукової праці без її інтерпретації чи критики, який містить основні фактичні дані та висновки, необхідні для первинного ознайомлення з документом і виявлення доцільності звертання до нього [3].

У реферативному тексті завжди відображають такі групи відомостей [4; 5]:

1) нові ідеї, гіпотези, експериментальні дані, опис нових оригінальних конструкцій механізмів, інформація про відкриття та дослідження нових явищ або процесів;

2) фактичні дані, що не є принципово новими: відомості про застосування традиційних методів і технологій, фактичні показники, формули, цифрові дані, будь-які обчислення та відсоткові показники, які будуть зрозумілими користувачу-науковцю та можуть істотно скоротити текст реферату;

3) відомості, які використовують як ілюстративний матеріал, зокрема певна аргументація автора первинного документа.

Зазначені групи відомостей передаються у рефераті через численні терміни, що зумовлено його невеликим обсягом, стислістю порівняно з оригіналом наукового документа. Якщо терміни становлять значну частину реферату, то вміння вживати їх у професійній діяльності є беззаперечно важливим для редактора. Водночас зловживання науковою термінологією може значно ускладнити розуміння тексту навіть для фахівців.

При висвітленні основної інформації в рефераті важливо дотриматися смислової відповідності оригіналові, передати саме той зміст першотвору, який вклав у нього автор і відобразити його відповідно до заголовка праці [3]. Заголовок наукового твору є основним умістилищем змістової інформації тексту, оскільки пошук наукових праць за інформаційними запитами відбуваються саме за назвою. Реферати передусім покликані бути помічниками читачам у науковій діяльності, тому точне і зрозуміле відтворення змісту першотвору завдяки вживанню термінів є необхідною умовою створення вторинних текстів.

Отже, важливість дослідження термінів у науково-інформаційних текстах можна обґрунтувати високою термінонасиченістю рефератів; необхідністю збереження адекватного викладу першоджерела у стислій формі реферату за допомогою вживання точних лексичних одиниць на позначення понять у різних галузях; забезпечення належного рівня культуромовного оформлення реферативних журналів.

Контент-аналіз частотності вживання термінів у рефератах медичної тематики дозволив виявити таку тенденцію: реферати, текстову частину яких складає менше 100 слів, є більш термінонасиченими, ніж ті, текстова частина яких містить більшу кількість слів. За допомогою статистичного методу підраховано, що у рефератах, які містять 100 слів, середня насиченість термінами складає 41,3 % (від 23 % до 54 %), а у

рефератах, які містять понад 100 слів – 35 % (від 20 % до 54 %). Середня насиченість термінами в усіх рефератах становить 38 %.

Проаналізувавши вживання у текстах рефератів загальнонаукових, галузевих і вузькоспеціалізованих термінів, дійшли висновку, що найуживанішою групою медичних термінів є галузеві, а найменш уживаною – вузькоспеціалізовані. Це зумовлено призначенням науково-інформаційних текстів для ширшої читацької аудиторії. Відповідно активне вживання галузевих і загальнонаукових термінів у рефератах дозволяє адаптувати текст для сприймання читачем-нефахівцем у галузі медицини.

Середній показник загальнонаукових і галузевих термінів для обох груп рефератів є майже однаковим, проте вузькоспеціалізовані терміни вживаються частіше саме в рефератах обсягом до 100 слів.

Найбільш насиченими термінами виявилися заголовки та допоміжні частини рефератів. Кількість термінів у заголовках до наукових робіт становить від 33 % до 100 % в окремих випадках. Крім того, 100 % термінів у заголовках виявлено у чверті досліджених рефератів. Насиченість термінами ключових слів становить від 90 % до 100 %.

Редактор повинен бути добре обізнаним із особливостями творення термінів в українській мові, оскільки в медичній галузі через взаємопроникнення іншомовних елементів і пристосування їх до українських законів словотвору з'являється чимало нових утворень [2]. Аналіз способів словотвору медичних термінів у рефератах показав, що найпродуктивнішими способами є:

- суфіксальний (напр., *чутливість, судина, діагноз, меланома, захворювання, лікування, новоутворення, відділення, втручання, операція, імунізація, симетричність* тощо);

- префіксально-суфіксальний (напр., *асиметрія, обмеження, антитіла, деформація, обмеження, захворювання, запалення* й ін.);

- основоскладання (напр., *світлолікувальний, світлобоязнь, клініко-діагностичні, доброякісний, спино мозковий. хіміотерапія, доброякісний*).

Редактор повинен знати особливості їх творення за законами сучасної української мови та слідкувати за правильністю творення термінів.

У реферативних текстах не рекомендується використовувати громіздкі термінословосполучення, які збільшують варіативність поєднання їх складників та відповідно ускладнюють сприйняття інформації.

У процесі редакторського опрацювання науково-інформаційних текстів слід перевіряти доцільність уживаних референтом термінів і перевіряти їх семантичну і лексичну точність у похідному слові. Через необізнаність або власні вподобання референт може помилково обрати неправильні терміни і подати викривлену інформацію щодо першотвору. Невідповідність розуміння референтом певних понять, які вживає автор першотвору, може призвести до неадекватного розуміння суті документа та неправильного його тлумачення. Наприклад:

- *глобальний* (всесвітній, планетарний) – *глобулярний / глобульний* (той, що стосується *глобул*),

- *волосистий* (із волоссям) – *волосяний* (який стосується волосся, напр.: *волосяний фолікул*) – *волохатий* (із надмірною кількістю волосся, напр.: хвороба *волохатий чорний язик*),

- *еспандер* (хірургічний пристрій, що розширює підшкірний простір і збільшує площу шкіри) – *експандер* (пристрій, який розширює динамічний діапазон сигналу).

При редагуванні для запобігання двозначності необхідно уникати синонімії термінів, термінологічних понять у межах одного реферату. Редактор повинен проаналізувати словотвірні особливості термінів, які вживає референт й автор першотвору (із запозиченими чи українськими елементами), та забезпечити стандартизованість і нормативність їх уживання [2].

Референт і редактор повинні уважно ставитися до добору синонімів, перевіряти терміни за тлумачним чи термінологічними словниками для уникнення двозначності,

спотворення смислу повідомлення. За можливості варто уникати синонімії в межах одного реферату. Нині досі залишаються дискусійними проблеми визначення меж термінологічної синонімії, критеріїв синонімічності, співвідношення синонімії та варіантності [1; 2; 6].

Рекомендуємо подавати дефініції для авторських, маловідомих чи вузькоспеціалізованих термінів, маловідомих абревіатур.

Аналізуючи явища полісемії, варто уточнювати поняття, наводити коротку дефініцію терміна, щоб не викривити авторський задум щодо сприймання першотвору читачем. Наприклад:

Одержано естетичні результати під час використання еспандерної дермотензії – метод дозволяє закрити ранову поверхню будь-якого розміру після видалення гігантських пігментних невусів.

Варто пояснювати нові та ще не усталені в галузі терміни, а також ті, які запропоновані автором першоджерела. У такому випадку референту варто подати коротке тлумачення. Якщо референт-автор не подав пояснення до складних термінів, то виправляти цей недолік доведеться редактору. Наприклад:

Розглянуто механізм утворення мальформацій – вродженого пороку розвитку судин – як один із можливих шляхів формування інших вад розвитку в ембріогенезі.

Редактору потрібно звертати увагу на нагромадження у межах однієї синтаксичної форми галузевих чи вузькоспеціалізованих термінів. Їх скупчення обтяжує текст, робить його громіздким, важким для читання і сприйняття. Наприклад:

Встановлено, що рівень експресії маркерів активації лімфоцитів у хворих на увеальну меланому з регресією пухлини після органозберігального лікування вище, ніж у хворих із прогресивним ростом пухлини.

Таку ваду тексту можна виправити шляхом спрощення синтаксичної конструкції, її поділу на короткі речення без втрати семантико-прагматичних особливостей, закладених автором першотвору.

Висновки. Отже, вивчення особливостей функціонування термінів у текстах рефератів та їх значення у змістовому вираженні першотвору важко переоцінити, оскільки реферати призначені для адекватного, повного, точного, чіткого викладу змісту первинного документа та є основною ланкою комунікації науковця і читача.

Зазвичай текст реферату створюють працівники науково-інформаційних установ на основі першотвору. Однак редагування доречності й правильності вживання термінів у науково-інформаційному тексті належить до компетенції редактора. Аналіз медичної термінології у рефератах є окремим етапом у його роботі, що пояснюється важливістю термінів у спрощенні процесу опису змісту першотвору. При укладанні і редагуванні рефератів слід забезпечити доцільність, точність, зрозумілість термінів, уникати повторення помилок авторів і референтів.

Результати дослідження є важливими для формування компетенції референтів і редакторів науково-інформаційної діяльності, можуть бути застосовані в практиці організацій, які спеціалізуються на науково-інформаційній діяльності.

Вивчення специфіки роботи редактора з реферативними текстами потребує подальшого дослідження, з огляду на збільшення їх кількості українською мовою та затребуваність у сучасному інформаційному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасименко О. І. Науковий стиль дисертаційних праць медичної галузі / О. І. Герасименко // Українська термінологія і сучасність : збірник наукових праць. – Київ : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. ІХ. – С. 181–184.

2. Ткач А. Словотвірна ідентичність / варіантність української медичної термінології : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Алла Василівна Ткач ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 219 с.

3. Трішук О. В. Редагування науково-інформаційного тексту : підруч. для студентів ВНЗ / О. В. Трішук ; Національний технічний ун-т України «Київський політехнічний ін-т». – Київ : НТУУ «КПІ», 2013. – 248 с.

4. Потапова Н. В. К вопросу об особенностях редактирования текста произведений научной литературы / Н. В. Потапова // *Технологія і техніка друкарства* : збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 3 (29). – С. 143–151.

5. Пшенична Л. Термінологічна робота: науковий текст як джерело нових знань / Л. Пшенична, В. Шевченко, Н. Шишкіна // *Проблеми української термінології*. – 2008. – № 620. – С. 148–152.

6. Цісар Н. З. Вторинна номінація в системі української медичної термінології : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Наталія Зіновіївна Цісар ; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2009. – 18 с.

**Яна Лівенцова
Анна Поберезская**

Медицинская терминология как объект редактирования в реферативных текстах

В статье на основе изучения 60 рефератов, собранных в реферативной базе Национальной библиотеки Украины им. И. Вернадского, осуществлен анализ насыщенности научно-информационных текстов рефератов медицинской терминологической лексикой; охарактеризованы особенности редактирования медицинских терминов; определены продуктивные способы словообразования медицинских терминов в рефератах.

Результаты исследования имеют важное значение для формирования компетенции референтов и редакторов научной и информационной деятельности, могут быть применены в практике организаций, которые специализируются в научно-информационной деятельности.

Ключевые слова: научно-информационный текст, реферативный текст, медицинский термин, оригинал, вторичный текст.

**Yana Liventsova
Anna Poberezskaya**

Medical Terminology as an Editing Object in Abstract Texts

The article is based on the study of 60 abstracts collected in the abstract base of the National Library of Ukraine named I. Vernadsky, the analysis of the saturation of scientific and information texts of abstracts with medical terminological vocabulary; Characteristics of editing medical terms are characterized. The productive ways of word-formation of medical terms in abstracts are defined.

Usually the text of the essay is created by employees of scientific and information institutions on the basis of the original. However, the editing of the appropriateness and correctness of the use of terms in the scientific and information text is within the competence of the editor. When composing and editing abstracts, it is necessary to ensure the expediency, accuracy, clarity of terms, avoid repeating errors of authors and referents. The results of the research are important for forming the competence of the referents and editors of scientific and information activities, can be applied in the practice of organizations that specialize in scientific and information activities. Conducted content analysis and statistical analysis of the saturation of the medical terminological vocabulary of the texts of abstracts require further study of the reference text of medical subjects, given the increase in their number in the Ukrainian language and the relevance in the modern information society.

Key words: scientific information text, abstract text, medical term, original, secondary text.

Анна ДАНИЛЕВИЧ

магістрантка спеціальності «Журналістика»

Науковий керівник – Наталія ДАЩЕНКО

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри журналістики

Тернопільського національного

педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

УДК 82.091 : 070] (477/430)

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМІДЖ І ОБРАЗ УКРАЇНИ У ДРУКОВАНИХ ЗМІ НІМЕЧЧИНИ: НА МЕЖІ ПОНЯТЬ

У статті досліджено специфіку творення образу України в німецькій пресі, його змістове наповнення. Проаналізовано вплив російської пропаганди на сприйняття та спотворення образу України в очах німецького суспільства. Аналіз публікацій німецьких видань здійснено з метою створення бази для корекції міжнародного образу нашої держави. В основі дослідження – тематична складова газетного контенту. Виокремлено поширені міфи і стереотипи про Україну та механізми їх створення. З'ясовано зміст понять «образ» та «імідж». Поняття іміджу подано як дотичне до сфери пропаганди, яка має за мету спотворення образу. Образ трактовано як відображення реального, а імідж – сконструйованого. В такому розумінні в дослідженні поняття «імідж» зближується з поняттям «стереотип».

Ключові слова: газетна періодика, інформаційний образ, тема, образ, імідж, міф, стереотип.

Вступ. В умовах інформаційної війни, яку веде проти України Російська Федерація, та з урахуванням слабкості української інформаційної політики виникає потреба уважнішого вивчення стану висвітлення українського політичного, економічного, суспільного і культурного життя на сторінках впливових газетних видань. Особливої актуальності проблемі надає той факт, що у розвинутих демократичних країнах світу преса має великий вплив на формування громадської думки, котра значною мірою визначає політику чинної влади держав-союзників України. До них належить і надпотужна країна Європейського Союзу – Федеративна Республіка Німеччина. Отже, питання творення медійного образу України тутешніми ЗМІ надзвичайно важливе.

У сучасному українському журналістикознавстві дослідження німецької преси є досить популярною темою. Серед поширених і продуктивних для наукового осмислення проблем є також типологія, специфіка та історія німецьких газетних видань, особливості висвітлення економічної проблематики, зокрема на прикладі «Frankfurter Allgemeine Zeitung» як одного з провідних економічних ЗМІ у світі. Прикладом можуть послужити праці О. Білоус «Типологія газетної періодики сучасної Німеччини», «Інформаційна модель сучасної аналітичної преси Німеччини», В. Мальцевої «Ринок економічної інформації Німеччини» і «Frankfurter Allgemeine Zeitung» – одне з найвпливовіших видань у світі» та ін. В окремих статтях на прикладі аналізу публікацій певної тематики розглядаються питання формування іміджу України (Д. Батюк та Р. Кисленко «Політичний імідж України в ЗМІ зарубіжних країн», А. Магазова «Євро-2012 в Україні: медіаобраз у німецьких ЗМІ»). Проте досі не вирішеними залишаються питання розмежування понять «образ України» та «імідж України», їх змістового наповнення та способів творення на шпальтах німецької преси.

Найгрунтовнішою спробою наблизитися до розкриття цих питань є монографія німецької дослідниці Сузанни Шпан «Образ України в Німеччині – роль російських мас-медіа. Як Росія впливає на німецьку громадськість» (на жаль, досі не перекладена українською мовою). В ній проблема розглядається під кутом зору вивчення сірої зони між журналістикою і пропагандою. У книзі йдеться про те, наскільки легко в Україні та Німеччині одне з основних прав – право на свободу преси та інформації – піддається маніпулюванню. Російську систему впливу на громадську думку й на творення образу України німецька дослідниця характеризує так: «Vor dem Hintergrund des Ukraine-Konflikts intensiviert Russland seine Informationspolitik in Deutschland: Russische Staatsmedien werden massiv ausgebaut, gleichzeitig wird ein Netz an deutschen Kooperationspartnern, russischen und deutschen Experten und Unterstützern geschaffen, die russische offizielle Positionen in den deutschen Medien verbreiten und damit das Ukraine-Bild in der Öffentlichkeit prägen» [10, с. 8] / «На фоні українського конфлікту Росія посилює свою інформаційну політику в Німеччині: російські державні ЗМІ масово розширюються, в той же час створюється мережа німецьких партнерів, російських і німецьких експертів, поширюється офіційна позиція Росії в німецьких ЗМІ і тим самим формується російський образ України» (переклад наш – А. Д.). Головне питання дослідження – міра ефективності маніпуляцій.

Як засвідчують результати соціологічних опитувань, котрі проводилися в Німеччині різними організаціями, питання ситуації в Україні набувають ваги в громадських дискусіях і мають певне значення для суспільства. Відомо, що в німецькому суспільстві через довготривалу відсутність об'єктивної інформації під впливом російської пропаганди сформувалися численні стереотипи про Україну. Це стало великою проблемою, яку необхідно долати. Враховуючи поточні події, які відбуваються в Україні, наша держава починає цікавити широкий загал. Саме недостатня теоретична і практична розробленість аспектів висвітлення німецькою пресою подій в Україні, необхідність пошуку ефективного впливу німецьких друкованих засобів масової інформації на прийняття політичних рішень українським і німецьким урядами визначають актуальність нашого дослідження.

Мета статті – на основі аналізу публікацій української тематики в німецьких ЗМІ останніх років виокремити домінанти, тенденції та чинники формування інформаційного образу й іміджу України.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити сутність понять «образ» та «імідж»;
- виокремити й проаналізувати поширені міфи і стереотипи про Україну в німецькій періодиці;
- простежити їх вплив на формування образу й іміджу України.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми розрізняємо поняття «образ» та «імідж», спираючись на думку дослідниці у сфері соціальної психології Г. Андреєвої, яка визначає імідж як специфічний «образ», коли ракурс сприйняття навмисне зміщений та акцентуються лише певні сторони об'єкта, тому створюється ілюзорне відображення об'єкта або явища [1, с. 24]. Між іміджем і реальним об'єктом існує так званий розрив у вірогідності, оскільки імідж згущує фарби образу й тим самим виконує функцію механізму навіювання. Поняття іміджу, на нашу думку, багато в чому дотичне до сфери пропаганди, яка має за мету спотворення образу.

Одним із перших теоретиків іміджу вважають Н. Макіавеллі, який міг загостреним «іміджевим мисленням» – умінням вибудовувати міжособистісні комунікації – прогнозувати реакції інших людей. Послідовники геніального маніпулятора добре засвоїли його головний урок, який полягає в тому, що в необхідних випадках треба змінювати не людину, не її характер або погляди, а вироблене враження, яке часто більше залежить від ЗМІ, ніж від змін у самому собі. Коли він створений на неіснуючому ґрунті і не відповідає реаліям, то, хоча протягом певного часу він може бути дієвим, розкрита неправда здатна знищити будь-які надії на співробітництво і репутацію [2, с. 35]. На

нашу думку, це певною мірою стосується й іміджу держави. Вважаємо, тут і проходить межа між іміджем та образом. На відміну від образів, імідж не можна створити відразу, він формується поступово. Принципова особливість іміджу полягає в тому, що, відмежовуючись від минулого і прямуючи в майбутнє, він завжди вторинний стосовно реального об'єкта. Він не «відображає реальність, а частіше створює віртуальні об'єкти» [5, с. 85]. Отже, пріоритет віддається саме баченню образу як відображенню реального, а іміджу – сконструйованого. В такому розумінні поняття «імідж» зближується з поняттям «стереотип».

Головна причина продукування і поширення стереотипів про Україну полягає в тому, що у німецькій періодиці катастрофічно бракує правдивої фактичної інформації про Україну. Кореспонденти, які летять до Києва, походять або з Варшави, або з Москви. Це прикро, що у нас немає єдиного постійного місцевого кореспондента у найбільшій європейській країні. Зрозуміло, що завдання розбудувати мережу, навчитися розуміти країну потребує багато часу і коштів. Але без цього неможливо творити новий образ держави і протистояти агресивній медійній пропаганді Росії, яка в основному і сприяє поширенню іміджу України як корумпованої, екстремістської держави, з відсутнім економічним потенціалом, сучасною культурою тощо. З іншого боку, жоден кореспондент не проживає постійно в Києві. Російські журналісти активно використовують цей факт [3, с. 53].

Професор Єнського університету Георг Рурман зауважив, що велика кількість актуальної інформації не відповідає правилам політичної та журналістської практики. «Розміри цього (російсько-українського – А. Д.) конфлікту неможливо пояснити так швидко. Помітна сильна персоналізація. Критичні спостереження стратегічних гравців перебувають на задньому плані» [12]. Образ України часто формується крізь призму «нерациональних дій Путіна», а не через суб'єктність України.

В німецьких ЗМІ багато місця (шпальт, ефіру) присвячується українській опозиції часів Януковича. Особливо переоціненою в Німеччині є роль Віталія Кличка. За словами Марини Вайсбанд, він вважається героєм німецьких ЗМІ; німецька газета «Більд» призначила йому власного репортера та навіть колонку [11]. До речі, коли В. Кличко співпрацював задля формування уряду з партією «Свобода», яку в Німеччині називають націоналістичною, він толерувався не так інтенсивно. В полі зору преси перебуває і Дмитро Ярош. Він сприймається як лідер радикального правого угруповання в Україні. Інформація про нього і його організацію часто або незбалансовано розміщена, або її значення надмірно перебільшене, або взагалі ніяк не пояснене.

Також є тенденція використання таблоїдів та онлайн-засобів масової інформації у якості мовної зброї. Тут часто з'являється невласлива для них інформація політичного змісту у викривленому мовному вираженні. Наприклад, про російські сухопутні війська, що засліпили лазерами український літак-розвідник, газета «Більд» веде мову, використовуючи слова «атакувати» і «бомбардують» стосовно української сторони [11]. В газеті «Шпігель онлайн» «криза» або «конфлікт» перетворюються на «страх перед кримською війною» [11]. Такі публікації свідчать або про нерозуміння ситуації, або є прикладом маніпуляцій.

Простежуються спроби порівняння сучасних українських і європейських подій з минулим. «Шпігель онлайн» опублікував статтю «Холодна війна в Європі». У «Гамбурзькому Абендблатті» це називалося «Українська криза смертельно нагадує 1914 рік» [8, 9]. Але без контекстів, критеріїв та критики загальні історичні порівняння не забезпечують об'єктивних знань.

Східноєвропейський історик Вілфред Джилге вважає це «абсолютно недоречним». Він має ще одне критичне зауваження: німецькі ЗМІ використовують стереотипи, які походять ще з часів холодної війни. «Україна, як і раніше, описується переважно як суворо розділений Схід і Захід. Диференційований розгляд країни не відбувається». Східний район навколо міста Донецька не є чисто проросійським, і не кожен російськомовний мешканець неминуче ототожнюється з Москвою. «Для багатьох молодих

людей Київ останнім часом стає орієнтиром». Підтримка розколу на схід і захід відбувається насамперед в інтересах Кремля [6, с. 190].

Формування стереотипів відбувається також і за підтримки недобросовісних представників українських ЗМІ, коли їх порушення стандартів журналістики, співпраця з ворогами України, фальшиве позиціонування себе поза політикою неодмінно оперативно використовується професійними російськими чи проросійськими медійниками.

Однією з причин продукування стереотипів чи творення міфічного образу України є «хаотичне зображення, яке продукують російські ЗМІ». Тут сміливо можна говорити про російську пропаганду. Українсько-білоруська письменниця (лауреат Нобелівської премії в галузі літератури) Світлана Алексієвич, розлоге інтерв'ю з якою опубліковано на шпальтах газети «*Frankfurter Allgemeine Zeitung*», так говорить про інформаційну війну на російському телебаченні та в газетах: «Промивання мізків є тотальним». Однак доводиться визнати той факт, що засоби масової комунікації України до недавнього часу практично не вели політики формування позитивного іміджу Української держави. Внаслідок цього в європейській пресі загалом і в німецькій зокрема сформувалися стійкі стереотипи на зразок «нова влада прийшла внаслідок перевороту», «при владі націоналісти», «Росія захищає російськомовне населення». Ще напередодні чемпіонату Європи з футболу 2012 р. в закордонних ЗМІ піднялася хвиля публікацій про тероризм, расизм, ксенофобію в Україні; незадовільну інфраструктуру України; злиденне життя українців; жорстоке поводження з тваринами; неволодіння іноземними мовами і неможливість порозуміння. Ці давніші стереотипи подекуди культивуються й досі.

До недавнього часу в німецьких ЗМІ була доволі поширеною думка, що виникла під впливом російської пропаганди, – «Крим завжди був російським». Численні стереотипи на кшталт попереднього чи «Україна не є справжньою державою» з'являються в Німеччині знову і знову.

Ще один поширений міф – позиціонування Росії жертвою, а західних держав і України агресорами. Логіка подій, так званий причинно-наслідковий ланцюжок, є таким, що Росія порушила суверенітет і територіальну цілісність України. Така поведінка призвела до запровадження санкцій. У міркуваннях російських державних ЗМІ, а також ряду «німецьких акторів» цей причинно-наслідковий зв'язок є затушованим або навіть переробленим в абсолютну протилежність: Захід – агресор, Росія – жертва. Україну називають країною з фашистським режимом і подають як співучасника, який нібито погрожував російському і російськомовному населенню на сході України [4, с. 43].

При цьому як докази наводять частково суперечливі, частково фактично неправильні аргументи. По-перше, НАТО загрожує Росії лише своїм розширенням; найчастіше стверджується, що НАТО має намір розмістити ракети в Україні. По-друге, зміна влади в Києві в лютому 2014 р. подається під назвою перевороту, який фінансують США, і нібито саме вони привели фашистів і радикальних націоналістів до влади. З цих двох аргументів випливає, що Росія повинна захищати себе та втручатися в Україну, щоб захистити свої інтереси. Захід спровокував кризу, а Росія просто реагує на загрозу і є жертвою агресора.

Росія здійснює тиск на німецьку громадську думку щодо українського конфлікту через мережу своїх державних ЗМІ та їх прихильників. Вона і малює образ України таким, «яким він для неї є вигідний» [7, с. 4]. Мета такого висвітлення подій проросійськими ЗМІ полягає в тому, що Захід повинен визнати інтереси Росії, тобто розглянути пострадянський простір як ексклюзивну сферу впливу Росії. А спотворення образу України і творення негативного її іміджу виступає засобом досягнення своїх цілей. Проте це сумнівно, тому що таким чином амбіції Росії щодо влади на пострадянському просторі є утиском права колишніх радянських республік на незалежність, територіальну цілісність і вільний вибір. Таку думку поділяють і

поширюють демократичні засоби масової інформації Німеччини на зразок «Frankfurter Allgemeine Zeitung» і «Die Welt».

Механізми російської пропаганди детально проаналізовані у дослідженні Сюзанні Шпан «Образ України в Німеччині: роль російських медіа». Авторка розкриває їх на двох рівнях. На оперативному показано побудову російськими державними ЗМІ інформаційних повідомлень та їх оприлюднення в Німеччині. На змістовному рівні продемонстровано методи пропаганди, фальшиві ствердження та викривлення історії, що призводять до домінування російського висвітлення над українським [10].

Варто також наголосити, що в міжнародній медіаполітиці Росії Німеччина є центральним пунктом. Російське керівництво хоче за допомогою своєї інформаційної політики культивувати в Німеччині розуміння власних позицій та створити їх масоване контррозповсюдження в німецьких ЗМІ, маніпулюючи їхньою точкою зору. Використовується скептицизм щодо засобів масової інформації та демократичних інститутів, які попри все існують у німецькому суспільстві. Метою російської інформаційної політики є подальша втрата довіри населення Німеччини до уряду, НАТО, ЄС, засобів масової інформації та демократії. У Німеччині сформований цілий підрозділ «артистів російської інформаційної політики». Російські державні ЗМІ співпрацюють у Німеччині з такими правими популістськими і лівими силами, як головний редактор журналу «Компакт» Джурген Елсассер, директор прес-порталу «Кен FM» Кен Джебсен. Ці особи постійно виступають як експерти в російських державних медіа, підтримують їх рекламними кампаніями та поширюють офіційні позиції російської зовнішньої політики. Наслідком діяльності російських державних ЗМІ та їх німецьких партнерів для найвпливовіших медіа є розхитування їх репутації. Мейнстрімні засоби масової інформації піддаються загальній підозрі у приховуванні правди. Результатом є зростання скарг, що, наприклад, надходять до Лейпцизького об'єднання «Постійна конференція публічно-правових ЗМІ».

Висновки. На формування образу України впливає той факт, що під впливом агресивної інформаційної політики Російської Федерації в німецьких ЗМІ часто публікується негативна інформація. Проблема не тільки в тому, що в Україні досі багато реальних проблем. Слід визнати і те, що в державі відсутня ефективна інформаційна політика інститутів, які займаються створенням і поширенням інформації.

Оскільки інформаційні впливи є важливим елементом системи сучасної політики, Україна має бути готова до інформаційних атак на свій імідж, а отже, вести адекватну часові інформаційно-комунікаційну політику. Водночас слід визнати, що оцінки західними газетами ситуації в Україні спираються на конкретні факти і події. Більше того, вони часто відображають думку, яка існує і в самому українському суспільстві. У зв'язку з цим підвищується відповідальність українських ЗМІ, безпосередньо причетних до формування національного іміджу. Це важливо і тому, що закордонні журналісти часто використовують українські видання як джерело інформації.

Маніпулювання інформацією полягає у висвітленні деяких фактів у потрібній інтерпретації і замовчуванні інших. Формуючи «політичний порядок денний», ЗМІ фокусують увагу аудиторії на певних подіях або явищах, використовуючи переважно технології включення міфологічної і стереотипної свідомості. Формування інформаційного порядку денного відбувається за допомогою набору «підказок», які нав'язують читачам уявлення про те, що є найбільш важливим на певний момент. Повторюючись, ці «підказки» (розміщення матеріалу в передовиці, розмір заголовка тощо) фокусують увагу аудиторії на порівняно невеликому спектрі об'єктів, навколо яких і формується громадська думка. Кожен із цих об'єктів, у свою чергу, володіє низкою характеристик, які ЗМІ також висвітлюють нерівноцінно: одні з них вимальовуються чіткіше, ніж інші, тоді як деякі й зовсім залишаються без уваги. Таке маніпулювання відсутнє у провідних газетах Німеччини, в яких підтримують високі стандарти місцевої журналістики. Проте втягнуті в інформаційну війну таблоїди, численні новостворені за російські гроші ЗМІ роблять свій внесок у поширення негативної інформації і

спотворення образу України. Аналіз публікацій свідчить, що в них подається імідж України як країни, котра відступає від демократичного розвитку, глибоко корумпована, в якій звужується сфера громадянського суспільства, свободи слова і спостерігаються порушення прав людини. Ці ЗМІ наголошують на непередбачуваності зовнішньої політики України, її ненадійності як економічного партнера, на неефективності й неправовому характері інститутів, невиконанні українською владою своїх обіцянок, даних міжнародній спільноті тощо.

Поліпшення іміджу України можливе тільки в тому випадку, якщо вдасться знайти дієві методи роботи зі світовими засобами масової комунікації з метою трансформації їх думки про Україну, а також при створенні власних ЗМІ поза межами держави.

Німецька преса іноді допускає помилки у формуванні образу України через нерозуміння подій, що тут відбуваються, й українського середовища. Тому важливо допускати іноземні медіа на свою територію, забезпечувати їм загалом однакові з національними ЗМІ умови роботи і співпрацювати з ними з метою розширення своєї присутності в інформаційному просторі. Зростання авторитету України як у світі, так і всередині країни залежить від того, наскільки вдасться створити позитивний образ держави, що ґрунтується на її реальних успіхах в основних сферах життєдіяльності: від збереження культурної та історичної спадщини нації до розвитку наукового, спортивного, туристичного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 378 с.
2. Барна Н. В. Іміджмейкінг та його особливості в контексті художньо-інформаційної діяльності / Н. В. Барна // Вісник Державної академії культури і мистецтв. – К., 2008. – Вип. 2. – С. 35–40.
3. Бутирський О. А. Україна у дзеркалі західних ЗМІ / О. А. Бутирський // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер.: Журналістика. – 2003. – Вип. 11. – С. 53–54.
4. Вороненкова Г. Ф. Путь длиною в пять столетий. От рукописного листка к информационному обществу. Национальные особенности СМИ Германии / Галина Вороненкова. – Москва : Изд-во МГУ, 2011. – 648 с.
5. Amelina, (Fn. 21), S. 293ff. – Petrov, Nikolaj: Legitimität, Repression, Kollaps. Die Entwicklungsstadien des Putin-Regimes, in: Osteuropa, 8/2014, S. 85–98.
6. Jilge, Wilfried: Was treibt Russland? Zum Hintergrund der Ukraine-Krise, in: Euromaidan. Was in der Ukraine auf dem Spiel steht. Berlin 2014, S. 183–194.
7. Mahygina, Katerina: Die Ukraine vor dem EU-Gipfel in Vilnius: Einflussversuche externer Akteure, abrupter Kurswechsel der Regierung und die Volksversammlung zugunsten der europäischen Integration, in: Ukraine-Analysen, Nr. 124, 26.11.2013, S. 2–5.
8. Niggemeier, Stefan: Die Wahrheit über die Lügen der Journalisten, Krautreporter, 24.10.2014 [Elektronische ressource]. – Zugriffsmodus : <http://krautreporter.de/46--die-wahrheit-uber-die-lugen-der-journalisten>
9. Pomerantsev, Peter; Michael Weiss: The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. New York 2014 [Elektronische ressource]. – Zugriffsmodus : <http://www.interpretermag.com/the-menace-of-unreality-how-the-kremlin-weaponizes-information-culture-and-money/>
10. Spahn S. Das Ukraine-Bild in Deutschland: Die Rolle der russischen Medien. – Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2016. – 186 s.
11. Ukraine-Konflikt, Berlins Antwort auf Putins Mythen, Spiegel online, 19.02.2015 [Elektronische ressource]. – Zugriffsmodus : <http://www.spiegel.de/politik/ausland/ukraine-konflikt-berlins-antwort-auf-putins-mythen-a-1019441.html>
12. Vereinbarung über Assoziierung zwischen der EU und der Ukraine [Elektronische ressource]. – Zugriffsmodus : http://www.eeas.europa.eu/ukraine/docs/association_agreement_ukraine_2014_en.pdf

Анна Данилевич

**Информационный имидж и образ Украины в печатных СМИ Германии:
на грани понятий**

В статье исследуются особенности создания образа Украины в немецкой прессе, его содержательное наполнение. Проанализировано влияние российской пропаганды на искажение образа Украины в глазах немецкого общества. Анализ публикаций немецких изданий производится с целью создания базы для коррекции международного образа нашего государства. В основе исследования лежит тематическая составляющая газетного контента. Рассматриваются наиболее распространенные мифы и стереотипы об Украине и механизмы их создания. Уточняется содержание понятий «образ» и «имидж». Понятие имиджа рассматривается как продукт пропагандистских усилий, имеющих целью искажение образа. Образ трактуется как отражение реального, а имидж – сконструированного.

Ключевые слова: газетная периодика, информационный образ, тема, имидж, миф, стереотип.

Anna Danylevych

**Information Social Image and Image of Ukraine in Print Media of Germany:
on the Verge of Notions**

The article explores the specificity of creating the image of Ukraine in the German press, its content. The influence of Russian propaganda on the perception and distortion of the image of Ukraine in the eyes of German society is analyzed. An analysis of the publications of German editions is carried out in order to create a basis for the correction of the international image of our state. The research is based on the thematic component of newspaper content. The common myths and stereotypes about Ukraine and the mechanisms of their creation are considered. The meaning of the concepts of "image" and "social image" is distinguished. The notion of social image is presented as a tangent to the sphere of propaganda, which has the purpose of distorting the image. The priority is given to the vision of the image as a reflection of the real, and the social image is constructed. In this sense, in this research, the notion of "social image" converges with the notion of "stereotype".

Keywords: newspaper periodicals, information image, content, theme, image, social image, myth, stereotype.

Василь КАТОЛА

магістрант спеціальності «Журналістика»

Науковий керівник – Наталія ПОПЛАВСЬКА

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри журналістики

Тернопільського національного

педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

УДК 82.091 : 070] (477/430)

**ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА
УКРАЇНСЬКОЇ САТИРИЧНОЇ ЗОБРАЖАЛЬНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ
НА ТЕМУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ
(за матеріалами інтернет-ресурсів)**

У статті окреслено специфіку сатиричних зображальних публікацій на тему російської агресії як складової інтернет-дискурсу, визначено основні стилістичні прийоми і об'єкти сатиричного зображення у онлайн-виданнях «Цензор.Нет», «Радіо Свобода» і соціальній мережі Facebook.

Ключові слова: *сатирична зображальна публіцистика, карикатура, плакат, фотоколаж, сатира, інформаційна війна, візуальний образ.*

Вступ. Стрімкий розвиток у ХХІ ст. технологій, зокрема комунікаційних, залучає усе населення планети до нової системи суспільної організації, що, за трактуванням М. Мак-Люена, можна охарактеризувати як «глобальне село» [6, с. 27]. Визначальною рисою цього процесу є зростання ролі інформації в усіх аспектах суспільного життя: політичному, економічному, культурному, науковому тощо. Це дає підставу дослідникам розглядати сучасне суспільство в рамках не постіндустріального типу розвитку, а нового – інформаційного.

Відомий дослідник комунікаційних процесів Г. Почепцов зауважує, що сучасне суспільство вийшло на складніший етап своєї організації, тому для успішного функціонування вимагає більш досконалих процесів координації, які серйозніше опираються на інформаційні процеси [7]. Така модель стосунків сприяє зростанню популярності соціальних мереж та інтернет-ЗМІ.

Із стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій з'являються нові можливості для різних маніпуляцій. По-перше, завдяки інтернету зникають територіальні кордони поширення інформації. По-друге, потрібно звернути увагу на соціальні мережі, які стали альтернативою «живого» суспільства, перевівши спілкування між індивідами в онлайн-середовище, де кожна запропонована думка отримує реакцію з боку інших. По-третє, цифрові технології дозволяють поєднувати різні види інформації: текстову, звукову, візуальну, здійснюючи таким чином комплексний вплив на адресата, який може мати не лише яскраво виражений, але й латентний характер. Дослідники комунікаційних процесів використовують термін «інформаційна війна», що є однією з форм інформаційного протиборства, комплекс заходів щодо інформаційного впливу на масову свідомість для зміни поведінки людей і нав'язування їм цілей, які не відповідають їхнім інтересам, а також, природно, захист від подібних впливів [2, с. 7]. Можна виділити п'ять складових частин інформаційної війни: технологічна, культурна, психологічна, інтелектуальна та економічна [4, с. 38]. Психологічний вплив або

інформаційно-психологічна війна є визначальною стосовно впливу на масову свідомість та поведінку. Виходячи з основних цілей, у її рамках може відбуватися нарощування інформації в інформаційному просторі. З іншого боку, успішні її результати мають сильний психологічний вплив на супротивника і змінюють його поведінку.

При розгляді специфіки ведення інформаційної війни постає питання щодо засобів адекватної реакції і протидії агресивній політиці в інформаційній сфері. Важливим у цьому контексті є розгляд механізмів інформаційно-психологічного захисту населення від інформаційних атак держави-агресора. Дослідники виділяють ряд таких засобів, серед яких – сатиричну зображальну публіцистику, що є своєрідним елементом контрпропагандистських заходів, спрямованих на населення держави. Сьогодні візуальна інформація становить особливий інтерес, оскільки виражена у формі зображень та ілюстрацій сатиричного характеру. Основним її системотвірним фактором є елемент сатири – художній прийом, що ґрунтується на дошкульному висміюванні недоліків, хиб, негативних явищ дійсності [1, с. 1104]. До цих жанрів зараховують твори, які мають свої унікальні критерії (наочного зображення), що дають підстави для їх виокремлення у системі зображальної сатиричної публіцистики. Сьогодні у пресі та онлайн-виданнях серед цих жанрів найчастіше можна побачити карикатуру, сатиричний плакат, фотоколаж (або його сленгова назва – «фотожаба»).

Мета статті – визначити на прикладі онлайн-видань «Цензор.Нет», «Радіо Свобода» та соціальної мережі Facebook специфічні особливості сатиричної зображальної публіцистики на тему російсько-українського конфлікту.

Для досягнення зазначеної мети було виконано конкретні **завдання**:

- окреслити типологічні ознаки жанрів сатиричної зображальної публіцистики;
- дослідити комунікаційні можливості сатиричної зображальної публіцистики в мережі інтернет як складової інформаційно-психологічного опору інформаційній агресії з боку Росії;
- здійснити семантико-функціональний аналіз карикатур, фотоколлажів і плакатів, представлених на сайтах онлайн-видань «Цензор.Нет», «Радіо Свобода» та у Facebook.

Виклад основного матеріалу. Зображальні сатиричні жанри на інтернет-ресурсах є дієвими засобами привернення уваги, оскільки їх оригінальність і гострота здатні викликати у реципієнта емоційну реакцію. Варто згадати про такі риси національної ментальності, як оптимізм і почуття гумору, що виразно виявляються в складних життєвих ситуаціях і є своєрідними нейтралізаторами негативного емоційного впливу. В цьому контексті варто виокремити сатиричну зображальну публіцистику на тему російсько-українського конфлікту, яка є особливим виявом психологічної протидії, реакцією громадянського суспільства на агресивну інформаційну політику сусідньої держави. Зважаючи на теоретичні дослідження, маємо підстави розглядати цей сегмент публіцистики як структурний компонент у системі засобів інформаційної зброї, яку розділяють на два основних класи:

1) інформаційно-технічна зброя, що впливає на інформаційні ресурси, інформаційну інфраструктуру збройних сил, держави в цілому;

2) інформаційно-психологічна зброя, що впливає на морально-психологічний стан людини, соціальних та інших груп населення, суспільства в цілому [3, с. 110]. Саме до цього класу відносимо засоби емоційно-психологічного впливу, зокрема сатиричну публіцистику.

Серед платформ, де сатиричні зображальні жанри представлені найвиразніше, виділяємо онлайн-видання «Радіо Свобода», «Цензор.Нет» та найпопулярнішу соціальну мережу Facebook. Розглядаючи сатиричну зображальну публіцистику як один з елементів протидії в умовах інформаційної війни, потрібно звернути увагу на деякі її особливості:

1. Соціальна ініціатива і спрямованість на аудиторію всередині держави. Сатиричну інтерпретацію актуальних подій, пов'язаних із конфліктом між Російською Федерацією і Україною, що знаходить своє відображення у формі карикатур, плакатів,

фотоколажів, здійснюють як професійні художники, публіцисти, так і невідомі автори-аматори, активісти. Публікації поширюють на українських інтернет-ресурсах з метою доставлення повідомлення до пересічного користувача.

2. *Відсутність цензури.* Інтернет, а особливо соціальні мережі, на відміну від преси чи телебачення, є середовищем, де може бути розміщений контент будь-якого змісту. Відповідно кожен демонструє своє бачення ситуації так, як вважає за потрібне, не обмежуючись правилами етики, що, з одного боку, може викликати обурення, а з іншого – додає більшої експресивності зображальним матеріалам.

3. *Оперативність.* Кожна резонансна подія чи інформація після її поширення в медіа отримує миттєву реакцію з боку художників-карикуристів чи інтернет-користувачів у вигляді сатиричного зображення.

4. *Масовість і необмеженість доступу,* що реалізується завдяки можливостям інтернету. Іноді окремі публікації завдяки тиражуванню викликають резонанс у суспільстві і можуть впливати на певні політичні рішення.

Комунікативна мета сатиричної зображальної публіцистики на тему російської агресії полягає в опосередкованій передачі через інтернет-ресурс – популярні серед аудиторії онлайн-видання «Радіо Свобода», «Цензор.Нет» та соціальну мережу Facebook – авторської інтерпретації актуального факту. Інтернет-середовище сприяє оперативному і масовому поширенню повідомлень і надає процесу комунікації більшій інтерактивності завдяки можливостям коментування, редагування, збереження і поширення.

Найпопулярнішим жанром, що порушує тему російської агресії, є **політична карикатура**, яка втримує увагу читачів, налаштовує їх на певний аналіз побаченого, спонукає робити висновки [8, с. 346]. Об'єктами сатиричного зображення виступають політичні діячі РФ, керівники ЛНР/ДНР, інші особи. Як зазначає В. Магнітова, всі сатиричні твори об'єднує одне завдання – «нищівне висміювання» небажаного явища, принципово одностороннє. У такому випадку сатира виступає також естетичною зброєю, явищем аналітичним й ідеологічним, тому що несприйняття завжди відштовхується від головного ідеалу [5]. Здебільшого причиною появи того чи іншого сатиричного зображення є інформаційний привід, подія, висловлювання, які привернули увагу преси і більшою чи меншою мірою стосуються України. Хоча іноді будь-який факт у ЗМІ, пов'язаний із зовнішнім ворогом, стає підставою для його комічної інтерпретації.

Найбільше зразків сатиричної зображальної публіцистики на тему російської агресивної політики опубліковано на сайті видання «Цензор.Нет». Наприклад, одна з карикатур на сайті стосується висловлювання В. Путіна про те, що військові, які захопили військові частини в Криму, не є росіянами, а таку уніформу можна купити в будь-якому магазині бойового спорядження. Неправду російського президента карикатурист відтворив за допомогою порівняння з персонажами фільму «Зоряні війни»: Путін в образі Дарта Вейдера вказує на штурмовика, говорячи: «Ви можете таку форму купити у будь-якому магазині». Авторська рефлексія на відомий факт звертає увагу на сміховинність аргументації російського президента. Несподіване порівняння з відомими образами посилює комічний ефект карикатури.

Один з плакатів, опублікованих на сторінці «Укри» у мережі Facebook (грудень 2014 р.), містить закодований у графічній формі подвійний зміст. На червоному тлі привертає увагу силует обстріляної вежі Донецького аеропорту білого кольору з українським прапором на верхівці. З одного боку, від силуету бачимо нижчий стовпець і два стовпці різного розміру, з іншого – від умовної вежі. Зрозуміло, що ці прямокутники імітують архітектурні споруди, але якщо уважніше подивитись на малюнок, можна помітити, що розташування фігур утворюють схематичний жест руки із піднятим вгору середнім пальцем, вербальним аналогом якого є лайка чи вимога відстати, дати спокій (англ. «fuck off»). Під зображенням напис – «С Новым годом, Вова». За допомогою плакатної графіки автор демонструє стійкість і незламність захисників

Донецького аеропорту, а також передає «вітання» російському президенту, акцентуючи на тому, що його плани не вдасться реалізувати.

В одному з фотоколажів, опублікованих на зазначеній сторінці, бачимо влучне порівняння винуватців агресії на Сході України з героями відомого фільму. За основу взято постер американської стрічки «Безславні виродки», у якому автор колажу замість облич акторів вставив портрети лідерів бойовиків, а також російського президента, прем'єра та міністра закордонних справ. Крім назви картини, присутній сатиричний підпис російською: «Від творців Будапешта – 1956, Празької весни – 1968, бійні у Вільнюсі – 1991, Грузинського гамбіту – 2008; Прокат в Україні з весни 2014 р.». Наведений текст підсилює асоціації візуального образу і вказує на загарбницьку політику Російської Федерації, яка продовжує традиції радянського періоду.

На сайті «Радіо Свобода» в одній із карикатур О. Кустовського Путіна зображено в образі чорта з головою у вигляді націленого револьвера; в руках – гілки з цвітом; на задньому плані – мур із написом «весна». Ця робота – інтерпретація поширеної у 2014 р. ідеї «Російської весни», так називали події у східних регіонах України російські медіа. Інший малюнок, відверто сатиричного змісту, показує Путіна у вигляді обдертого kota, підкреслюючи його становище на міжнародній арені. Не залишаються поза увагою й інші учасники військової та інформаційної агресії Росії проти України. Наприклад, патріарх Кирил постає в образі сарани, а бойовиків ЛНР/ДНР часто зображають мавпами.

У семантичному плані зображення у жанрах карикатури, сатиричного плакату та фотоколажу використовують відомі впізнавані образи і символи, інтерпретуючи їх відповідно до ситуації, намагаються акцентувати на вадах і недоліках зображуваних осіб чи явищ, звертають увагу на відсутність здорового глузду у діях осіб чи суспільства. Для досягнення бажаного ефекту автори таких публікацій використовують художні та стилістичні прийоми: метафору, гіперболу, каламбур, алюзії тощо. Головними об'єктами сатиричних зображень є російські політики та відомі особи.

За результатами контент-аналізу було встановлено, що на розглянутих інтернет-ресурсах найбільше публікацій висміюють постать російського президента як втілення найбільшого зла, головного ворога України. Можна говорити про застосування художнього прийому дегуманізації, що полягає у позбавленні особи притаманних людських ознак, через візуальне ототожнення її з образами, що в свідомості пов'язані з негативними асоціаціями. Часто у карикатурах можна впізнати російських політиків та інших діячів у образах тварин, комах, предметів. У ілюстраціях, які висміюють політику РФ та ментальність російського суспільства, автори використовують образи-символи (злий ведмідь, двоголовий орел, кольори російського прапора), що створюють лаконічну сатиричну картину. Серед популярних об'єктів зображення також можна виділити бойовиків окупованих територій Донбасу, діячів російської церкви та пропаганди. У підготовці фотоколажів та «фотожаб» автори найчастіше використовують монтажний прийом візуальної метафори, що полягає у накладанні одного контексту на інший, не пов'язаний з першим, внаслідок чого створюється комічна картина і виникає новий зміст. Також популярним способом комічного представлення є накладання підписів на оригінальні фото, що імітують висловлювання зображених осіб, при цьому виникає візуальна анекдотична ілюстрація.

Висновки. Безперечно, мотивуючим фактором створення сатиричного зображення на важливу суспільно-політичну тему для автора є досягнення певного ефекту. Матеріали, втілені у жанрах зображальної публіцистики, які поширюють на сайтах «Цензор.Нет», «Радіо Свобода» та у Facebook, мають на меті привернути увагу користувачів до певних аспектів агресивної політики Росії щодо України. При цьому застосовується не звичайний спосіб відображення реальності, притаманний документальній фотографії, а спосіб художньої інтерпретації факту чи події. Звичайно, можна стверджувати, що однією із гносеологічних функцій такого комунікативного акту є масова рефлексія, оскільки відображення активізує мисленнєві процеси, уяву, задіює

знання та досвід реципієнта, від чого залежить правильне декодування закладеної у зображенні інформації.

Отже, сатирична зображальна публіцистика є вираженням своєрідної сміхової культури народу, яка в громадському житті постає виявом його внутрішнього опору негативному інформаційному впливу. Розглядаючи сатиричну зображальну публіцистику як один з інструментів інформаційно-психологічної боротьби в інформаційній війні, можна зробити висновок про те, що це унікальне явище у вітчизняному інформаційному просторі відіграє важливу роль у підтриманні емоційно-психологічної стійкості суспільства, спрямоване на перешкоджання маніпулятивним впливам з боку ворожої сторони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія [Електронний ресурс] / В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, Д. В. Ланде. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 164 с. – Режим доступу : <http://dwl.kiev.ua/art/gdl/gdl.pdf>.
3. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навч. посібник [Електронний ресурс] / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с. – Режим доступу : http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1350_59375830.pdf.
4. Лук'янов А. Сценарії інформаційної війни / А. Лук'янов, О. Март'янов // Політика і час : суспільно-політичний журнал, 2005. – № 9–10. – С. 36–40.
5. Магнітова В. Г. Сатира как оружие [Електронний ресурс] / В. Г. Магнітова. – Режим доступу : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0012/001a/00120043.htm>.
6. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры [Електронний ресурс] / М. Мак-Люэн ; пер. с. англ. А. Юдина. – К. : Ника Центр, 2003. – 206 с. – Режим доступу : http://yanko.lib.ru/books/cultur/mcluhan=galaktika_gutenberg=ann.htm.
7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер» – 2001. – 656 с. – Режим доступу : <http://socium.ge/downloads/komunikacii/teoria/pochepcov%20teoria%20komunikacii.pdf>.
8. Яцимірська М. Візуальні тексти в соціальних мережах (рефлексії, концепти, емоції) / М. Яцимірська [Електронний ресурс] // Вісник Львівського університету. Сер.: Журналістика. – 2015. – Вип. 40. – С. 342-350. – Режим доступу : publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/5819/5831.

Василий Катола

Жанровая специфика украинской сатирической изобразительной публицистики на тему российской агрессии (по материалам интернет-ресурсов)

В статье обозначена специфика сатирических изобразительных публикаций на тему российской агрессии как составляющей интернет-дискурса, определены основные стилистические приемы и объекты сатирического изображения в онлайн-изданиях «Цензор.Нет», «Радио Свобода» и социальной сети Facebook.

Ключевые слова: сатирическая изобразительная публицистика, карикатура, плакат, фотоколлаж, сатира, информационная война, визуальный образ.

Vasyl Katola

Genre Specificity of Ukrainian Satirical Visual Publicism on the Topic of Russian Aggression (by the materials of Internet resources)

The article defines the specifics of satirical visual publications on the topic of Russian aggression as a component of Internet discourse, defines the main stylistic techniques and objects of satirical images in the online media «Censor.Net», «Radio Svoboda» and the social network Facebook.

Keywords: satirical visual journalism, caricature, poster, photo collage, satire, information war, visual image.

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Кафедра журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка запрошує опублікувати матеріали своїх досліджень у збірнику наукових статей «Медіапростір» (№ 11), що виходить як спецвипуск часопису «Літературний Тернопіль».

Основні рубрики:

Теорія та історія соціальних комунікацій.

Теорія та історія журналістики.

Теорія та історія видавничої справи.

Теорія та історія публіцистики.

Медіаекологія та медіаосвіта.

Реклама та PR.

Мова у медіа просторі.

Magisterium.

До співпраці запрошуються науковці, аспіранти, магістранти, керівники медійних установ, відповідних департаментів обласних та міських адміністрацій, журналісти, краєзнавці.

Матеріали просимо надсилати до **31 травня 2018 року** на кафедру журналістики ТНПУ ім. В. Гнатюка на електронну адресу **mprostirtnpu@gmail.com**.

Збірник матиме друковану та електронну версії. Автори особисто вказують, яку версію хочуть отримати.

Вартість публікації у друкованій версії **30 грн. за сторінку + 20 грн. за пересилку збірника**. Вартість публікації в електронній версії – **15 грн. за сторінку**.

Авторам надсилаємо індивідуально замовлені примірники або електронні версії.

Щоб отримати збірник поштою, необхідно переказати гроші за публікацію статті. Докладнішу інформацію про суму і порядок оплати публікації надішлемо на Вашу електронну адресу після отримання статті.

Одноосібні статті докторів наук публікуємо безкоштовно.

Статті у співавторстві з докторами наук оплачуються за половину вартості.

Статті приймаються до друку українською, російською, англійською, німецькою та іншими мовами.

Автори несуть відповідальність за достовірність поданої інформації, керівники магістерських робіт – відповідають за зміст, структуру, фактаж публікацій магістрантів.

За додатковою інформацією звертатися:

(098)26-79-717 – Фурманкевич Наталія Михайлівна, канд. н. із соц. ком., доцент.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

1. Текст статті (від 6 сторінок) повинен відповідати вимогам ВАК України, згідно з якими обов'язковими є такі елементи:

- **вступ (обсяг 3000 знаків)**. Постановка проблеми в контексті сучасної науки та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями;

- **аналіз** останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які опирається автор; визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми або напрямів дослідження;

- формулювання мети і завдань статті;

- **виклад основного матеріалу** дослідження з обґрунтування отриманих наукових результатів;

- **висновки (обсяг 2000 знаків)** дослідження та перспективи подальших наукових пошуків у визначеному напрямі.

2. Формат аркуша А 4, відступи: зліва – 2,5 см, справа – 1 см, зверху та знизу – 2 см.

3. Текст: гарнітура Times New Roman; кегль – 14 pt (анотації та бібліографія 12 pt), інтервал – 1,5, абзац – 1,27 см.

4. Матеріали подавати в такій послідовності:

- рубрика у збірнику (з поданих у переліку або запропонована автором статті з вирівнюванням по середині рядка);

- ім'я та прізвище автора, напр.: Іван ІВАНЕНКО (новий абзац малими та великими літерами жирним курсивом із вирівнюванням по правому краю);

- індекс УДК (окремий абзац з вирівнюванням по правому краю);

- назва статті (через рядок великими літерами жирним шрифтом із вирівнюванням по центру);

- анотація (реферат) українською мовою (обсягом 800-1000 знаків), яка має містити відповіді на такі питання:

- що і чому було зроблено?
- які результати отримано?
- чому ці дані корисні та важливі?

- ключові слова (3-10 слів), які повинні бути ЗМІСТОВНИМИ ТА УНІКАЛЬНИМИ;

- текст статті (через рядок після – анотації українською мовою);

- література в алфавітному порядку (через рядок після основного тексту статті, великими літерами звичайним шрифтом (ЛІТЕРАТУРА) оформляється згідно з вимогами **Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»**;

- анотація російською мовою (ім'я (повністю) та прізвище автора, назва статті, текст анотації, ключові слова);

- АНОТАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЮ (німецькою чи іншою) мовою (не автоматичний комп'ютерний переклад) **ПОВИННА БУТИ РОЗШИРЕНОЮ** (до однієї сторінки) та включати ім'я (повністю) та прізвище автора, назву статті, текст анотації, ключові слова.

5. Ілюстративний матеріал виділяти курсивом, авторські акценти, думки – жирним курсивом.

6. Для посилань на наукову літературу використовувати квадратні дужки, напр.: [2, с. 364–367]; [5, с. 127], де перша цифра позначає видання у списку використаної літератури, наступні цифри – сторінки; посилання на джерела ілюстративного матеріалу здійснювати в круглих дужках (І. Франко).

7. Обсяг списку літератури, якщо це не оглядова стаття, не має перевищувати 10% від загального обсягу наукової розвідки (орієнтовно 8–12 позицій).

8. Формат комп'ютерного файлу з текстом статті без переносів обов'язково – Microsoft Word DOC. Файли інших форматів не приймаються.

9. Електронне ФОТО автора.

Файл статті підписувати **за прізвищем автора** (наприклад, IVANENKO), **фото автора** (foto_ivanenko), **відомості про автора** (vidomosti_ivanenko).

Матеріали друкуються мовою оригіналу. Редакційна рада розглядає кожну статтю на предмет дотримання вимог наукового рівня. Приймає рішення (до друку, на доопрацювання або відхилити). Статті, які мають низький науковий рівень або оформлені з порушенням вимог, не публікуватимуться. Не схвалені до друку статті авторам не повертаються. Результат повідомляємо авторові електронною поштою.

Відомості про автора

Прізвище, ім'я, по батькові _____
Науковий ступінь _____
Вчене звання _____
Посада, кафедра _____
Місце роботи (навчання) _____
Адреса для відправки збірника _____
Контактний телефон, e-mail _____
Назва статті _____
Друкована чи електронна версія _____
Рубрика у збірнику (з поданих у переліку або запропонована автором статті) _____

Для студентів, магістрантів, аспірантів та авторів без наукового ступеня – дані про наукового керівника (вчений ступінь, вчене звання, місце праці, посада) _____

«Медіапростір» –
спецвипуск журналу
«Літературний
Тернопіль»

Свідоцтво
про державну
ресстрацію журналу
«Літературний
Тернопіль»
ТР № 449-49Р.

Редакція розглядає
рукописи, подані на
комп'ютерних носіях
та в роздрукованому
примірникові.

У публікаціях за
підписами авторів –
висловлено їхні
погляди.

За достовірність
фактів, цитат,
власних імен,
статистичних та
інших даних
відповідають
автори публікацій.

При передруці
посилатися на збірник
«Медіапростір»
обов'язково.

Комп'ютерні
дизайн і верстання
Ганни Йордан

Підписано до друку
20.12.2017 р.
Формат 60x84/8
Папір офсетний.
Наклад 100 прим.

Адреса редакції
збірника статей
«Медіапростір»:
м. Тернопіль,
вул. М. Кривоноса, 2
гол. корпус ТНПУ
ім. В. Гнатюка, ауд. 110.

Наша електронна адреса:
mprostirtnpu@gmail.com